

100%
200%

РАСКОВНИК

Л Е Т О
1 9 8 1.

Расковник је некаква
(може бити измишљена) иправа
за коју се мисли
да се од ње
(кад се њоме дохваћи)
свака брава
и сваки дрући заклој
оћвори сам од себе

Из Вуковој „Рјечника“

РАСКОВНИК

часопис за књижевност и културу

Београд, јул 1981. Година VIII,
број 28.

УРЕДНИШТВО

Драгиша Витошевић
(главни и одговорни уредник)

Зоран Вучић
(извршни уредник)

Добрица Ерић
Радоје Кавецић
(технички уредник)

Цвета Котевска
Владета Р. Кошутић
Драган Лакићевић
Љубинко Раденковић
(заменик главног уредника)

ИЗДАВАЧ

НАРОДНА КЊИГА — БЕОГРАД
Шафарикова 11

За издавача

Видак Перић, директор

РАСКОВНИК

појављује се у пролеће, лето, јесен и зиму.

Рукописе по могућности откуцане машином у пуном прореду, слати на адресу: „Народна књига“ (за „Расковник“), Београд, Шафаријева 11. Рукописи се не враћају.

Годишња претплата 280 динара, за иностранство двоструко. Претплату уплаћивати на жиро-рачун „Народне књиге“ 60801-603-15400, са знаком: претплата за „Расковник“.

Телефони: уредништво 327-427; служба претплате 322-464; комерцијална служба 323-910; рачуноводство 765-661; пропагандна служба 327-427.

Коректор Љиљана Чичић

Метер Љубовина Кнежевић

Штампа ШИРО „Србија“, Београд,
Мије Ковачевића 5.

Број штампан у 3000 примерака.
Цена једног примерка 70 динара.

Бранко Миљковић

ЈУГОСЛАВИЈА

Ево како је почела у дан своје нужности
Све што нема ватре у себи сагори
Што сагори постаје ноћ
Што не изгори рађа дан
Треба запалити све што може да гори
Треба срушити све срушиво, све што није вечно
Треба свему и после свега пронаћи наду
Револуцију, оно што остане је човек
Оно што прође је прошлост
Прошлост која не прође је будућност и будност
Свака ствар сваки човек је детаљ твоје наде
Ето тако је почела у дан своје нужности

Обала једноме Мору
Звезда на Полуострву
Рт Добре Воље
Оивичена бескрајем

Саветује плодовима љубав и разум
У фабрикама људи конзервирају сунце
Које се јавља на најразличитије начине
У плоду и камену подједнако
Први пут слатко други пут врело
Сада има све што је њено
На југу Море на северу облаке
На истоку трешње на западу маслињаке
И сазвезђа над Фрушком, звездане строфе
најлепше

У камену и на води:

Грозд је успомена на њихов распоред
Има своју будућност и њену прошлост
Има свој пут и његову истину
Саветује плодовима љубав и разум

Обале једноме Мору
Звезда на Полуострву
Рт Добре Воље
Овичена бескрајем

Туђа пресахлост би јој изворе отровала
Туђе пустиње клеветају њено сунце и земљу
А она без милости према ономе што је створено
Али не и истинито, не престаје да се бори
Срце њених градова је бело сунце свих људи
Она учи градове да буду браћа Великоме Граду
Који венчава Шумадију и Загорје
Међусобно и са будућношћу
Истраживачи под земљом, у смрти, војници и
рудари

Истраживачи у ваздуху, певачи и икари
Истраживачи под водом, песници несвеснога
Тражите, нађите, претражите сва блага,
Све могућности и сва имена свом Југу
Који саветује плодовима љубав и разум

И НА ШАЈКУ ПЕТОКРАКА
Партизанске народне песме

ШТО МИ СИНУ

Што ми сину, еј, над горе?
Да л' је сланце? Је л' је месец?
Је л' је јунак на коњицу?

Није сланце, није месец,
но је војник на коњицу;
на војника реденика,
на рамо му пушка златна,
а на главу шајка капа,
и на шајку петокрака.

МОМА КРОЗ ГОРУ ИЂАШЕ

Мома кроз гору иђаше,
црвено цвеће бераше,
и тијо гори певаше:
— Горо ле, горо зелена,
мајко ле, мајко, мајчице,
тако те пасле овчице,
и секла оштра секира,
партизанска чета да л' мина,
командир Мирко пред њима?

— Синоћ је чета минала,
у гору чета нестала.
Пред четом Мирка немаше,

синоћ га крвник покоси,
на Дутој Луки на коси.

Српкињо, селе, цвеће набери,
цвеће набери, венац оплети,
венац оплети, на гроб му мети.

(Из необјављене књиге Момчила Златановића Народне лирске песме из јужне и источне Србије)

Дјед и упук, избјеглице

СМИЉ ДЕВОЈКА
ПО ГОРИЦИ БРАЛА

Народне песме и приче из Јасенице

ЈОВАН И ЈОВАНКА

Чува овце Јован и Јованка.
Јован овце Јованка јагањце.
Кад је било око пола дана
Јованку је заболела глава.
Проговара Јованка чобанка:
Иди брале за гору на воду
Донеси ми у свитрали воде,
Мало да пијем и лице да умијем.
Оде Јово за гору на воду
И донесе у свитрали воде,
Мало пила и лице умила.
Сигну лице као јарко сунце!

Ал прозбори Јован момче младо:
— Хајде сејо да ми будеш љуба.
Расплака се Јованка чобанка.
Зашто брате да од бога нађеш,
Под нам' ће се земља проломити
Над нам' ће се небо отворити!

Па узима од злата ножеве
Проби с њима срце девојачко.
На издаху стаде беседити:
— Кад потераш наше стадо кући
Заблејаће наша овца Ранка
Истрчаће пред капију наша стара мајка —
Питаће те где ти је Јованка?

Немој брате право казивати
Већ ти реци: Замрсила три кануре свиле
А у гори иглу изгубила.
Иглу тражи свилу размрсује.

Ал' мајка се јаду досетила,
Писнула је као љута гуја.

Истрчала гори на врхове
Скрха тело низ бедеме њене,
Да на земљи ни гроб не остане.

Казивала Спасенија Пантовић (1913—1959.)

СМИЉ' ДЕВОЈКА ПО ГОРИЦИ БРАЛА

Смиљ' девојка по горици брала,
Смиљ' берући у Бугаре зашла.
Све Бугаре редом братимила,
Понајвише Јова Бугарина:
Богом брате, Јово Бугарине,
Изведи ме из Бугарске земље.
Даћу теби од злата кошуљу,
Нити је ткана нити бељена —
Већ од сувог злата саливена.

Кад је Јово извео из горе
На груди му млада пала —
Смиљем га и златом даривала.

ГАЗДА РАДИВОЈЕ

Мбу зове газда Радивоје
На благи дан, на светог Илију.
Сакупио триста српа, двеста везиоца.
И то му се мало учинило
Па одвоји Мару од оваца,
Слуга Раде нек сам чува стадо.

Кад је било око предвечерја
Мара Рада кроз песму дозива:
Јеси л' Раде, босиок залио,
Трипут млеком, једаред водицом?

Раде јој се свиралом одзива:
Јесам, Маро, босиок залио,
Трипут млеком, једаред водицом.
Бог убио твога старог бабу
Што одвоји тебе од оваца.
Плаче нама наше чедо Јова!

Казивала Милунка Пантовић (1891—1979.)

СЕЈА БРАЛА НА ВЕЧЕРУ ЗВАЛА

Сеја брала на вечеру звала:
Дођи брале да повечерамо.
Не могу ти сејо вечерати,
Синоћ сам ти у кафани био
И с Турцима кавгу заметнуо.
Убио сам у мајке јединца.
Турци неће ни сребро ни злато
Они хоће у замену главу.

Дођи брале да повечерамо,
Сеја има од два до три сина
Једнога ћу теби поклонити.

Па дозива сина Симеуна:
Симеуне сунце огрејало,
Тебе ујко у сватове зове,
Да му будеш девер уз девојку.

Облачи га у рухо злаћено,
Окити му Дора дебелога,
Испрати га до капија доњих.

Кад је био праду пред кафаном
Истрча пред њег' једно Турче љуто,
Сабљом махну отсече му главу.
Мртва глава али проговара:
Бог убијо сваку стару мајку
Која сина шаље у деверство —
У деверство ујково неверство!

Казивала Спасенија Пантовић (1913—1959.)

КАЧ' НА РАМЕ, ЧОВЕЧЕ

Била нека нерадни жена и кад много оголе муж је поче терати да ради, говорећи: Жено преди, ради што. Жена му одговори да сва вретена су јој напредена, ено пуна каца их је и, да нема на шта више прести јер нема мотовило да прећу с вретена помота. (А у народ је веровање, ко осече мотовило, одмах умре). Али човек узме секиру и пође у шуму да осече мотовило. А жена преким путем стигне у шуму, сакрије се у неки жбун и чим човек почне сећи мотовило, она почне певати: „Мотовило, вило, ко те секо, остало му четворо деце сирочића.” Човек кад то чу, баца секиру и врати се кући. Жена опет преким путем стигне кући пре од мужа па га запита- шта је било, зашто није осекао мотовило. Он јој исприча све по реду, шта је у шуми чуо и престане је више терати да ради. Али нерадној се жени, ожени брат. Човек није знао како ће са голем женом да иде на свадбу шураку. Почне смишљати шта ће и како ће, па се досети, узме бреме сламе, обавије жену, увеже је каналом, метне у кола и тако крену на свадбу. Кад су били поред потока, жена чује да нешто плъуска у потоку, мислећи да нека жена пере кошуље каже мужу: „Пи- тај ту жену, што пере кошуље, нека ми да једну кошуљу да обучем, па ћу јој вратити кад се вратим са свадбе”. „Ма жено гуска”. „Ако је и уска, само нек ми да.” „Ма патка, жено божија”. „Ако је и кратка само нека ми да, да не идем оваква на свадбу”. Човек се наљути, узме шибичу, запали сламу, жена скочи из кола почне бежати и једва се у неком виру спасла пламена који је обавијао. Кад се муж вратио са свадбе кући, а његова жена све изопредала, основала платно и тка. Човек скува качамак за доручак па каже жени: хајде на доручак. А она колико је журила да ради није имала кад ни уљудно да му каже, већ уместо, метни ми качамака на раме, она збрза: Кач' на раме човече! И како је била гола, човек јој метне по гукну качамака на оба рамена, па кад би кроз зев протнула чунак на леву страну, угризнула би качамака са левог рамена, а кад би кроз зев протнула чунак на десну страну, угризнула би качамака са десног

рамена. Тако је чинила неизменично, па гола жена обогати. Али оста прича у народу, кад нека жена неће да ради, немој да буде ко са оном другом: „Кач’ на раме, човече!”

ЦИЦВАРА НАВИЈАЛА А ПОПАРА РАЗВИЈАЛА

Позове друга другу да јој помогне навити платно, говорећи: „Помози ми, друго, да навијем платно, па ћу за ручак скувати цицвару.” Пристане ова, па кад су навиле платно, домаћици се учини да је цицвара много скупа, и рече: „Знаш, друго, скуваћемо попару.” Наљути се она па узме вратило са навијутком, метне га на соје, и почне сукати пређу, говорећи: „Цицвара навијала, а попара развијала. Цицвара навијала, а попара развијала.” Вратило дандркало, жице се лаптршале на све стране, а кад је све расукала, окрете се газдарици па рече: „Ето ти сад, па сама навијај и сама једи и цицвару и попару.”

Казивала Милука Пантовић (1891—1979.)

Звонимир Ж. Јовић

МОРЕ МОМЧЕ
СВИЛНА КИТКО

Лазаричке песме из Горње Пчиње

МАЈКА МИЛКУ МНОГО ВАЛИ

Мајка Милку много вали:

„Моја Милка много арна,
много арна, много добра . . .”

Дочуло гу јасно сунце,
дочуло гу, наручило:

„Нека дојде мома Милка,
да стојимо да грејемо”.

Мома Милка надстојала,
надстојала, надгрејала.

Дочуле гу јасне звезде,
дочуле гу, наручиле:

„Нека дојде мома Милка,
да стојимо, да грејемо.”

Мома Милка надстојала,
надстојала, надгрејала.

Дочула гу месечина,
дочула гу, наручила:

„Нека дојде мома Милка,
да стојимо, да грејемо”.

Мома Милка надстојала,
надстојала, надгрејала.

Наљути се месечина,
да утепа мому Милку:

„Што си боља ти од мене?”

Мома Милка одговара:

„Тој сам боља ја од тебе,
што сам тебе надстојала,
надстојала, надгрејала”.

ОЈ БОГОЈА, БОГОЈА

Ој, Богоја, Богоја

што се носиш, подносиш?

Прочуја се Богоја

кроз сву земљу цареву

и до цара везира.
Цар си прати литара:
„Уванајте Богоју,
уванајте, врзајте”.
Уванаше Богоју,
уванаше, врзаше,
откараше куд цара.
Пита царе Богоју:
„Тако т’ Бога, Богоја,
што си бољи ти од мене?”
Одговара Богоја:
„Бог ми даде имање,
по имање женидбу,
по женидбу синови,
по синови ћерчице,
по ћерчице унуци,
тој сам бољи ја од тебе”.

(У овој песми уз сваки стих припева се: Лазаре, на пример овако: „Ој Богоја, Богоја — Лазаре“.)

*Казивала баба Вена
из Доњег Стајевца у Горњој Пчињи.*

МОРИ ГОРО

(Кад лазарице иду кроз гору)

Мори горо, црна, тавна,
дојде време развијај се,
развијај се, распуцај се.
Терај лишће на широко,
шири гране на високо.

ОЈ ЛИВАДО ЛИВАДИЦЕ

(Кад лазарице иду преко ливаде)

Ој ливадо, ливадице,
што се рано разелениш,
та кој те је истребија?
Девојке ме истребиле!
Та кој те је навадија?
Млад’ ергени навадили!
Та кој те је заградија?
Стари старци заградили!

ЗАДАДЕ СЕ ТАМНИ ОБЛАК

Зададе се тамни облак,
То не био тамни облак,
Но је било стадо овчје.
Лани беа три иљаде,
Сад еве ги шест иљаде.
У музница звонац бије,
у јалове кавул свира,
међ јагањцма јагњад блеје.
Мори јагње, златно јагње
да л' си блејиш за мајката.
Ја си блејам мојта мајка,
мојта мајка лична беше,
лична беше калешата,
калешата, мркушата.
Сад гу нема не видим гу, ле,
за Ђурђовден заклаше гу, ле . . .

(Кад пролазе поред тора, или поред стада док пасе, лажарице застану, ухвате се у коло и певају ову песму.)

*Казивала Весна Богдановић
(22 године) у селу Голочевцу.*

ОЈ ГОСПОДО, МЛАД ГОСПОДО

(пева се момцима)

Ој господо, млад господо,
деведесет села држиш,
деведесет мома љубиш.
Све су моме китке дале,
Стојне моме три је дало.
Све те китке повенаше,
Стојнината не повена.
Пушти ластар на високо,
на високо, на широко,
да лудује млад господо,
ситно писмо да писује,
да га шаље моме Стојне.
Да благ'словиш ој господо,
ој господо, млад господо.

СУНЦЕ МИ СЕ КРАДОМ КРАДЕ
Народне умотворине из Косова и Метохије

ОБЕЋАНА ЂЕВОЈКА

Синоћ сам се млада обећала,
а јутрос ме прекорила мајка:
У зли час се кћери обећала,
није лако домовину служит:
свекра бана, огњенога змаја,
свекрвицу, живу жеравицу,
јетрвице, гује потајнице,
заовице, кућне ископнице,
ђеверове, мрке облакове!

Све ћу, мајко, ја услужит лако:
свекру бану цигар нажижати,
свекрвици воду доносити,
јетрвама ћецу миловати,
заовама рухо калупити,
с ђеверима шалу заметати.

Ето, мајко, све услужих лако!

СВАТОВСКИ НАТПЕВИ

(Сватови и домаћи у роду младе)

— Сунце ми се крадом краде,
оће да зађе,
ну питајте ту девојку
оће л' да пође!?

— Жао јој је старе мајке,
неће па неће!

— Мила јој је свекрвица,
оће па оће!

— Жао јој је милот оца,
неће па неће!

— Мио јој је стари свекар,
оће па оће!

— Жао јој је миле сеје,
неће па неће!

— Миле су јој заовице,
оће па оће!

— Жао јој је миле браће,
неће па неће!

— Мили су јој ђеверови,
оће па оће!

Сви заједно:

Сунце ми се крадом краде,
оће да зађе,
ну питајте ту девојку
оће л' да пође?
Мило јој је младо момче,
оће па оће.

ФАЛИСАВА

Фалила се Фалисава
да се неће удавати.
Њој долази стари ђедо,
фалио се Фалисави:
„Имам дворе нешетане,
имам коње нејахане,
имам овце нестрижене,
имам челе нешикане,
имам брашна од три љета!”

Превари се Фалисава,
превари се, удаде се.
Па одоше уз планину
док дођоше у пећину.
Кад дођоше у пећину,
стаде ђедо плећи пећи,
Фалисави сузе тећи:

„Ој богати, стари ђедо,
Камо двори нешетани?
Камо коњи нејахани?
Камо овце нестрижене?
Камо челе нешикане?
Камо брашно од три љета?”

„Што су двори нешетани
 — то крајеви од пећине!
 Што су коњи нејакани
 — то су вуци у планини!
 Што су овце нестрижене
 — то су срне у планини!
 Што су челе нешикане
 — то су осе у пећини!
 Што је брашно од три љета
 — то пепео на огњишту!”

*Казивала Цвијета Симоновић
 из села Сувог Лукавца код Ђураковца.*

ВАРАЛИЦЕ

У народу метохијског краја сачувано је веровање да неке птице селице могу да „преваре” човека и да му тиме нанесу непријатност која ће га пратити целе године.

Кад неко с пролећа први пут чује кукавицу, пупавца, прлицу . . . (то се обично дешава изјутра), а до тог тренутка није ништа појео или попио — „преварен” је. Неки људи овога краја и данас, чим устану, попију по гутљај воде или штогод ставе у уста да би се осигурали од „преваре”.

— Ако те превари прлица, ломићеш посуђе целе године.

— Ако те превари кукавица, имаћеш слабу летину, бићеш гладан (код Црногораца); умреће ти неко (код староседелаца).

— Ако те превари пупавац, „смрдеће ти душа” (имаћеш непријатан задах из грла и уста), а код Црногораца — неродна година, глад.

Верује се, такође, и у видно варање:

— Ако седиш или лежиш кад први пут видиш роду, бићеш лењ; ако си у покрету, бићеш вредан.

— Ако први пут видиш само једну ласту, добићеш на дар кошуљу; више ластва — више кошуља, управо онолико кошуља колико ластва видиш.

— Ако први пут с пролећа видиш белог лептира, бићеш бео, жутог — жут, црног — црн.

Кад први пут чујеш жабу, треба да се ваљаш по земљи да би се ослободио бува тога лета.

Сва су ова веровања и данас раширена по селима Метохије.

НАЈВЕЋИ ГРЕХ

Прастари је обичај у Метохији да се позајмица намирница врати нешто увећана. Ако се, на пример, враћа позајмљено брашно, иста посуда у којој је брашно позајмљено оклагијом или каквом другом равњаром „пребрише” се и поравни са ивицама посуде. Тако у посуди има тачно онолико брашна колико га је примљено. Али да би се избегла могућност да враћеног брашна буде трунак мање, обичај је да се на равну површину стави једна шака више. Ако се зајам криво врати — велики је грех. Исто тако сматрало се прехом изводити комшију на суд, кудити девојку и слично.

О томе говори и ова стара народна песма која се и данас понегде може чути:

Заспала света Недеља,
буди је свети Илија:
„Устани, света Недељо,
све душе у рај пођоше,
само три у рај не могу!”

„Шта ли су Богу згрешиле?”

„Прва је Богу згрешила
— криво је зајам враћала!
Друга је Богу згрешила
— суседа на суд водила!
Трећа је Богу згрешила
— кудила момку девојку!”

*Запис по казивању
Милеве Самарџић из Пећи*

СЛ'НЦЕ НА ЗАОДА,
ДЕВОЈЧЕ НА ВОДА

Сл'нце на заода, девојче на вода;
Лудо на друм стои, низ друм уз друм гледа.
Девојче го пита: Лудо, море, лудо —
Лудо, море, лудо, што стоиш, што гледаш;
Да ли коња немаш, или друм не знаеш,
Да ли друм не знаеш, или другар немаш?
Девојче, девојче, до два коња имам;
До два коња имам, до три друма знаја,
До три друма знаја, но си другар немам.
Дојди, дојди, моме, другар да ми бидеш;
Другар да ми бидеш, коња да ми водиш.
Стој, причакај, лудо, мајка да си прашам,
Мајка да си прашам, кога мома беше:
Да ли е и она на друм с лудо била,
Низ друм коњ водила, коњ на лудо младо.

*Ова песма записана је у селу Црноштици
у босилеградском крају, јула 1973.*

Партизанска ковачница

ОБЛАГАЛА СЕ ПЕТКАНА

Облагала се Петкана
са најмлађега девера
да пожње њиву голему
што девет рала орало
и десета брана влачила.
Рано метну срп на раме
и узе љуљку на леђа
и пожње њиву голему
што девет рала орало
и десета брана влачила.
И оде кући Петкана
и девет крава помузе,
кад рикну теле десето.
Тад се Петкана сетила
за њено дете малено.
Цикну Петкана да кука,
викнуше вуци над село:
Немој, Петкана, да кукаш,
ми смо ти дете развили.
Кад смо му руке пустили
оно се нама смејаше,
кад смо му срце вадили
оно се душом мераше.

Казивала Вера Петровић, домаћица из Алексинца

Драган Марковић

У ОВУЈ КУЋУ ИДОМО
Лазаричка песма из Хума код Ниша

Искакајте, латинке,
да видите лазарке.
У предељке кошуљке
у алени вистани.
У овуј кућу идомо,
што ни лепо дадоше?
Лепом даром литаром,
девојачким гајтаном.
Играј, играј, лазаре,
лазарице девојко!

Забележено од Борке и Драгољуба Јанковића

Избјегли дјечаци

Велибор Лазаревић

УРОК УРОЧИ,
УРОЧИЦА ОДРОЧИ

Басме из старог Левча

ОД ЗАУШАКА

Кад се неко разболи од заушака, узме се бело каменче испод стреје, свеће што се пале на задушнице и први лед и то све се завеже марамчетом. Затим се узме перо од беле кокошке и њиме додирује болно место и прича ова басма:

Пошло девет рана на војску,
За њима љута подљута,
Прштевица,
Пепељавица,
Намерница.
Ал' говори девет рана:
— Брат се натраг, љута подљута,
Прштевицо,
Пепељавицо,
Намерницо!
Ту за тебе места нема!
Без оца се задела,
Без мајке се родила,
Без попа се крстила!
Бољко, иди у Свету Гору
'Де пас не лаје,
'Де секира не лупа,
'Де петао не пева.
Устук, бољко, ту за тебе места нема!

КАД БОЛЕ ДОЈКЕ

Кад боле дојке око њих треба да се баје пером беле кокошке и да се прича:

Седи Асан на сред мора
И код њега три девојке:
Једна глува,
Друга слепа,
Трећа нема.

Разговор I

Прекраде се вук те и' подави.
Ни глува чу,
Ни слепа виде,
Ни нема преговори!
Устук, бољко, ту за тебе места нема!
Ти да идеш у пуну гору
'Де петао не пева,
'Де мачка не мауче,
'Де свиња не грди,
'Де овца не блеји,
'Де крава не риче.
Устук, бољко, ту за тебе места нема!

ОД ДАЛАКА

(кад боли подгруди)

Вуче се срп преко места где боли, па се после
забоде у земљу и прича:

Отуд иде нов Новак,
Носи нов глас,
Да пресече рас.
Рас сече, не пресече!
Но пресече далак и далачицу
И јабу и крепу и жутицу.
Устук, бољко, ту за тебе места нема!

ОД УРОКА

Урок седи на прагу,
Урочица под праг.
Што год урок урочи,
Урочица одрочи.
На прагу се саставише,
Чудно дете родише,
Чудно дете са троје очиу.
Без оца се сазде,
Без мајке се роди,
Без попа се крсти.
Ко је мушко па урочи,
Испале му очи.
Ко је женско па урочи,
Испале му очи.
Лева рука крста нема,
(Марко) урока нема.

ОД ПОДЉУТЕ

Полетела љута подљута,
Преко једнога брда,
Преко два брда,
Преко три брда.
Пала на пометно гумно.
Са гумна се разбила,
Ки ветар по прању,
Ки момци по орању,
Ки девојке са везивем,
Ки невеста са кревета,
Ки риба у води,
Ки птица у гори.
Ту ви места ни свратишта нема.
Но ви идите у Свету гору,
'Де девојка косу не чешља,
'Де мајка детету колаче не меси,
'Де пас не лаје,
'Де секира не лупа,
'Де петао не пева,
Ту ви можете становати, боравити.

ОД НАМЕРЕ

(кад се неко огреши о нешто па испашта)

(Милана) боли нога, света намеро,
Цвили, пишти сузом до земље,
Гласом до неба.
Сусрела га Света Богородица на божја врата.
Питала га: „Шта цвилиш, шта пиштиш?
Не бој се.
Пратићу ја девет мајстора у Свету планину,
Да саграде Свету цркву,
Теслама да истесу,
Секирама да изваде и
Брадвема да избрадву.”
Устук, бољко, ту за тебе места нема!
Иди у Свету шуму,
'Де секира не лупа,
'Де пас не лаје,
Тамо ти смиришта има!

ОД СТРАВЕ

У загрејану посипку успе се чисто сирће и болесник који стоји на балези кади се оном паром док се не загуши, па се огрне губером и за то време девет пута се говоре ове речи:

Бежи страво јури те урњава!

КАД СЕ БРАТИМИ И ОТКУПЉУЈЕ

Прими брата и светог Јована,
Да ти откупим роба од гроба,
Од знате и незнате,
Од крштене и некрштене,
Од рибе у води и дрвета у гори.

ОД СВАКЕ БОЛЕСТИ

Ветар беше па се заоблачи,
Бољка пође па је нестаде.
Устук, бољко, ту за тебе места нема!
Ти да идеш у пуну гору,
'Де пас не лаје,
'Де петао не пева,
'Де крава не риче.

ОД ИЗГОРЕТИНЕ

Оно место што се изгорело наднесе се над ватру и баје:

Огањ к огњу,
Месо к месу.

КАД СЕ ВРАЋА КРАВЉЕ МЛЕКО

Лева рука крста нема,
На моју краву урока нема.
Растурајте се уроци и пророци,
Ки прашина по путу,
Ки пчела по цвету.
Вијем, вијем своју благоту,
Савијам око моје краве.
Туђе нећу, своје не дам!

Врачарицема љутина и врућина,
Моје краве (Цвете) благота свака,
Њој и слас и мас.
Секира сече,
Чиње пресече.
Ватра гори и
Ватра прегори.
О раониче, побогу брате,
Како ти окрећеш па обрћеш травку Ивињу,
Тако саврни и обрни моје (Цвете) слас
И мас и млеко.
Добро вечер!
Шта сте ме звали?
Ја сам дошла зајам да позајмим!
Добро јутро!
Ја сам дошла да ми се зајам врати.
Зајам сам дала,
Зајам да ми се врати.
У стубиче ступац те стиште.
Лева рука крста нема,
Оде бољке места нема.

*Басме под бројевима 1, 2, 3, 9, 10 казивала
Бранка Павловић (1897) из Беле Воде.*

*Басме под бројевима 4, 5, 6, 7, 8 казивала
Радмила Миливојевић (1920) из Беле Воде.*

*Басму под бројем 11. испричала
Аница Милутиновић из Беле Воде.*

ПРВО ОГЛЕДАЛО

Кад су се појавила прва огледала, неки трговац купи неколико мањих, да би наградио своје најбоље муштерије.

Прво огледало поклони човеку са села и рече да поклон може видети тек када се кући врати. Тако би учињено. Како узе огледало и виде познати лик, човек радосно кликну: „Ово је мој покојни отац!” Дуго га је посматрао, затим пољубио и, најзад, под јастук оставио. Од тог тренутка чешће је у собу улазио, дуго се огледао и огледало увек под јастук остављао.

Види жена да човек од ње нешто крије, приметно уђе у собу, узе огледало и чим у њему спази женски лик — цикну: „Зар ову грдобу мој човек чува под јастуком?” Од тада међу супружницима настаде свакодневна свађа и брачна срећа претвори се у прави пакао.

Чује свештеник да се у кућу његових најбољих, примерних и верних супружника уселила несрећа и дође да их измири. Док је човек тврдио да у огледалу види лик свога покојног оца, жена је бесно доказивала: „Оставио је мене овако младу и лепу, а нашао ову ругобу коју свакодневно гледа и љуби!”

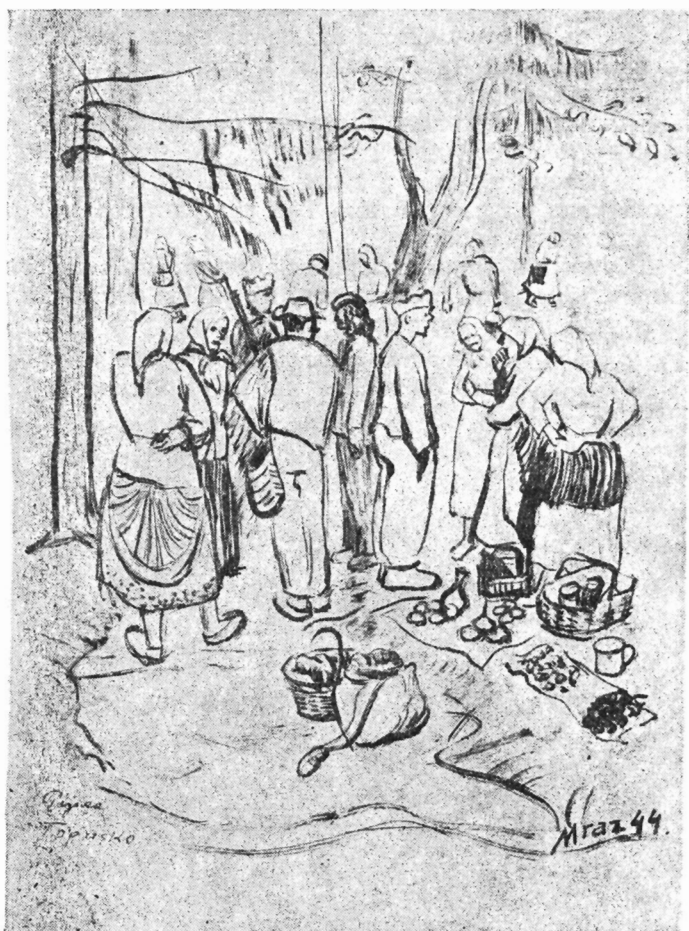
Свештеник узе огледало, и када у њему виде драги лик — прекрсти се, пољуби га и рече: „Ово је свети Никола!” Затим огледало врати супружницима и препоручи да га чувају као светињу.

Од тада човек и жена продужише живот у старој слози и љубави.

Казивали Велимир и Љубинка Таушановић, учитељи у Јабучком ригу (п. Овча), 1934. године, а чули од Тодора Ђурића, учитеља из Пирота.

ИМА И ОД ЗЛА ГОРЕ

Живели два брата близанца — срасли леђима: док би један ходио, другог би брата на леђима носио. Видео то народ па почео да се чуди и крсти говорећи: „Од овога зла нема већег на свету!“ Тада браћа одговорише: „Има и од зла горе! Ако један од нас умре, живи мора носити мртвога на леђима целог века.“

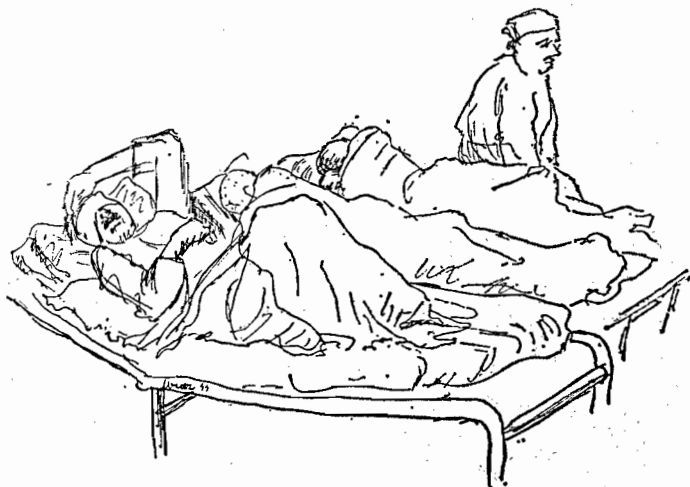
РЕКА ПРЕКО СВЕТА

Постоји једна велика река која тече преко целог света. Та се река зове Нил. Она у свом току осипа драго камење и носи га с песком. У тој реци живи дивљи коњ. Он се ваздан крије у реци, а ноћу излази на обалу те пасе. Кад настану мрачне ноћи, дивљи коњ сиђе на дно реке, пронађе драги камен, узме га у уста па с њим изиђе на обалу и спусти га на бурумак да му светли док пасе. Кад се напасе, узме драги камен и врати се у реку.

Отиди на реку Нил, тамо где пасу нилски коњи, направи од пепела бурумак, па кад коњ изиђе из реке и спусти драги камен на тај бурумак, он ће да упадне у пепео и да се замрачи. Коњ ће покушати да га извади, али кад му улети пепео у уста он ће да побегне.

Сутрадан дођи, разпрни пепео, пронађи драги камен, угради га у челенку, па ће да ти светли ноћу као дању сунце.

*Записано у селу Сопоту, по сећању
од свод деде (пре педесет година) Д. М.*

Болница на Петровој гори

ЛЕГЕНДА О КУПИНИ

(Из Левча)

Да би створио винову лозу, Бог је одсекао себи врх од прста малића и од крви која је канула на земљу никла је винова лоза. Због тога се род од ње узима за причест. То ђаволу буде криво, па обећа људима да ће он створити слађе грозђе. Зато одсече себи прст и баца га на земљу из које никне купина. Купина је родила и узрела пре грозђа, али свет и данас неће окусити купину пре грозђа, јер верује да ко купину окуси пре грозђа прима у себи ђаволу причест и да му се тада ђаво радује и узима га под своје.

Још се приповеда да у старо време свет није окушао род од купине све док је није Св. Сава благословио да се и она може јести, али тек пошто се окуси грозђе, па макар оно било и још зелено.

По казивању седамдесетпетогодишњег Јованче Петровића из села Белушића у Левчу.

Пре вечере

Момчило Тешић

СУК СУКЋЕ ПРЕКО КУЋЕ

Народне загометке из околне Пожеге

Ко има на репу око?

(Тава, тигањ)

Један лончић у пољу ври. Нит' се кува, нити квари а сав свет отхрани.

(Суса)

Поручује доња Ева горњој Еви: „Пошаљи ми мало саскала и маскала, не би ли се састала — нешто сам се распала”.

(Земља испуцала од суше и небо)

Ко има на репу памет?

(Кантар)

Шта нам се најчешће међу ноге уплеће?

(Праг)

Дуг дугоња, дуг до неба, а жена му до колена.

(Дим и пламен)

Бакрено језеро, гвоздена платица.

(Бакрач и његов облук)

Ја га ставим доле, оно скаче горе.

(Пасуљ, кад се кува)

Црна кучка на опњу лежи.

(Тигањ)

У гори одсекох дрво. Сав свет скочи и не могаше му пањ наћи.

(Длака из косе)

Пођох путем — нађох штап; ни дељат, ни резат, ни у руке узимат.

(Змија)

Меснат ражањ, гвоздена печеница.

(Прст и на њему прстен)

Петоро браће једну кошуљу облаче.

(Плетиће игле)

У нашега Радована, средина је преглодана.

(Мраз)

Пет оваца пољем иде а пет под награнањком стоји, па првих пет су суве, а оне под награнањком покисле.

(Прсти у преле)

Сву кућу испунише а ни једна се не види.

(Стопе)

Све покри, само своју сестру није могао.

(Снег и извор)

Отисну се вочић, низ попов дочић, ни за шта га не могах ухватити сем за један кончић.

(Клупче)

У блекана два зрна, у рикана четири.

(Сисе у овце и краве)

Гвоздена вешгала из неба висе.

(Вериге)

Ко има на леђима око?

(Црепуља)

Одох у гору и одсекох триста и три синцике и четири врљике и све под пазухом кући донех.

(Брдо за ткање платна)

Сви царевии опасани а цар распасан.

(Снопови пшенице и стожер)

Гвоздена мечка усред куће мумла.

(Пећ)

Шум шуми, грм грми — бијела госпа из града гледи.

(Воденица)

Паде плоча на море; нит' се море разли, нити плоча разби.

(Лист, кад падне у воду)

Црн ћуран са неба висе.

(Бакрач на веригама)

Терем тет, краљев зет, сликом насликат, ликом опасат, нос му одрезат.

(Винова лоза)

Сук сукће преко куће, плете гаће — путоваће.

(Дим)

Дрвен пас на потоку лаје.

(Пракљача)

Водом иде не бућка, травом иде не шушка.

(Сенка)

Зелен зека ловца чека, зелена му капа уши поклапа.

(Лешник)

Озго лежи рундов, оздо лежи рундуља. Рундов 'оће да се рунда, рундуља му не да.

(Гребене, са вуном на зубима)

Записано у околини Ужичке Пожеге)

Попаљено село

Живадин М. Стевановић
(1903—1981)

ЗЛАТНО ЛИШЋЕ ПЛАНИНСКО

СУТРА РАНО

Сутра рано, драга моја,
Кад заблиста рујна зора,
Кад развигор пун мириса
Са зелених пирне гора,

А крај реке и потока
Маглица се свуд заплави,
Са обзорја далекога
Кад се топло сунце јави,

И обасја родна поља
И росицу што је пала
И што је ко ситан бисер
Поврх траве засијала —

Ја ћу тада с песмом проћи
Поред твоје куће мале,
На прозору појави се,
Марамицом мани на ме.

ЈЕСЕНИ

Долазиш, драга јесени,
Жути се лишће планином,
сочно је прожђе сазрело.
На врху брега седим сам

И поглед бацам около.
Хтео бих, драга јесени,
Све ове твоје лепоте:
И златно лишће планинско,
И густу траву увелу,
И сочно грозђе сазрело,
И поље с песмом чобана,
У срце своје да ставим.
Па кад наиђу снегови
И својим белим губерром
Покрију видик около,
И кад их луди ветрови
Почну брдима ваљати,
А ја у својој собици,
Крај топле пећи седећи,
Да срце своје отворим
И да те гледам, јесени!

ЂУРЂЕВДАН

Опет си ми дош'о, Ђурђевдане,
С песмом птица и мирисом цвећа,
Ал' још горе моје љуте ране,
Пуне бола што ме на те сећа.

Све је срећно у цветном априлу,
Природа се у ново обукла,
Па изгледа ко да у свом крилу
Љуби чедо што га мразом тукла.

Али ово рушно срце моје
Те лепоте не осећа више,
Јер у њему, Ђурђевдане, стоје
Многе ране и бола одвише.

Милош Кордић

К У Ђ А

На крову јој гавран, пијетао и звијезда
На крову јој моја кост, моје око и мој сан
У зидовима моја рашљаста слова
И мој жути кашаљ, моје олово ратно
Мој рђав знак челичног плуга
И други врт, препун пчела и јутарње дјеце

Између конопљи: мајка, њена испружена рука
И до ње: дјечак, његово брончано око
И до ње: отац, његова избраздана рука
И до њих: парче сира и парче звјездане погаче
Између конопљи, с вјетром у расутиим плућима

И око куће вода, у води дрво и камен
И ватра: горе двије обале одједном
И горе врата, и њихова ноћ гори
И ржу коњи, и отац зоб засијава
Својом избразданом руком, и птице су над њим
И све се у кућу враћа, уморно и тешко

И шта бих ја у тој кући брежуљака
И шта бих ја на тлу које ми не припада
У кућу претворен, измишљен и сам
На крову њеном, у зидовима њеним
Гавран да јој будем, пијетао ил звијезда
На кућу налик: и модар и стран

К У Ђ А (II)

Од мојих костију њено тијело
Слијепа је лампа у њеној утроби
У авлији јој спава змија
Муња над њом птице прелистава
Хладно јој је у срцу и плућима

Бацио сам свиралу и сад она пјева
Рекао сам: здраво кућо! птицо! рибо!
Рекао сам: сам ћу бити твоја биљка
Рекао сам: из камена ти плод избија

Из камена ти змије долазе
Из камена те ножеви оштре
Рекао сам: све ће једном
Слику куће ко звијезду творити

Она има и оца и мајку
Она се у кључеве претвара
Она се с кућама другим множи
Она ми је и биљка и род
Кућа испод муње и ока
У зид и нож свој дуги
До корица претворена

Папук, 1943.

КОПНЕ БАШТИНЕ
КО СНЕГОВИ БИЈЕЛИ

ДОБРО ЈЕ ШТО ЋЕМО УМРИЈЕТИ

Немамо више ни снаге ни памети,
руши се наше сузно око.
Добро је што ћемо умријети
и полетјети високо, високо.

Немамо више ни заноса ни дара,
напустио нас је и Доро и соко.
Још нас само успаванка вара
и ријеч наша ко пад у дубоко.

Тако смо именовани, празни и шкрти,
залуд смо били гора и поље широко.
Немамо више ни своје смрти.
Добро је што ћемо умријети
и полетјети високо, високо.

Немамо храбрости, нит пишемо оде.
Сад и кукавице имају своју химну.
Зар је само мртвима стало до слободе?
Празно је наше срце горко.
Добро је што ћемо умријети
и полетјети високо, високо.

ВЕНЕ НАША ЈАБУКА ОД ЗЛАТА

Убише нам снохватице
свијета рушеог потајице.
Милоснице, сестрице фрулице,
врати наду на наше лице.

Тихну ријечи и љубав промину,
копне баштине ко снегсви бијели.
Испијамо срце — нашу тугу ину,
пјесмно родна, де нас повесели.

Вене наша јабука од злата.
Нема у души босиља и ђула.
Умиремо од чуда непозната.
Некад виловити — сад ко трска трула.

Иван Комарица

ВАН НАС, У ПРИРОДИ,
У СЛОБОДИ...

СТАРО ЗЛАТО

Ван нас, у Природи, у Слободи
срне и јелени, ламе и ласте,
соколи и голуби, јаребице и голубице
у белим данима — првом радошћу,
светским слободама се зову,
кличу, певају и вичу,
играју, носе, љубаве, односе.

Јесте, да и по њином огледалу-небу
гвоздени раоници широке бразде ору.

Јесте, да и по њином снегу — брезама,
по њиховој ватри — папрати,
оази зеленој и луци лучаној,
зори руменој и вечери тиханој
рђа пада, па и по њима самима;

али тај дом њихов још сија од злата!

РАДОСТ

Имала је птицу и дете
и осмех сунца
шуму пролетњу
и зору рујну
јасне очи и зубе беле
певала јој душа:
гу! гу! гу! ...

Али ... засметаше нам
њени осмеси
и свак јој кварне
зубе искеси

Миша Цветановић

НАВИРАЊА

ЈУТРО

Дрхти
грхти
у оку
у скоку
роса
поноса

птице
низ лице
јутре
и дрхте

плач
росе
зраци
односе

СУНЦЕ

Обавија
сија
милује
и кује
доброту

Предраг Томановић

ОГЛЕДАЛО ЈЕДИНО...

ПОЗНАНСТВО

У твојим очима
магла
боје песка.
Усне
пуне.
Огледало једино
немој да се разбијеш!

ЉУБАВ

Да је вежеш
чврстим конопцима,
она би их покидала.
Да је пустиш
слободну
ко птицу
она не би одлетела.

Ана Светликова

ГЛЕДАМ ТЕ

Гледам те
као ватра ватру.
Додирујем те
гласом зоре.

Низ беле улице
просула се тајна.
Гледам те као облак
што гледа сунце.

КО ЗАТВАРА НЕБЕСКЕ ЧЕСМЕ

Ко ли то танко небо цепа
Ко затвара небеске чесме
Гробови само расту
Прете
Издигу се изнад песме

Славуји мирно низ глас свој плове
Земља ван коре не сме
Све што не може нико други
Могу пробови
Могу песме

Божана Божић

КУДА

Јер тек у присоју од нарциса сени,
Запретена врата за храм јединствени.

Шуми касно лишће и у мрак се скри,
Ход срне по снегу; горе васкрсни!

Зелено по Ибру месец ломи сена,
У кошуљи тешкој снег свлада Јелена.

Две стопе од реке звона монахиње,
Тамно вода топи са кошуље иње.

Којим благим путем у врт манастиру,
Које доба ноћи смрт топи у виру.

Траг срне по снегу нек покрије смет,
Из кланаца птица да подеси лет.

БАНАТСКА ИДИЛА ИЗ 1938.

Земља нам је добра мати
Неком више, неком мање
Зашто тако, ко ће знати
Десет сеју, један жање.

Десет сеју, један збере
Неком сване, неком смркне
Неко једе преко мере
Неко једва да не цркне.

Рађају нам добро њиве
Неком жито, неком плева
Људи добри, братски живе
Десет псују, један пева.

Добри дани — божја воља
Биће смеха, песме, вина
Пева газда — псује гоља
Лепа наша домовина.

Дете избеглица

Можчило Тешић

ГОДИНА 1941.

Сећања

Размишљајући о предложеној теми, одлучио сам се да пишем само о догађајима које сам доживео или видео. Уколико буде речи и о ономе што сам чуо или прочитао, то ће бити само ако сам тада, а и данас, убеђен да је то заиста тако било. Помињање оваквих појединости може потпуније да осветли поједине догађаје и да убедљивије дочара ондашње прилике.

* * *

Наш народ никад није волео чизму, мамузу ни узенгију. Тиранима је увек знао и имао смелости да се супротстави. Мрзео је и демагоге. Његова трезвена памет је одвајкада могла свакој политици и сваком политичару да одреди праву меру, а очи су умеле да виде шта је шта. У фашизму је видео свог најљућег непријатеља. Хитлера су сељаци у мом селу звали *Китоња* (во), а италијански диктатор Мусолини, називан „дуче“ (вођа), „прекрштен“ је у „дупе“.* Пад Милана Сто-

* Тада се у Глумчу певала ова песма:
„Дошло писмо из Берлина,
јаше Хитлер Мусолина,
а гроф Ђано Рибентропа,
па се дрма сва Европа“.

јадиновића 1939. године дочекал је с олакшањем. Он је био омрзнут понајвише стога што је желео да се приближи фашистичким диктаторима, што је копирао њихов начин владања и покушавао да створи сличан режим у Југославији. Један наш карикатуриста (мислим да је био Пјер Крижанић), објавио је тада у новинама карикатуру: хармоникаш прати Милана Стојадиновића и пева му песму: „Еј, Дано, Данче... пропаде Миланче!...”

* * *

Драгиша Цветковић је наследио политику свога претходника. Испочетка се чинило да ће он водити нешто демократскију политику, али је убрзо показао своје право лице. Његова влада је упловила у воде „осовине Рим — Берлин”, али Југославија није хтела тамо. Избиле су масовне демонстрације у Београду и другим великим градовима. Свуда се говорило: „Боље и рат него пакт!” Видео сам људе, прекаљене борце из ратова 1912—1918, који су безброј пута гледали смрти у очи, како плачу као мала деца. Пакт је морао да падне...

* * *

И пао је. На чело југословенске владе дошао је генерал Душан Симоновић, који је суделовао у двадесетседмартковским догађајима. Било је извесно да Хитлер овај пораз своје политике неће заборавити, да ће напасти Југославију. А и остали суседи бејаху наоштрили своје ножеве, сви сем Грчке, и чекаху да Немачка прва почне, па да и они одсеку који комад живог тела наше домовине.

Војни обвезници све чешће су позивани „на вежбу”. Било је јасно да је то делимитична мобилизација. Чудно је било да су мобилисани и неки старци, који су учествовали у балканском и првом светском рату (из Глумча: Љубиша А. Николић и Љубомир Ц. Ђокић), док су млади људи остављени код куће. Многи су добровољно одлазили у своје команде, желећи да бране своју земљу и своју слободу, ако дође до рата. Враћали су се разочарани: није имао ко да их прими.

Мобилисан је и изванредан број коња и десетак пари воловских запрега у глумачкој општини, међу њима и моји волови и кола. Отерао сам их „на зборно место”, у село Мојсиње код Чачка. Стигао сам 2. априла у рано јутро. Мојсињско поље пуно воловских запрега и коња. Гужва као на сточном вашару. Гладни волови ричу, коњи ржу. Храну су појели у путу, док су стигли. А овде, нити ко да их преузме, нити да им даде храну. Неколико људи у униформама смуцају се као муве без главе и деру се на људе који су дотерали стоку. Озлојеђени људи отераше стражара који је чувао „бановинска сена”, развршише једно и зачас исполагаше гладној стоци. Тек испред поднева отпоче пријем стоке, дозлабога споро. Комисија проценила је стоку и опрему. Дужна је била да власницима изда потврду о пријему и о висини процене; али их не издаје. Успео сам волове да предам тек 3. априла, пред залазак Сунца. Рабаџија ће им бити неки Златиборац. Замолио сам га да их пази и дао му 20 динара.

* * *

Пролазе дани ишчекивања и неизвесности.

Прича се да на граници према нашим северним суседима наша војска ужурбано копа ровове и прави жичане препреке.

У пожешкој шивари за војну одећу радници даноноћно раде. То је „војна тајна”, али народ шапуће да ту нису само одела за војску, већ да има „свега и свачега”.

Касарнски круг у Пожеги „обогатен је” са неколико топова, чије су цеви уперене у небо, на разне стране.

Крај скровитог глумачког потока Крчина воловске запреге данима довлаче из Пожеге сандуке пуне пушчане муниције и ручних бомби и слажу их на гомилу. Њих чувају стражари које одреди општинска власт. Ове сандуке ће, касније, Немци поново одвући у Пожегу, али ће доста њих мештани сакрити. Та муниција ће се наћи у рукама четника или партизана, а многи меци биће испалени и без циља, у ваздух.

* * *

Шестог априла новине нису дошле у Пожегу. Пронео се глас да је немачка авијација бомбардовала Београд. То су потврдиле и прве избеглице, зајапурене и преплашене, причајући о безобзирности мучког напада, док је град још спавао. Што је дан више одмицао, било их је све више. Неки су избегли само у ноћном рубљу, једва стигавши да се огрну једним ћебетом. Мајке су стискале малу децу уз своје груди. Понеко је успео да изнесе какав завежљај са оскудним стварима. Неколико избеглица задржало се у Пожеги, остале су хитале даље, у неизвесност. Једнима су светлеле сузе у очима, другима је ћутање заледило уста. Све чешће су кроз Пожегу пролазили луксузни аутомобили. Београдски богаташи и политичари журили су да своје породице удаље што више од Београда. Са њима или за њима хитали су и они.

Тих дана појавио се један немачки авион на пожешком видуку. Огласили су се противавионски топови и неколико димних облачака уковитлало се око њега. У једном тренутку учинило нам се да је авион погођен јер је почео нагло да понире. То је била варка, авион је побегао.

* * *

Народ је провалио у пожешку шивару. Ко је био први, никад се неће сазнати. Свакако неко од оних што воле „да лове у мутном”. Другом то у оваквом времену, кад треба да су највеће вредности живот и слобода, не би пало на памет. Један је био први, а остали су га следили. Додуше, и било је боље да народ узме те ствари, него да падну освајачу у руке. Обућари су носили кожу за обућу, шнајдери платна, лимари калај и тако даље. Други се нису тим занимањима бавили, а носили су све то. „На послу” је долазило и до свађа. Неки су дошли са запрегама и товарили све што им до руке дође: сандуке са бријачима, шиваће машине, писаће машине... Један мој сусед бејаше натоварио некакав моторчић. У путу је нешто чачкао око њега, мотор је почео да ради, а

волфови ударе у галоп — замало нису кола поломили. „Пленске ствари” падају с кола и остају по путу, а он мотор није знао да остави. На једвите јаде то му је пошло за руком.

После дан-два полиција је наредила да се однете ствари врате. Неко је нешто и вратио. У ратној немаштини те су ствари народу биле добро-дошле. Војничка одела су бојена у црно, од коже је прављена обућа... Ко није ништа „закачио” куповао је од оних што имају. За време рата свако ко има оружје полагао је „право” на заплењене ствари, па су код оних што су их имали често вршени претреси.

* * *

Нападнути смо са севера, истока и запада. Павелић је прогласио „Независну Државу Хрватску”. Срби отуда беже у Србију. Бомбардовани су још неки наши градови. Чује се да су Мађари ушли у Војводину, а да је Милан Недић са својом војском провалио у Бугарску и заузео Софију. Опште мобилизације још нема; неће је ни бити. Појединци одлазе у своје команде, траже оружје и захтевају да буду упућени на фронт. Нико неће да их чује. Стижу први појединци наше разбијене војске. Сазнајемо да су Немци упали у нашу земљу из Бугарске и да су заузели Ниш, Крагујевац...

Сећам се кад је први војник, наш суселјанин, без оружја стигао у наше село. Његов отац, храбри ратник са солунског фронта, замало га није убио, не верујући му да је наша војска разбијена, већ да је само он „кукавички побегао са фронта”.

После појединаца нагрнуше и групице. Са оружјем или без оружја. Криве официре, који им нису дали да пуцају на непријатеља. Неки их нису послушали, али нису могли ништа да учине, јер су добили кварну муницију или ону која није могла да стане у њихове пушке. Неки наш виши официр, кога су поражени војници препознали иако је био без еполета, једна је успео од њиховог гнева да се спасе.

Причало се о појединачним јунаштвима. Један непознати војник сачекао је немачки тенк на Сарића осоју, код Ужица, и у њега убацио бомбу. Тенк је онеспособљен за даљу борбу, али је и војник погинуо.

* * *

Јављено ми је да је „возарска јединица”, у којој се налазе запреге и коњи и из наше општине, напуштена од војника на једном брду код Ариља. Нашли смо тамо своју стоку гладну, мршаву, повезану за кола. Било је људи који нису имали своје стоке, или им она „није отишла у рат”, па су узимали туђу. После су је клали, продавали, крали један у другог; а неки су је вратили власницима, кад су се појавили (који можда то нису ни били)...

Пожега је била пуна обезглављене војске. Кад смо кроз њу пролазили, стигли су немачки војници на мотоциклима троседима. Нико на њих није ни метка опалио. По један њихов војник разоружавао је десетине наших. Бацали су оружје на гомиле и одлазили, заплашени и посрамљени.

* * *

Немци су поставили јаке страже око Пожеге. У њу се није могло ући без „аусвајса”. Ко није имао дозволу, а хтео је да уђе, стражари би га претресли. Претреси су вршени повремено. Свуда око варошице на пушкомет даљине, кулуком, одсечено је свако дрво и искрчена свака врзина. Успоставивши своју власт, наређивали су општинама да им упућују људе који ће им бесплатно радити физичке послове. У томе нису баш много имали успеха, па су по улицама хватали Србе мушкарце. И мене су једном ухватили, па сам морао да истоварам сандуке с муницијом, које су довлачили из Крчина.

Наређено је да се сва бодљикава жица, којом су ограђена имања, скине и преда немачким властима. Људи су скинули жицу, али је нису предали него сакрили.

Издат је проглас да ће за једног погинулог немачког војника бити убијено стотину Срба, а за рањеног педесет и наређено да се сви српски официри пријаве немачким властима. Неки су послушали и отишли у заробљеништво. Који то нису учинили, касније су постали заповедници четничких или партизанских одреда.

* * *

Четири непозната омладинца просекли су жицу којом је ограђен касарнски круг у Пожеги и ушуњали се у магацин с оружјем, који су окупаторски војници строго чували. Похватани су и обешени. Тада сам написао песму

РАТ

Камен у дом обиља жита,
пробља сади у њиве жита.

Зелени младићи у јесење сате
на конопцима нечујно се клате.

* * *

У више села, у срезу пожешком, ноћу су запаљене и изгореле општинске архиве. Не зна се ко је то урадио. Народ нагађа да би то могли бити комунисти или њихови симпатизери.

* * *

У јуну 1941. године Немачка је, као што беше уобичајила, без објаве рата напала и Совјетски Савез. Иако је немачка пропаганда непрестано трубила о својим „муњевитим“ победама над совјетском војском и брзом заузимању совјетске територије, наш народ ни у једном тренутку није поверовао да ће завојевач победити. Русију никад нико није могао да покори, у њој је пропао Наполеон, па ће она и „Китонџи одбити роге“. Зато, кад се дознало да ће немачка војска напустити Србију, ради одласка на совјетски фронт, свима нама се разведрило у души. Поверовали смо да Немачкој гори ватра под ногама и да је крај рата близу.

Прочуло се у који ће дан немачка војска напустити Пожегу. Сваки мушкарац, који је могао пушку носити, извукао ју је из скровишта и пошао да Немце „испрати”. Чак и они који никад нису пушку ни на зеца испалили. А оружја у народа било је доста. У мом селу никакве организације није било. Људи су ишли својевољно, као што одлазе у поље на орање, јер су мрзели поробљиваче.

Дан је био сунчан. Колона немачких војника непрестано је текла дадом са запада на исток у правцу овчарско-кабларске клисуре. Пратили су их немачки ависни.

Немци се нису много обазирали на нашу пуцњаву, јер од ње нису имали много штете. Нити су силазили са пута. Само повремено би се зауставили и осули по нама мецима из митраљеза, па би опет наставили пут. Ми смо на њих пуцали са брда из приличне удаљености. Код нас није било жртава, а иза Немаца је остао по неки коњ без опреме. Пало је и неколико њихових војника, али су их они одмах стрпали у кола. Пуцало се и на немачке авионе. Из пушака, наравно, јер другог оружја нисмо имали. Авиони су нас остављали на миру, али су нас све чешће надлетали.

А кад се дан приближио своје крају и реп немачке колоне минуо мимо Јелен-До, запали се и земља и небо. У овчарско-кабларској клисури партизани су Немце сачекали и борба је почела. Штектали су митраљези, праштале бомбе, одјекивале пушке. Авиони су из ваздуха митраљирали и бацали бомбе. Тада ми је неко рекао да је поинуо немачки командант. Ко га је убио, није се знало. Касније сам дознао да је то урадио Петар Лековић (проглашен у фебруару 1942. за народног хероја — први).

А кад се нас десетак Глумчана пребацило преко једног мостића у Дљин, авиони су почели и нас да туку. Успели смо да се, пребацивањем, попнемо на један ћувик, а тада смо били принуђени да се залепимо за земљу као да смо заковани. Ни главу нисмо могли да подигнемо, јер су нас авиони сваки час надлетали, пуцали на нас у бришућем лету,

а бацили су и четири бомбе. И, за чудо, нити ко погину, нити би рањен!

Сунце је зашло, авиони се удаљили. Кад сам се подигао, био сам сам на ћувику. Сви су отишли. Чудило ме је зашто авиони на „шаку људи“ да троше онолику муницију. Пошао сам педесетак метара напред, прошао кроз малу шумицу и запањιο се од изненађења: реп немачке колоне замицао је за окуку. Да су нас авиони пустили да дођемо на ово место, сумњам да би који наш метак промашио, толико близу нам је био пут...

Пошао сам у правцу Пожеге. Неки од мојих другова су се вратили да ме траже, јер им се учинило да је једна бомба пала на мене. У Јелен-Долу су се људи чудили како остасмо живи и рекоше нам да смо само ми били „на оној страни“.

У Пожеги сам тада први пут видео „праве“ четнике, са огромним брадама, шубарама, реденицима метака преко груди и бомбама о опасачу. И сазнао да су се немачки официри, кад су одлазили, поздравили са четничким командантима и „предали им власт“. Пекле су се јаловице и прасад, јер је „требало прославити победу“.

Кренуо сам кући. Четнички стражар ми није дао да изађем из Пожеге. Хтео сам да прођем кроз расадник, па преко Лисишта. Тамо није била постављена четничка стража. Наишао сам на Лазара Обреновића, са којим сам се упознао и спријатељио једне године у Приличком кисељаку. Испратио ме до на врх Лисишта, рекао ми да је учествовао у борби у овчарско-кабларској клисури, да су партизани опколили Пожегу и да ће из ње истерати ноћас четнике. Тако је и било.

* * *

Не сећам се колико времена су партизани држали Пожегу. Четници су се спремили да је нападну. Пошто нису били сигурни у своју снагу, „мобилисали“ су многе сељаци. Многи су били без оружја, али је њима био потребан што већи број, да партизанима „утерају страх у кости“. Напали су неорганизовано, уз заглашну вику. Било је пуцњава са обе стране. Нисам чуо да је неко рањен

или погинуо. Четници су продрли у Пожегу и заробили неколико партизана. Међу њима су били из Глумча Милован Николић и Милан Тешкић. Дотерани су заробљени партизани из још неких села. У Глумачкој општини им је судио четнички преки суд. Многи би били стрељани, да се томе није успротивио тадашњи председник општине Милош Николић, кога су касније четници убили из заседе. Тако су ископане раке остале празне. Али заробљенике нису мимоишле батине — свакоме је ударено по 25. Само је Милован Николић прошао без батина.

* * *

Разглашено је да ће се у Пожеги вршити упис у четнике и у партизана. Нека се определи слободно ко куда хоће, само нико не би смео да остане по страни.

Један мој сусед пита ме куда ћу ја. Знао сам да ме „купује”, јер је знао за моје песме са социјалном садржином, за мој рад у Удружењу сељака књижевника и за моје дружење са неким комунистима и напредним људима из Пожеге. Рекао сам му да нећу нигде, јер сам болестан (био сам плућни болесник), а ако баш будем морао, пре ћу отићи у партизана него у четнике.

— И ја одох да се упишем у партизана, — казао је.

А отишао је у четнике пошто је, каже, у њихове редове ступала већина.

За неке житеље из глумачке општине превагнуло је да оду у четнике што и код мога суседа, већина; на друге су утицали официри бивше југословенске војске; на треће сродство са неком „зверком” у четничком табору; а највише је тамо било оних што су присилно доведени, или како се онда говорило — „мобилисани”. Ових последњих је било највише, а од њих је четничка организација најмање имала вајде, јер су користили сваку прилику да се врате својим кућама. Од њих је тражено да буду слепа оруђа која ће без поговора извршавати све наредбе оних што су стајали „на челу” четничких одреда, а које су често биле и

сурове и нечовечне, што је понекад доводило и до тога да и они који су добровољно ступили у четнике омрзну ту организацију и почну да раде против ње. Пример Милоша Николића, председника општине из Глумча, кога су четници најпре сменили па касније и убили, то очигледно потврђује.

Међутим, они људи који су добровољно отишли у четнике, настојали су да „доведу” у њихове редове и оне који су остали неопредељени и код својих кућа. Милом или силом. Посебно је био суров притисак на оне који су се пре рата истакли на неки начин као присталице или симпатизери напредних друштвених струјања.

Ни ја нисам остављен на миру, иако је цела околина знала за моју тешку болест, за коју се онда сматрало да је неизлечива, пошто би је ретко који болесник преболео. Стигло је више позива, о које сам се оглушио, а кад је стигла и претња да се „надам ноћним гостима”, ујак, у чијој сам кући живео као усињеник, рекао ми је: „Иди, боље је него да изгубиш главу! Ваљда ће те пустити...”

Око седам дана провео сам у касарни, у Пожеги. Дали су ми војничку пушку и неколико метака. Спавали смо на поду, на слами, без простирача и покривача. Храна је кувана у војничким казанима и била посна и бљутава, пошто није имало соли. На капијама касарнског круга „држали” смо стражу. По неки пут би нас постројили, разврстане у чете и водове и „зенцирали” по касарнском кругу.

Повремено су слате патроле у околна села, доводиле су неке наоружане људе, које су пуштале да иду, пошто им узму оружје. Касније сам дознао да су то партизани из других крајева Србије, који су слати у слободно Ужице ради тог оружја (тада је постојао споразум између четника и партизана о заједничкој борби против Немаца).

Једне ноћи пробудили су ме гласови у соби у којој је спавала „моја” чета. Из разговора мојих суседа у селу, који су добровољно отишли у четнике, сазнах да су те ноћи „похватили на легалу и дотерали у затвор комунисте Милана и Лазара” (оба Тепићи, из Глумча). Тај затвор била је мала

зградаца од два-три собичка. Пред улазним вратима је стајао стражар. Ту је било још десетак затвореника из других села, међу њима понајвише Годовичана. Затвореници су могли несметано да иду из собе у собу, јер оне нису заклапане.

У ту зградицу је, вероватно идуће ноћи, био затворен и Милан Благојевић, кога су четници скинули са воза на пожешкој железничкој станици. Милан Тешић је разговарао са њим и причао ми је да је он био црномањаст човек омањег раста. Насилно разоружан, жустро је корачао по соби и говорио: „Чим сване, морају ме пустити! . . .”

Нису га пустили, већ су га исте ноћи извели из затвора. Куда? Кружиле су противречне вести. Једни су причали да је пуштен, други да је стрељан. Тек после ослобођења пронађен му је гроб у Крчину.

Једног септембарског дана, у касним поподневним часовима, постројише нас ради „смотре”, под оружјем, на пожешком пијавцу (данас Трг Љуба Мићића). Манојле Кораћ, најстарији четнички командант у пожешком одреду, кога су ословљавали са „господине мајоре”, одржао је говор, у коме је рекао да су четници склопили споразум са партизанима и „да се ми са њима не мислимо тући. Ми хоћемо само да прођемо кроз Ужице, да партизани виде колика је наша сила . . .”

Онако постројене вратили су нас у касарну, свакоме дали по хлеб и парче сланине и, кад је Сунце почело да залази, наредили нам да пођемо у правцу Горобиља. Одређена је претходница, заштитница и полицијско одељење, које ће хватати бегунце. Командири су јахали коње, а ми смо кламарали пешке. Ја сам се налазио у чети Славка Илића. Он је био гардијски потпоручник или поручник, нешто млађи од мене, заједно смо ишли у школу. Рекао сам му да ја не могу да идем.

— Можеш, можеш! — казао је.

Почео сам да изостајем. Прво мало, па све више.

Командир вода је дозвоао Славка и рекао му да ја стварно не могу да идем. Он ме је одмерио погледом и рекао да се вратим натраг, у касарну.

Касније сам дознао да смо тада били стигли до Неоричића кућа. Дао сам пушку неком Босанцу, за кога сам чуо да је из Сарајева, и да је професор. Њега је тек пред полазак однекуд ветар нанео и био је без оружја, стога ми је речено да му дам пушку.

У опустелој касарни затекао сам пет-шест људи.

Сутрадан, у само свитање, први је дојурио један четнички официр на коњу, разбарушен као орлушина. Сабљом и виком покушавао је да построји људе који су пристизали, једни са оружјем, други без њега, али многи се и нису вратили у касарну, већ су отишли својим кућама. Тада сам чуо за борбу четника и партизана и за четнички пораз на Трешњици.

Изашао сам из касарне непримећен, јер на капији нико те ноћи није стражарио, и отишао кући.

Партизани су наставили да прогоне поражене четнике. Четници су успели да се донекле среде и тога јутра дошло је до битке у Николића гају, у Глумчу. Било је мртвих и рањеника на обе стране.

Партизани су били јачи. Заузели су и Пожегу.

Мали број четника, са својим официрима, отишао је на Рудник. Поред моје куће прошао је Славко Илић и упитао мога ујака где сам ја.

— Ево га у кревету. Болестан је, лежи.

— Немој га звати. Нека никуд не иде...

* * *

Никада нећу заборавити тај јесењи, суботњи дан, наткриљен ниским облацима. Пошао сам у Пожегу, по дечју обућу, коју је био узео да окрпи неки обућар, Словенац. Субота је била пазарни дан у Пожеги. Чудно ми је било што се људи тако рано враћају из чаршије. Кад сам био близу Пожеге, један мој суселанин рече ми да су Немци јуче бомбардовали из авиона Гучу и да ће данас тући Пожегу. Наговарао ме да се вратим. Нисам га послушао.

Обућара нисам нашао и пошао сам кући. На улици сам срео Сретена Николића, трговца. По-

звао ме да ми даде нафте. Обрадовах се, јер дуго нисам имао „гаса“ (петролеја) за осветљење, а њега је могла да замени и нафта. Обећао ми је дати „балонче“, јер никаквог суда нисам имао. Изненадило ме кад ми је рекао да му се „гас“ налази у касарнском кругу:

— Партизани ми дали цело буре...

Стражар нас је пустио у касарнско двориште, а други један партизан, с пушком у рукама, показао је Сретену подрум у коме се налази нафта. Врата су била закатањена.

Сретен је тражио кључ, али није било времена ни да се чује партизанов одговор, јер су долетеле немачке „штуке“ и почеле да туку Пожегу и околину. Митраљеским рафалима и бомбама. Сваки час су се смењивале, у „бришгућем лету“, заглашно урлајући. Посебно су се били жучно окомили на касарну. Међутим, главнина партизанске војске већ је била раније одступила. Партизански стражар, Сретен и ја склонили смо се под кров мале грађевине. Један партизан из Пријањовића, кога су звали Калабастер, док су авиони сејали кишу олова око њега, пребацивао се преко дворишта, нешто рекао стражару и на исти начин отишао, неозлеђен.

Једна бомба пала је на Алексића црепану.

Авиони праве шире кругове и ређе надлећу Пожегу. Истрчали смо из свог склоништа, једва стигли до врата, а већ смо морали да тражимо друго. Побегли смо под мостић, који је везивао касарнско двориште и улицу која сада иде од Улице Милорада Бонцулића до Дома здравља. Ту, пре нас, већ се било склонило неколико пролазника.

И даље се чују митраљески рафали, бомбе и урлање авионских мотора. Пожегу још ређе надлећу металне орлушине, избљују над њене улице убитачну оловну тучу па одјуре даље, за партизанима.

Случајно сам погледао низ улицу, у правцу Скрапежа. Разрогачио сам очи, у неверици их протрљао па опет погледао. Иста слика!

— Немци! — повикао сам.

Заиста, колона немачке војске, преко каменог моста на Скрапежу улазила је у Пожегу. Прво што ми је тада пало на памет јесте да је то немачка „казнена експедиција”. Раније већ смо били чули да такве „експедиције” редом пале и убијају. Зато сам рекао Сретену да више волим да погинем од авиона, него да ме Немци после стрељају.

Истрчао сам на улицу. Сретен са мном.

Нисмо претрчали ни десетак корака, кад се гвоздена птичурина закикота изнад наших глава, а убиствени меци почеше да фијучу и да рију земљу око наших ногу. Скрнули смо на север, улицицом која пролази поред штампарије „Димитрије Туцовић”. Из једног подрума неко је викао:

— Бежите 'вамо! Бежите 'вамо!

У подруму смо затекли десетак људи, жена и деце. Седали су на дрвима, послушкивали пуцњаву и брижно разговарали. Кад сам им рекао да су Немци у Пожеги, једна жена је живнула:

— Ако је заиста тако, не плашите се, ја ћу вас спасти. Ја знам немачки...

А, као потврда да сам рекао истину, истог часа зачуло се једно немачко „халт”! Затим се чуло друго, треће, па све више... Немачке патроле су устављале, прикупљале у групице и некуд гониле мушкарце.

Тек понеки авион би се сетио да прелети преко Пожеге. Зврднали су негде у даљини. И пуцањ би праснуо.

Она жена што је казала да зна немачки и њен муж предложише Сретену и мени да се оклонимо код њих, у њихов стан. Касније сам дознао да су то били „пречани” — Словенци.

Кроз Пожегу је и даље одјекивало: „Халт!”

Ми смо мало поседели у стану Словенаца. Жена је више пута излазила напоље и улазила у кућу. Најзад је рекла: „Никога не дирају, можете слободно ићи!”

Одмах ми је било јасно да не говори истину, већ да се плаши затећи ће нас Немци у њиховом стану, па ће због тога имати неприлика.

Захвалили смо се и изишли на улицу, упутивши се на север „Глумачким сокаком” (Улица

хероја М. Бонцулића). Центар Пожеге био је пун немачке војске, а у сусрет нама ишла је немачка патрола и гонила пред собом групицу заробљених Пожежана. Значи, идемо им право у руке. Окренемо се и пођемо ка центру. Ја напред, а Сретен десетак корака иза мене. Ишли смо полако, као да смо у шетњи, да не бисмо окренули пажњу на себе. Шта је са Сретеном било, не знам, а ја кад сам наишао поред пекарнице Максима Николића уђем унутра. Пекара није било, већ се ту био склонио Милоје Николић.

Тек сам предахнуо и са Милојем проговорио неколико речи, а на врата бануше незвани гости: немачка патрола! Истераше Милоја и оставише врата отворена, а на мене заборавише. Ја се склоних у мурлук (одаја у којој се меси хлеб) и седох на наћве. На мурлуку сам оставио врата отворена.

Дуго сам ту седео, слушајући како улицом трупћу чизме, одјекују гласови немачког језика и како немачки војници често улазе у пекарницу и из ње излазе. Но ниједан не помаља главу у мурлук. Ваљда су мислили, кад су врата отворена, у њему никога нема.

Одједном чух: зашкрипаше врата на пекарници и зашкргута кључ у брави. Досетих се: пекар је дошао. Он се изненади кад ме виде и исприча ми да су га немачки војници истерали из пекарнице, натоварили му сандук муниције на леђа, да су га тукли, па је пред њима морао да трчи за партизанима и још да су стављали цев од митраљеза на његово раме и пуцали на партизанске борце.

Нова немачка патрола! Траже од пекара јаја, хлеб, месо.

А мене предадоше неком слинавом дугајлији. Овај ме потера испред себе, па све из куће у кућу. Успео је да похвата 7—8 мушкараца, међу којима је било највише старих људи. Тада сам се поново састао са Сретеном, а сећам се да је са нама био и Веља Целебдић, кафеџија.

Војник нас је потерао „у команду”, јер му је неко рекао да се команда налази у згради полиције. У улици Петра Лековића (данас) среди смо

неку јединицу немачке војске. Војници нису ишли у строју, већ како је ко хтео; сва је улица била закрчена.

Предложио сам „дружини“ да се помешамо са војницима и да се неупадљиво и полако разиђемо на разне стране, јер један немачки војник није могао да нас задржи на окупу, а војници који су пролазили нису на нас обраћали пажњу.

Тако и урадисмо.

Ја сам прошао једном споредном улицом и ни једног Немца нисам срео. А стотинак метара иза мојих леђа пијац је био пун немачке војске.

Моји другови из групе нису овако срећно прошли. Поново су похватани и затворени у касарнско двориште. Сво мушко становништво које се тога дана затекло у Пожеги, изузев мале деце, затворено је у тај простор. Целу ноћ ту су пробдили, скрћени као овце у тору, будно чувани од наоружаних немачких војника.

Сутрадан су сви они постављени пред митраље, уперене у њихове груди. Тражено је да кажу који су међу њима комунисти.

Нико ништа није рекао.

Онда је издвојен сваки десети, да буду стрељани. У последњем тренутку стигао председник пожешке општине са једним вишим немачким официром који су спречили да овако велики број људи буде убијен.

Ипак, острвљени Немци нису дозволили да се све овако „мирољубиво“ заврши — хтели су да виде српску крв. Најзад, стрељана су четири човека. Међу њима се налазио и неки младић, скоро дечак. Њихова имена нисам могао дознати.

Завршетак овог догађаја описао сам по причањима Максима Николића и Војина Ђокића, који су се налазили међу заробљеницима.

* * *

Нисам сигуран да ли се ово, што ћу описати, догодило у 1941. или у 1942. години. Ако је тада још била 1941, онда се то морало догодити у последњих седам дана децембра, а ако је била наступила 1942. година, све се збило у првој седмици

јануара. Разговарао сам скоро са свим учесницима у овом догађају — једни су ме уверавали да је тада био децембар, а други јануар. Како било, да било, догађај је необичан и за ратне дане, па вреди да буде сачуван од заборављавања.

Снежни покривач, бео и без краја, бејаше притиснуо земљу и кровове, воћњаке и шуме.

Немачка војска се укотвила у Пожеги.

Једне вечери се, брзином муње, пронео глас да је у прелићком гробљу рањен немачки официр. Како је рањен? Ко га је ранио?

Причане су разне приче, но није се знало у коју човек може поверовати.

Знало се да Немци за једног свога рањеника стрелјају педесет Срба, мушкараца. Жртве су они које похватају. Не тиче их се да ли су они криви за рањавање њиховог војника, главно им је да их буде тачно педесет — „по наредби”.

Због тога, у засеку Прелићи многе људе наредна зора није затекла у креветима, већ у Лорету и Табановићима. С њима сам био и ја.

Немци су заиста поранили и опколили заселак, успели су да ухвате једино старог солунца Тихомира Ђокића и Влада Боловића. Отерали су их у Пожегу и затворили. И за њих и за село било је лоше да не може горе бити, јер су оба похватани са пушкама, додуше ловачким, јер су били пошли да туку дивље гуске.

Очекивало се да ће Немци поново банути у село, „да намире број”, кад се људи буду вратили својим кућама.

Међутим, дугогодишњи председник Глумачке општине Милош Николић, учесник у првом светском и балканским ратовима, познат по својој правдољубивости и храбрости, није мировао. Требало је спасавати главе похватаних људи и село.

Најпре је испитао како се догађај одиграо. Затим је наговорио своју сестру Радојку и зета Радивоја Ђокића да дозволе да са њим пође у немачку команду у Пожеги њихов тринаесто-годишњи син Милован, да буде главни сведок. Свога сина Остоју, који је тада био са Милованом, није смео повести, јер је дечак био сувише млад,

па се могао уплашити или збунити, и рећи нешто што би погоршало неприлику.

С њима су пошли још: Саво Тешић, Јевто Васиљевић и Крста Тешић.

Немачка команда налазила се на спрату зграде у којој је пре рата, а можда и тада, била Пожешка општина.

Стражар их је пустио у зграду, а други, који је стајао у чекаоници пуној људи који су дошли нешто да траже или да за нешто моле, пријавио их је немачком команданту.

Стражар се вратио и рекао да причекају.

Убрзо су дошла два немачка војника са малим машинкама на раменима, наредили да сви напусте чекаоницу изузев Милоша и људи који су са њима дошли. Затим су њих поставили уза сам зид, на извесном одстојању између њих, наредивши им да гледају у зид, „да не мрдају и да не разговарају”.

Стражари су стајали иза њихових леђа са машинкама „на готовс”.

Прошло је око пола часа укочености и испичкивања.

У канцеларију први је уведен Милош. Она је имала још једна врата, сем оних за чекаоницу, која су водила у другу просторију. За великим дрвеним столом, косо постављеним, седела су три човека — два немачка официра и један „цивил”. Командант је седео у средини. „Толмач” је био у „цивилном оделу”; није седео. За посебним сточићем, са писаћом машином на њему, седела је дактилографкиња. А два немачка војника, са пиштољима у футролама, у ставу мирно, стајала су један поред другог са десне стране стола. Пред очима су им били сви људи у соби и обоја врата.

Командант је говорио немачки, а „толмач” преводио.

Најпре је саопштено да је ово немачки преки војни суд и да ће он судити председнику Глумачке општине и похватаним грађанима зато што је на њиховој територији рањен један немачки виши официр. Официра су ранили бандити пуцајући из шуме, који нису похватани, стога мора да буде

стрелјано, „према одредбама немачког ратног закона“, 50 Срба из те општине, пошто они чувају и штите бандите. Шта председник зна да каже о рањавању немачког официра?

Председник је уверавао „славни суд“ да у глумачкој општини нема никаквих бандита, да он сваког становника „у главу“ познаје и да ниједан то није учинио. Он „јамчи својом главом“ да никакве пуцњаве у близини није било, што ће потврдити и сведоци које је довео. Као првог и главног сведока предлаже Милована Ђокића.

Милош је у канцеларији задржан, а уведен је Милован. Испричао је да се са својим рођаком Остојом враћао из Пожеге, где су нашли шину да поткују клизальке. Кад су били код прелићког гробља пожурили су да што пре скрену на сеоски пут са „даде“, јер су испред себе чули коњски топот. Стигли су до гробљанских врата. Коњаник је окренуо коња и пошао за њима, стигао их, сјахао, добацио Миловану узду и ушао у гробље.

Какав је био коњаник?

У војничком оделу, али лепшем. Видео је да се „онако носе“ немачки официри. Био је крупан, риђ. Имао је корбач исплетен од коже у руци, којим се помало шибао по чизмама.

Какав је био коњ?

Доратаст, на челу мало звездаст. Био је крупан, права грдосија. Није хтео мирно да стоји, стално сам с њим обилазио око једног грма, да ме не би нагазио.

Шта је радио официр у гробљу?

Читао је споменике, испочетка. После, не знам, јер су га споменици заклонили, а зашао је био и под брдо.

Јеси ли чуо кад су бандити пуцали из шуме и ранили немачког официра?

Нико није пуцао, само у једном тренутку учинило ми се да је у гробљу пукла пуцалка.

Милован је морао да објасни шта је пуцалка (пушка од зове, са метковима од конопљане куђеље).

Је ли тада са тобом био твој друг Остоја?

Није. Он је био давно отишао.

Што и ти ниси отишао са њим?~

Нисам смео да пустим коња.

Потом су испитани остали сведоци. Они нису знали ништа друго да кажу, сем да у глумачкој општини нема „бандита“, да тога дана није било никакве пуцњаве, да су њихове куће удаљене од гробља од сто педесет до три стотине метара, па да је у близини пукла макар једна једина пушка они би је морали чути.

После су Милош и Милован још два пута испитивани, али нису мењали исказ. Милован је скоро истим редоследом речи увек описивао догађај, као да чита из књиге, јер је Милошу морао пре него што су дошли у Пожегу десетак пута да исприча како је било. Тако је све био научио као песму, па није било бојазни да се може збунити и погрешити.

Суд се повукао у другу просторију, а затим саопштио пресуду. Пошто је утврђено да грађани села Глумча нису ранили немачког официра и да тада на територији Глумачке општине није било бандита који су на њега пуцали, већ је официра ранило залутало зрно дошло однекуд из даљине, ослобађају се сваке кривице. Али се наређује председнику те општине да покупи све ловачко оружје у праћана и преда га немачкој команди у року од 48 часова...

(Тако је учињено. Све предате пушке бачене су на гомилу и запаљене).

Кад су пошли из собе у којој им је суђено, Милош је застао и рекао преводиоцу да он зна како је немачки официр рањен. Он га строго погледа и показа му очима на врата.

Командант то примети и рече нешто преводиоцу, а овај поцрвене, збуни се и поче нешто на немачком да муца. Било је јасно да је избегавао да преведе прави смисао Милошевих речи, бојећи се најгорег.

Дограбивши га рукама за рамена командант га затресе као медвед крушку и нешто викну претећим гласом.

Уплашен, преводилац је рекао на немачком Милошеве речи, а командант је наредио Милошу да каже како је немачки официр рањен.

Сад се и Милош бејаше уплашио. Видео је да се непромишљено залетео и да га то може коштати главе. Рекао је:

Мислим да знам, иако нисам видео. Али не смем да кажем. Ако ми председник славног војног суда обећа да ме никакво зло због тога неће снаћи, ја ћу рећи.

Командант је неколико секунди поћутао, одмерио га мрачним погледом и мирним гласом рекао нека Милош слободно каже шта зна, а он му даје „часну реч немачког официра“ да због тога неће страдати ни он нити његови грађани.

Милошу се јабучица попе у подгрлац, па се врати напрат:

„Ваш је официр сам себе ранио, да не иде на фронт.“

Као да је муња синила у близини, па се са страхом очекује удар грома, све су очи биле природно раширене.

Командант је скочио са столице, треснуо пеницом о сто, на њему је поскочила мастионица, пала на под и пролила мастило. Заурлао је избежумљено као бесан вук, рука му махинално полете ка пиштољу, али се на по пута заустави. Затим проговори мирнијим, промуклим гласом:

„Ми смо утврдили како је наш официр ранен... А ти, за ово, заслужио си стрељање, но ништа ти неће бити — немачки официр не гази своју часну реч!“

Затим га поново обузе бес, дохвати Милоша за рамена и свом снагом гурну га на отворена врата, он се саплете преко прага и паде у ходник.

„То ти није требало!“ — прошапта „толмач“, затварајући врата.

Истог дана објављено је да ће тога вечера полицијски час почети сат раније. А кад се спустио сумрак, становници улице Џиновац у Пожеги видели су немачку патролу како у правцу пожешког гробља гони једног човека. Нагађало се да је то био онај немачки официр који је себе ранио у глумачком гробљу. И да је те ноћи стрељан.

СВЈЕДОК ИЗ ИВАНОВИЋ ЈАРКА

Затекли су ме у реду пред Опћином у Крњаку. Чекали смо да предамо храну за Словенце, коју смо по наређењу усташког повјереника Мујића донијели. Они који су донијели раније отишли су кући, а ми мало опрезнији донијели смо касније. Било нас је око двадесет, али су неки још долазили.

Наједном нас опколише усташе и жандари и наредише нам да пометнемо вреће ту на земљу. Поћераше нас у жандарску касарну и затворише у једну собу.

Познавао сам неке жандаре. Један је од њих прије неколико дана био ми у кући. Разговарао с нама, попио ракију и каву, шалио се, па отишао а да нијесмо ни знали зашто је долазио. Нијесмо баш ни сумњали, јер кад су у патроли обично неће сврате. Сад прије један сат, видио сам га пред биртијом Ђе разговара с људима, шали се и смије, па ко ће слутити зло.

Док смо чекали како вељу пред опћином, чули смо зврндање неких камиона, али на тој цести то није необично. Кад нас поведоше, видим међу непознатим усташама и тога жандара. Знам да ме позна и да нијесам ништа крив, идем према њему и замолим га да ме пуште. Нијесам ни довршио што сам почео, а он дрекну: — Марш, мајку ти српску! — и удари ме кундаком тако душмански, да сам посрнуо и пао. Тада је већ и мени и другима било јасније да нам се зло пише. Погледам га, а он заплјенио као ћено кад побјесни.

О, људи, ко би и у сну могао сањати да се тако, у једном сату, може чоек толико промјенити!

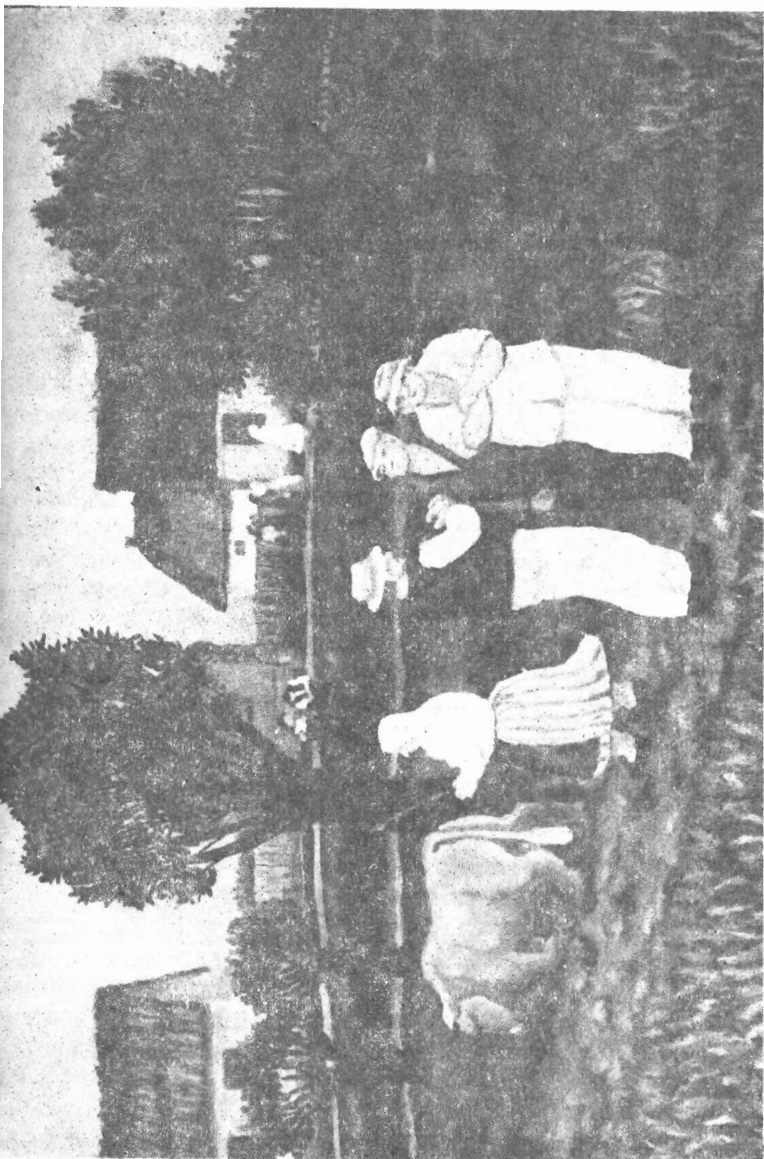
У соби нас је било око четрдесет. Врата су закључана, а пред њима и испод окана шеће исти тај жандар и тројица усташа са ножевима на пушкама. Једне смо људе ту већ затекли, а неке су послуже убацивали. Било нас је свакојаких. Неки још нијесу добили ни шамара, неки су били испре-

бијани па нијесу могли устати, него лежали и јечали. Неки су убацивани сви у крви, полупаних глава, па смо парали рукаве од кошуља и завијали их. Тако смо дочекали сумрак. А што се догађа вани и у другим собама нијесмо могли знати.

Нико није плакао, јер смо сви били некако окамењени од изненађења. У сумрак се већ почело шапутати, па и гласније говорити. Неко је рекао доста гласно како он није ништа крив и како је то некаква забуна. На то жандар отвори врата и раздера се: — „Сједи, и никаква разговора, мајку вам бандитску!” — Зашутили смо, дабоме. Али опет шапатом се питали шта ће бити с нама?

Настала су свакојака нагађања: — Побие нас. — Неће нас побити. — Иселиће нас у Србију. Одавно се о том говори. Неко тврди да су ради тога и доведени Словенци који ће бити смјештени на наша имања. Неки не вјерују, него мисле да ће нас као Вељунчане послати на рад у Њемачку. Нико још није знао да су Вељунчани побијени још о Ђурђевдану кад су и покупљени. Неко рече да би најбоље било вребати згоду па бјежати. — Куда бјежати? додаје други. — У ајдуке! — Ђути ако знаш што је Бог, немој нас све појести, — шапће неко скоро кроз плач. — Неће нас побити, држава је то, људи. Вељунчани нијесу побијени. Никада држава није од једном побила толико невиних људи. Па да су то Турци радили, нас не би било овђе. Треба ћутати и мислити шта ће бити са женама и дјецом. И тако. Мрак је, па и не видиш ко шта говори. Али кад овај помену жене и дјецу, све замуче. Као да наша судбина није више ни важна. Родитељи, дјеца и жене свима изгледа притискоше душу. Мислим да се свима као и мени то дубоко засјече у срце, па боли, боли...

Крај мене је Миле Покрајац. Познамо се добро и добар је чоек. Има осморо дјеце. О њему се нешто раније шапутало да је спетљан са комунистима, али у то нико није био сигуран. Ја, ето, нијесам био у ниједној странци, ковач сам, па су ми сви људи потребни као и ја њима. На изборима сам гласао за онога кога сам држао за бољег чојека,

Новости

а није ме била брига којој странци припада. Ту лежи и Мњаело Симић. Он је испребијан, а ко зна зашто. То је ваљан домаћин, али као рис. Против неправде ће скочити па ко то био. Он је демократа. Знао је и краљевске жандаре истући. Па нијесу га ваљда за то ови усташе испребијали. Видио сам ту и познатих радикала, Пашићевих, али сад смо сви ту. Једнаки, јер смо на жалост сви Срби. Ко ту може знати какво је то вријеме настало. Истина, слушали смо радио и новине ће пријете Србима. Али слушао сам од кад сам постао кад једни дођу на власт, они који је не воле су издајници народа, државе, и шта ја знам с чим се све нијесу бацали на њих, па смо на то огуглали. Неко рече да су њега тукли и питали ко је потргао телеграфске ступове. И дан прије сам за то чуо и говорило се да су то радили комунисти. Руку на срце, било ми је лакше. Па комунисте одавно сви гоне, можда су они и потргали, али шта ја и многи други имамо с тим. А увијек је било људи који су власти и сили пркосили. Нами је то било мило, само се нијесмо у то пачали, нити нас је ко за то до сада кривио, ни дирао.

Сад би сви вољели да Руси побједе Хитлера, који је овђе на власт довео лопове. Али ваљда не знају шта мислимо. Нико не може доказати да сам нешто скривио.

Било нам је тешко раније кад су одводили виђене људе и попове. Али смо мислили, да те људе затварају јер их се боје. То је у своје вријеме и Аустрија радила. Затварала је оне који су јој пркосили. Судила их па и пустила, ваљда ће тако и ове. Ето тако размишљајам.

Ипак се слажем са оним што је рекао да би најбоље било бјежати им из руку, па шта би, би. Шапнем то Мили, а он се слаже и само ме загрли.

Тада се отворише врата и уђе повјереник Мујић, са двојицом усташа. Уђе пас насмијан и пита како нам је. Неко одговори: — Па ето, видите, господине. — А он настави: — Ето видите, људи, сами сте криви. Па знате да не ваља пркосити власти. Јер власт је власт. Док је била ваша срп-

ска, нијесте рушили ступове телеграфске ни мостове, а сад рушите и пркосите, па сте за то ту.

На то се придиже Мњаело Симмић и рече: — Господине Мујићу! Па нас се два добро познамо. Знате да сам се заједно с вама борио против краљевског режима. Да сам се овђе у Крњаку тукао са јерезашима кад су вас, Машана и Вују на збору ћели напасти. Саћерали смо их у мишију рупу. По чем је ово била српска власт, кад ме сад туку исти они жандари који су ме гонили и онда? Сад смо донијели храну кад сте наредили. Ко је тргао жице, то нико од нас не зна, а ја најмање. Ко смо ми Срби демократи, то зна и господин доктор Мачек као и ви. За њега сам гласао а сад . . . — Добро, доста, Михајло, — прекину га Мујић. — Знаш ти много. А јеси ли ми дошао казати ко руши бандере, а, ако ти кажеш да нијеси рушио? Нико неће да каже ко је рушио! — Па ја, господине, никад нијесам био ничији шпијун, па . . . — У том часу га један усташа удари чизмом у прси, а Мњаело како је сједио само се опет свали на леђа, јекну и ућута. Мујић руком поврати усташу мало иза себе и поче: — Слушајте, људи. Ако нијесте сви тргали жице, неко јест. То ћете ви већ рећи. Храну вас ни половина није донијела. Ни половина није дошла пут поправљати. Ту непослушност више нећемо трпети. Показаћемо вам да са нама усташама нема шале. То добро упамтите. Ово је Хрватска и Поглавник је ћио поштено. А ко оће да буде Србин нека иде у Србију. Али ви ево пркосите. Ја сам усташа већ четири године и лично сам се заузео да се поштеним Србима ништа не догоди. Али кад је тако, вас ћемо у Њемачку. Радићете за нови поредак и тамо се дозвати памети. Њемци су културни људи. Научиће вас. А за фамилије се не бојте. Послаћемо их у Србију, а кад се вратите наћи ћете их. Само како велим памет у главу. А ко се покуша бунити, убићемо га, то знајте. А оне који су тргали жице, наћи ћемо и без вас. Само ћемо с њима друкчије. Па сад мислим да смо се разумјели. Будите мирни и паметни па ће за вас бити боље.” —

Изиће лопов и врата закључаше. Али нас крвник умири овом својом причом. Не бих рекао да

су му сви вјеровали, али неки и јесу. Знате како је, кад се ради о глави за свашта се људи ватају. Одлазак на рад у Њемачку, па сељене породица, ипак није смрт.

Уђоше усташе са цепним лампама и с реда одбројише нас десет и преведоше нас у другу собу. Ту нам двојици по двојици свезаше жицом руке, а онда провукоше једну жицу и од тих пет парова направише гротуљу, изведоше нас до камиона у ком је већ било људи и ту нас угураше. За све то вријеме нити су викали, нити кога тукли, али смо видели да до камиона пролазимо кроз густ шпалир људи и бајонета на пушкама. Чули смо само мумлање и понекад би нас боцнули бајонетом. Када је камион био пун, кренули смо.

Познам тај крај као своју кућу, а помрчина није велика, па видимо да крећемо према Карловцу. Неко ми то и шапну и ваљда смо сви мислили да је то пут на жељезницу па у Њемачку. Нијесам познао чоека који је са мном био у пару свезан, али он ме пребну по руди и сашаптасмо се да покушамо одврнути жицу и ослободити руке јер нам је сваком једна била слободна. Но возили смо се једва неколико минута, кад камион стаде. Били смо код заселка Божићи, поред Ивановић Јарка под Лоскуњом. Кроз ноћ су се назирале куће, али свјетла није било. Кад нас избацише из камиона, три или четири гротуље, сад нам је било јасно да даље нећемо. Кренусмо опет кроз густ шпалир наоружаних људи. Али сад више нијесу ћутали. Јадна мајко наша, кад нас сад почеше тући, кундацима, цијевима, чизмама, чим ко стигне и ће намјери. А псовке какве су се чуле то се не може ни испричати, а камоли описати. Ако неко последије ударца јаукне, опет ударац и врисак: — Ћути, мајку ти српску, дјете у утроби, ј . . . те краљ Петар, ево ти Србије! И чим смо се више приближавали Рјеници, вика, псовке и туча се чула дуж цијелог пута. Тамо преко Ријеке су се чули гласни јауци помјешани са правом ломљавом удараца, као да стотина ступа набија конопље. Усташка држава и јауци људи одјекују у планини и враћају одјеке, па се више не разазнаје ништа. А ми смо

већ бити смлаћени батинама, па нијесмо били ни способни да мислимо.

И моја је протуља стигла на воду. Преко Ријеке је био мостић од два положена стабла којима је могао ходати човјек. Сваку протуљу држи уже-том један усташа који иде по мостићу, а ми крај њега пливамо по води. Када нас освјетле батеријама видим да ниједан од нас више нема капе на глави. Знао сам да су на челу мог низа везани Перо Кресојевић и његов син, а преда мнош Михаило Симић и Миле Покрајац. То су бар били храбри људи. Али сад смо у таковој мишоловци ће ни храброст ни памет не вриједе ништа. Памети више и немамо, јер смо од батина сви збланути.

Кад смо запливали у воду, мени се нешто разведри у глави, јер ме вода освјежила. Поново доби жељу да бјежим. И друг је то ваљда мислио, па смо слободним рукама некако размакли жице и руке смо могли извући. Али смо већ за то вријеме били на обали, па смо морали држати жицу да пси то не опазе. Од обале је комад равне ливаде и непрекидно нас освјетљавају, а густо су један до другог. Командују: „лези и нос у земљу”. Непрекидно се редају псовке од мајке, краља, па до кроне славе, да је тешко и знати ради кога све идемо у смрт ни криви ни дужни, без суда и законца.

Ја сам имао намјеру још кад смо били у води отиснути се низ воду, али се нијесмо успјели ослободити жице, па ми се то изјаловило. Сад смо близо јаме и већ добро чујемо тупе ударце по главама, јечање и јауке. Сваки крик умирућег нас стресе. Пушке или митраљез смо чули само један пут, па сам знао да је неко покушао побјећи. Дотуцали су групу пред нама и наш се час приближује. Покушам провирити да видим размак између усташа, куда би сунуо у мрак. Али чим окренем главу, дочека ударац. И мој је друг нестрпљив, гретка ме по руци и знам да пита је ли вријеме, а то ни ја не знам. Боме вријеме се одмах створи. Побили су групу пред нама и заурлаше: — Диги се и напријед! — Дигосмо се и кренусмо, а по нама опет ударци. Тада чух ће неко између нас рече: — Го-

сподо, немојте нас тући, нећемо бити способни за рад. Не знам ко је то рекао, али мислим да тај од батина није више био при себи. Видило се што нас чека. Какав рад? Само ко ту може тражити разумну ријеч? У тај час нас освијетлише батеријом и један усташа удари Михаила Симића трнокопом у лице и однесе му цијелу доњу вилицу. Он се сруше и повуче жицу к земљи, а нас двојица остасмо слободних руку и сунусмо свако на своју страну у мрак.

Знам да сам запео за једног усташу и набрзо чуо пуцање. То је, другови, све што знам. Нити више знам куд сам бјежао, нити докле сам стигао. Кад ме издала снага, пао сам у шуми крај једног дрвета. Јесам ли пао у несвјест или сам од премора заспао, ни то не знам.

Кад сам се пробудио, све је било мирно. Ни од куда се нијесу чуле пушке ни људски гласови. Само је неђе далеко зврндао камион, па је и то престало. Ноћ је у шуми као у рогу. Прибран сам. Обзирем се око себе, устанем и напипам дрво. Кренем и ударим главом о друго. Заобиђем га и басрљам, али не знам куда. Питам се сам: не сањам ли ја то? Уштинем се за бедру: боли. Боли све од батина, али ја осјећам да не сањам и почињем се сјећати свега. Побјегао сам од смрти, али куда сад. Сједнем поново, али шта можеш смислити, кад не знаш ни ће си. Мислим да сам опет или заспао или пао у тлапњу. Колико сам опет тако био обезнањен не знам. Наједном сам чуо да неђе почеше орози пјевати. Дигнем се и кренем у томе правцу. Виђети живе људе, виђети породицу, то ме понесе. Оладиле се убојине, па боли цијело тијело. Али идем. Наједном сам дошао на неку падину и сандрљам се низ њу. Доље сам стигао сав изгребен као да је било и трња. Сједио сам и одмарао се и опазим да се појављује зора. Устанем, изађем на ливаду и чујем жубор воде. Ноћ постаје провиднија и тада препознам село Павковиће. Дакле свега око један километар од клаонице.

Тада ме је први пут спопао некакав страх. Приближивао се дан. Преда мном је рјечица, па

цеста, које треба пријећи, а ја као да свађе видим жандаре, усташе и смрт. Као да су посјели сваку кућу, па не знам ни што ме чека код моје куће. Наћем плићак, умијем се и оперем крв са огреботина и упутим се к цести. Била је пушта, али ја сам је брзо прелетио и трчао да се што прије доватим цбуња по валовитим лимарима. Дан је био увелико кад сам дошао кући. Не би вам могао рећи како ме породица дочекала, јер сам већ био у врућици и легао у кревет. Знам само оно што су ми послѣје причали.

Бунцао сам, лијечили су ме хладним облозима, а од комшија дуго крили да сам се вратио. Шта ћете. Тада се за нас мало знало, а да се и знало било нас је мало у „Дебелој коси”, а ће је то од моје куће. Жандари су још слободно шврљали по селу. Могли су банути сваки чак у кућу. И мени кад сам приздравио и мојима у кући је било јасно да сам опасан свједок злочина, и да се злочинци увијек боје живих свједока, па ако дознају за ме готов сам. Срећом нијесу дознали. А кад је село дознало, већ се дању и ноћу стражарило.

Кад сам оздравио ћутао сам. Комшије су долазиле и причале што се догађа. Њихов разговор ме лијечио. Али ноћи, ноћи и снови су још увјек страшни. Моји ми рекоше да су се бојали да ћу побенавити. Мислим да и није много фалило. Но фала богу мислим да је прошло.

Комшије су одлазиле тамо да виде ту јаму. Лако су је нашли, јер су је усташе били слабо затрпали, па су иљаде врана и гавранова око ње гакали. И пси скитнице су развлачили кости. Тада су се ноћу скупили људи и боље затрпали. Тако сам дознао да је доста људи покушало побјећи, али су их у бијегу стигли куршуми, па су ту остали и послѣје закопани. По свему изгледа да сам ја једини успио побјећи. Други нијесу имали среће, шкрто се она дијели.

Не можем заборавити једног усташу кад су нас гонили испред опћине у касарну. Јадно, грбаво и жгољаво, нема га четири педља. Дуља пушка него он. Жут је као да је сушичав, а има жуте кржљаве брчиће који му скачу горе, доље, кад нам

псује мајку српску, а ми гледамо из какве биједи извиру те псовке. Да нас онако на превару не спуташе, смијали би се. Сигурно то није служило никакву војску и тешко да зна и пушком баратати. Али пристао уз друге, боде бајонетом и псује. Ту је биједу природа или гријехови родитеља наказили и мрзи цео свијет, јер у њему и нема друго ништа него пакост. Али у злу војску пристаје. Његов смо глас чули до саме јаме. У наказну државу пристају и наказе. И то сад гони онакове дивове као Мњаело, Перо, Јово. О, ј ... а ти Бог судбину људску.

Ја другови нијесам комуниста и нијесам крив што ме нико није ни звао да то будем. Али зашто неби био?

Сад кад размишљам о оним псовкама краља и свега што је српско, а ти исти жандари су служили томе краљу. Сад гоне не само комунисте и нас него и онакове као Мљаело и Миле, који се нијесу бојали ни Краља ни њих ни врага ни бога. И ти људи сад пину од њихове руке због тога краља. Ма какав Краљ? Ту је неко полудио па лудилом заразио све душевне и физичке наказе. А овђе како народ каже: „— Дочепа се циганин царства, па најприје ћаћу објесио.” —

Неможем заборавити оно што Мљаело рече Мујићу. Заиста су тај Мујић па ветеринар Жунац и овд. учитељ Рибар, Митар, Мљаело и многи Хрвати и Срби заједно годинама били у опозицији краљу и онима уза њег. Личили су на људе и пријатеље који заједно нешто раде. А сад преко ноћ, без свађе и разговора без кривице и суда, једни друге убијају. Убијају нас који се у ништа нијесмо пачали. То је видите чвор који ја ни у својој глави неможем размрсити ...

Размишљам па ми се чини, да они убијају и себе, чоeka у себи, Бога и вјеру у људе.

Питате како се сад осјећам, па рекао сам. Слабо спавам и то ме мучи. Здрав сам и јак, па кад сам издржао најгоре, вјерујем да ћу доћи на мјеру. Сад већ понешто скујем. Страже у селу требају нешто гвоздено оштро у рукама, па кујем шилјке за копља. И то је боље него ништа.

У септембру 1941. године десетак дана после ликвидације Жандарске постаје у Перјасици ми смо у Дебелој коси чули да је Никола Бижић једини побјегао жив из Ивановић Јарка и да је на рубу лудила. Био сам тада командир одреда, а Миле Басара је био партијски секретар у одреду. Нас се двојица договоримо да одемо у село Дуги До к њему не би ли из његових уста чули како је то било. Један од његових комшија који је к нама дошао исприча нам Николино понашање после бијега, па смо и ми дуго размисљали и договорили се, да га са никаквим примједбама не прекидамо уколико успијемо да нам приповиједа, како зна и може. Никаква му питања нећемо постављати, па макар морали још који пут к њему навратити. Тога смо се и држали. Није нам било тешко бар приближно схватити његово душевно стање после ујаса који је преживио.

Заиста смо га затекли ће сједи на дрвљанику на неком пању. Кад смо га поздравили, пружио нам је руку и дуго нас посматрао, а онда смо му на лицу осјетили осмјех. Сјели смо и ми на неку кладу и упитали га за здравље. Рекао је само: — Па, добро је. Мило ми је да вас видим. Био је то чоек средњег раста снажан и жилав, али смршао и остарио за ово кратко вријеме да га једва познадосмо. Изашла му је жена и неколико дружине да нас поздраве. Изнијели су и ракију и понешто нас припиткивали. Никола је миловао неко од дјеце, а одбио је ракију.

Нас двојица смо причали понешто весело и мало и прећеравали са нашим успјесима и руским побједама, иако о тим побједама нијесмо ништа знали. Оне су требале не само њему, него и нама као бајке дјеци.

За мало нас позваше у кућу на ручак, ће смо у сласт појели макарун са скорупом и луком. Долазиле су и комшије и поздрављали се с нама, па сједали ће је ко нашао мјесто и по нешто нас припиткивали.

Никола је мало јео. Устао је и узимао у руке један по један наш карабин, огледао их и мило-

вао. Лице му се помало разведравало, а онда замоли: — Би ли смио испалити један метак? Разумљиво је да смо му дозволили и он отвори окно, нанишани у нешто и окину. Затим пометну карабин, изађе напоље и врати се са прошцем у руци, па весело показује да је погодио тачно ђе је нишанио. Насмијао се и рекао: — Па можем ја, другови, још и ваљати! А жена ми шапну, да му је то први пут од кад је дошао да се тако слатко насмијао. Сви смо га весела лица посматрали, а нас смо двојица знали зашто се Никола тада насмијао. Било је то вријеме када је карабин у рукама сваког чоeka будио сигурност и стварао боље расположење. Уз карабин се слађе и спавало.

Никола се присјети нечега што смо испричали и рече: — А велите да је и из оних усташких паса код Вилина Точка цурила крв?

— Цурила као из убијена вепра, — одговори Миле. То је за нас двојицу био знак да га можемо молити да нам прича. Кад му то рекосмо, он се мало смрче. Обрве му се навукоше над очи, мало поћута па рече: — Па, другови, покушаћу, али не знам оћу ли моћи све онако како је било. Тешко да се то и може испричати. — Нас двојица извадисмо оловке и раскупусане свеске из џепова и тако је настала можда сјенка ове драматичне приче.

Кажем сјенка, јер сам свјестан да би за ово требало вјештије перо, а нама је обојици карабин у рукама био лакши од пера.

Тјеши ме само то: Никола умрије од тифуса 1943. године и да ми тада како смо умјели не забиљежисмо његово казивање, не би имали ни тога.

Загреб, 1946. године

Владимир Јовичић

ЈЕЗИК И ЗАТВАРАЊЕ

Језик може служити и као средство затварања, дељења, вештачког разликовања. Овај вид затварања огледа се првенствено у давању свих предности „посебним” речима, оним које нису заједничке свим субјектима једног језичког подручја. У том циљу откопавају се локализми, провинцијализми, анахронизми, речи које је сам живот неопозиво отписао. Неко ће можда помислити да је то начин богаћења језика. Међутим, језик се тако не богати, већ сиромашти, утерује у љуштуре анахронизама, а у заједници оних народа који говоре једним али не и јединственим језиком тражење и насилно оживљавање „језичких специјалитета” може потећи и из жеље да се што више разликујемо од других, да се језички поделимо преко мере коју налажу природне особености варијаната. То је метод насиља над језиком, а сваки вид насиља у језику, у основи носи политику насиља и у неком другом смислу баш као што превиђање и укидање стварних језичких разлика представља насиље у циљу не само језичког унијаћења.

И у једном и у другом случају, потиरे се смисао језика као средства разумевања и споразуме-

Из саопштења на Саветовању „Старе и нове вредности“, које је одржано 17. јуна у Комисији за културу ЦК СК Србије.

вања, он се извргава у средство за остваривање ванјезичких циљева.

Но, поменути облик језичког затварања и издајања није једини иако је са становишта међунационалних односа сигурно најзначајнији. И језик састанака врло често није ништа друго до својеврстан говорни ритуал у прилично затвореном лексичком и синтаксичком систему. Као да је тај ритуал поникао на психолошкој предрасуди да је изговорено, усаглашено, закључено већ самим тим и учињено, то јест, као да тај говорни ритуал има волшебну, магијску моћ (према оној Господњој: „И би реч!“), временом се култивисао посебан језик састанака у духу потпуне вербалне сагласности. Та сагласност се није дала задовољити блискошћу па чак ни подударношћу: опредељења, ставова, мишљења... Као и сваки ритуално уиграни чин, и овај је захтевао истоветност исказивања, опредељења, ставова, мишљења, јединство начина и средстава, дакле језика којим се истомисљеници изјашњавају.

Будући да се цео тај „вербални“ обред одвија са подтекстом: изречено — учињено, није нимало чудно што се на равни изреченог подмирује савест за учињено, па чак и за јединство акције. Према томе, није тачно да је подржавање ауторитарне речи одлучујући чинилац затварања конференцијског језика у један образац са читавим низом посебности (колико пута већ јавно пародираних), премда сигурно и подражавање, односно понављање уводничарске, рефератске фразеологије игра одређену улогу. Одлучујући утицај на затварање језика којим се служимо на званичним састанцима имала је сама предрасуда да је говорно уједначавање у процесу договарања и одлучивања не само нужно као претеча јединства акције, већ да је тиме сама реч већ приведена делу, да је оспособљена за самоостварње.

Зато с правом можемо посумњати да већина учесника у оваквом говорном ритуалу заправо и нема свој језик, да језик ритуала има њих.

Ту се негде крије и корен инфлације речи на састанцима, уосталом као и инфлације самих са-

станака. Она је увек предзнак смањивања делотворничке моћи баш као што је и инфлација новца узрочник слабљења куповне моћи.

Шта језички обележава тај говорни „карантин“ састанака?

Већ је примећено да смо најпре састанке изједначили са акцијом, а онда, пошто су врло често предуги и празни, претворили у говорни ритуал. У сваком ритуалу успостављају се нека правила, неки кодови. И, наравно, језик се први нашао на удару тог кодирања. Морао је да претрпи осиромашења и изопачења, испостио се, почео одвајати од свести, чији би, према Марксу, морао бити једини „практичан облик“.

На тај начин дошло је и до обезличења, деперсонализације језика, до извесног апстраховања језика...

Срећом, не само по језик, на састанцима, без којих је незамислива самоуправна демократија, све су гласнији различити интереси, и то животни интереси, све су бројнији њихови непосредни заступници, све је мање измишљених, успављујућих тема. Кад радник, најнепосреднији заступник тих интереса, узме реч, она за њега није средство пуког декларисања, алатка за фразирање, већ израз оног што га жуљи, аргумент изворне свести.

Поменимо овом приликом још један вид затварања језика и затварања у језик — варваризацију.

Засипање језика туђицама најчешће је подстакнуто потребом неуких да се на најлакши начин представе што „ученијим“, „светским“ људима, да опсене простоту. Ова врста помодарства и уображености посве је у складу са мноштвом других типично скоројезићких „приредби“ које гледамо сваког дана и свуда. Одвојити се на сваки па и на говорни начин од оних који знају само свој језик и не служе се Вујаклијиним лексиконом страних речи. Затворити се у кружок познавалаца белосветских фраза и израза исто онако како су некада затуцани народњаци тежили да се језички и свеколико затворе у народске речи и узречице, у дијалектизме и локализме које је мало ко знао и

разумевао. Ако је тим застарелим или неприхваћеним речима чак и Милован Глишић својевремено хвалисаво бранио националне боје пред утицајима споља, данас се туђицама шепуримо са притајеним или чак отвореним презиром према сопственом, народном језику.

Кад сте последњи пут чули на радију или телевизији, кад сте у новинама прочитали, рецимо, реч *обавештење*? *Информишите* о томе језичке институте, историјски је то датум. Кад уместо *детанта* наиђете на реч *погуштање*, можда ће до њега у свету и доћи.

Стотине, хиљаде туђица преплављују наш језик нимало случајно. Доиста има појава које су претекле наш језик и ми са разлогом позаимамо њихова имена. Али, још више је оних од којих се ваља бранити.

Из дјечјег дома

ЈЕЗИЧКЕ МОГУЋНОСТИ

ПОПУДБИНА

За ово кратко путовање узећу пџтца по имену Јад; презиваће се Јадовић и биће из Јадовна, поред реке Јадове, области Јадиније, у врх кланца Јадиковца, на планини Јадовнику, обраслој јадиковином, уз јадолико јадикање тица јадиллица.

Извешћу га ван Кућишта, на раздрумље — распутицу, путем неутреним. И упутити, без попудбине, из Огулина преко Дeroња и Надрљана — Даља и Надаља — Горњег и Доњег Гадимља — Бездана и Тијесна — до Сумраковца, Мрчајеваца; Тамнаве, Мраковице; Црње, Црњишта, Црњијела, Црмнице, Црноклишта.

И преко Пасјаче, Пасје Пољане, Ђаволје Вароши; Цвилин-поља, Плачи-поља, Крич-поља; Досуђа, Немиле, Гркова, Трнова, Трновице, Трновицице; Трпња, Трпиња, Језаве, Страдова; Кукња; Мучња, Мучнице, Мучног Кома; Мрзића, Мрзишта, Мрзенице; Злодола, Злобрђа, Зловрћена; Суморове Горе, Страшне Главнице, Морног Брда, Нерсећног Брда; Озеблог Врха, Вељег Озебаоца, Поментеника; Бола, Бољевца, Бољетина, Бољанића; Побјеника; Студбе, Студенца, Студенице.

Одморићу га на Смрдан-извору, кадом смрдљевка: нек пије Воде Заборавке, мирише незаборавак: на Умуклом Виру Журен-Потока: у Недајном; крај Невићена, Задушног Бунара, Тмора, Сметоваче; подно Крнова, Крњаје, Крње Јеле, Крњашевца, Увите Грече, Крстова, Зира, Обзира; Ограда, Опрадица, Ограђеника, Ограђенице.

Разговорити Неговор-травом, Биљем од омразе, Мразовником; у Непричави, у Неуму.

Окрнути Непочин-пољем ка Почин-камену. И преко Чемерна, Чемернице, Чемер-планине; окрепити чемериком, у Чемерикићима, код Чемерских.

Учинићу да памти Памтилишта: Зивала, Погледала, Почивала. Падалишта. Урвине. Поноре.

Пркосе, Прекорнице. Молитве.

Зауставићу га, коначно, у Коначинама: Пакле-
ници, Паклишту, Пакледињу. Пакленим отоцима.

И нећу га оставити самог. Пратиће га Мук,
Мучало, Мучалица; Леле, Лелек, Лелековић; Ку-
га, Купић, Кугонић; Крик, Кричак, Кричковић;
Кук, Куко, Кукај, Кукан, Кукар, Кукец, Кукин,
Кукић, Кукоч, Кукуљ, Куклец, Кукман, Кукало,
Кукило, Кукина, Куклић, Кукоња, Куканић, Ку-
коват, Куковец, Куколић, Кукавић, Кукуљан, Ку-
карало, Кукавица, Кукински, Кукобрат, Куков-
ски, Куколеча, Кукувија, Кукуљица, Кукавичић,
Кукуличић, Кукуљевић.

Злошило. Злокас. Злојутро.

Језовит. Недоба.

Мрак.

НАПОМЕНА

Шаљући нам овај „топонимски“ запис, како га је сам
назвао, писац нам је напоменуо да су (изузев речи Јад,
Јадовић и Јадинија) сва имена, презимена и називи —
стварни. (Ур.)

ЛИЧНА МУШКА И ЖЕНСКА ИМЕНА
У ПРВОЈ ПОЛОВИНИ XIX ВЕКА
У СЕЛИМА КАЧЕРСКЕ КНЕЖИНЕ

У сачуваним старим црквеним књигама крштених (од 1836. до 1949), венчаних (1837. до 1850) и умрлих (1837. до 1856), које се сада налазе у месној канцеларији у Белановици, више свештеника из породице Поповић, из качерског села Шутаца, уписали су мушких и женских личних имена 2800. Сва су ова лица из качерских села Драгоља, Трудеља, Живковаца, Калањеваца, Шутаца, Босуте и Берисаве. Ова села и сада постоје под истим називима, једино нема Берисаве, која је средином прошлог века подељена у засеоке Калањеваца (више) и Шутаца (мање).

Од укупног броја 2800, мушких личних имена има 1447, док је женских 1353. Разлика је само 94 у корист мушкараца. Ова се разлика да објаснити тиме што су устанци и ратовања били прошли две-три деценије раније, кад је више гинуо мушки род.

Од свих мушких личних имена српског је порекла 552 или 38,15 одсто, док је мушких личних имена страног порекла 895 или 61,85 одсто.

Код женских личних имена српског је порекла 694 или 51,29 одсто, а страног порекла 659 или 48,71 одсто.

Ако се узме збир свих наших (дакле српских), и мушких и женских, личних имена, онда је однос овакав:
— српских укупно има 1246 или 44,50 одсто;
— а страних је 1554 или 61,85 одсто.

Од личних женских имена турско-персијског порекла јављају се само Неранча (или Неранца) и Ђулка, док се код мушких појављују Мијат (од Мидхат).

Такође од мушких личних имена маџарског је језичког порекла само Урош (ур — на маџарском значи господин).

Женских личних имена грчког порекла има 323 или 49,01 одсто.

Имена женских хебрејског порекла је 297 или 45,07 одсто, док је латинског порекла 22 или 3,34. Турско-персијског је 17 или 2,58 одсто. Женских личних имена код становница Качера другог језичког порекла нема изузев поменутих.

Иначе, постотак за сва женска имена страног порекла (659), у односу на имена српског порекла, износи за:

- грчка 23,89 одсто;
- хебрејска 21,21 одсто;
- латинска 1,63 одсто и
- турско-персијска 1,26 одсто.

Заједно узето, језичко порекло страних женских личних имена у називима наших жена износи 659 или 48,71 одсто. А наших је, онда, женских имена укупно 694 или

51,29 одсто. Као што се види, у женских имена наших је више 35 или 2,58 одсто.

Код личних мушких имена однос је сасвим друкчији. Наших мушких личних имена има 552 или 38,15 одсто, док је мушких страног порекла 895 или 61,85 одсто, што значи више страних за 343 или 23,70 одсто.

Утицај српске цркве у давању имена био је велики, још и од раније, а у самом црквеном календару знатно је више било светаца мушкараца него светица.

Кад се узме укупан збир и мушких и женских личних имена, наших и страних, имамо наших 1246 или 44,50 одсто, док је страних 1554 или 55,50 одсто. Као што се види, туђих је више за 308 или 11 одсто на укупно 2800, дакле свих личних имена.

Што се страних мушких личних имена тиче, њихово је порекло овакво:

— грчких 535 или 59,77 одсто;

— хебрејских 298 или 33,29;

— латинских 53 или постотак 5,92;

— турских 5 или 0,53 и

— маџарских 4 или 0,45 одсто на укупно 895 мушких личних имена страног порекла.

Погледајмо сва наша мушка имена која се најчешће јављају у качерским селима у првој половини XIX века. Одмах се примећује да су то лична имена са почетним словом М. Њих је укупно 232 или 42,03 одсто од свих мушких српских личних имена. Скоро, дакле, половина је са почетним словом М. Ево тих имена: Милош (врло често), Милан (често), Милосав, Милинко, Миленко, Милован, Милоје (врло често у првој половини XIX века, а и данас у качерским селима), Милић, Милета, Миливоје, Милутин (често), Мирко, Милија, Младен (ретко се јавља), Милисав, Милијан (ретко), Мићо (хипокористика од скоро свих ових имена), Мирчета и Миладин.

Иако ова мушка лична имена чине безмало половину свих личних мушких имена у седам поменутих качерских села (не треба сумњати да је тако и у осталим селима овога рудничког краја), њихова разноврсност је ипак мала: само 19.

У наших женских личних имена падају у очи да су честа имена на почетно слово С. Набројићемо их сва: Стана (врло често), Спасенија, Смиљана (често), Станија (често), Станојка, Станисава, Станка, Смиљка, Станика, Стоја, Станица (често), Стојка, Стамена, Стака, Стаменија, Стојна, Споменка (једном).

Ових је имена свега 17, али их има у укупном збиру 298 и постотак је 42,97, дакле од свих женских српских личних имена. Овај је постотак приближан проценту наших мушких личних имена на слово М, која су најраспрострањенија, као што су, видели смо, и женска лична имена на С.

Што се тиче мушких личних имена страног порекла са почетним словом М, стање је знатно друкчије. Њих је свега 115 или 12,89 одсто од укупног броја страних мушких имена. Ево тих имена:

Разговор II

- Марко (често се јавља; латинско и значи име једног од четворице јеванђелиста),
- Маринко (латинског порекла и значи име једног хришћанског светитеља),
- Марјан (латинског порекла и долази од хебрејског Марија),
- Матија (хебрејског пор. и значи: дар бога Јехове),
- Мојсило (од хебрејског Мојсеј),
- Михаило (често; значи: сличан богу, а грчког је и хебрејског порекла),
- Митар (од грчког Димитрије; значи: род земљин),
- Максим (од грч. и латин.; значи: највећи) и
- Мијат (од турског Мидхат, или чак од српског Миха).

Лична женска страна имена на слово почетно С су:

- Савка (од мушког арамејског и хебрејског Сава, што значи: старац, дед),
- Сава (од хебрејског Јелисавета; што значи: Бог је заклетва),
- Сара (хебрејска и значи: кнегиња),
- Совијана (од Софија, на грчком: мудрост),
- Синђа и Синђелија (грчки: секретар код владике),
- Селена (грчки: богиња Месеца).

Ових је имена на С само 58 или 8,80 одсто од свих женских страних личних имена.

Међу личним именима наших жена из поменутих качерских села од 1836. до 1850. године, налазимо веома често и женска имена светица из црквеног календара. То су ова:

- Ана (хебрејска реч и значи милост, захвалност),
- Марија (хебрејско библијско име),
- Ева (хебрејско и значи: живот),
- Катарина (грчка реч и значи: чиста нада),
- Тодора (грчка и значи: дар од бога),
- Евдокија (грчка; значи: добра воља) и
- Јелена и Јела (грчка и значи: сунчева светлост).

Међу женским страним именима налазимо само ова латинског порекла:

- Крунија и Круна (значи: круна),
- Емилија (породично римско име) и
- Наталија и Ната (име давано на дан Христовог рођења).

Од турско-персијско-арапског порекла је само женско лично име Неранча или Неранџа и значи назив дрвета и плода, као и још Ђулка, што значи ружа, ружица.

Знатно је више страних мушких личних имена код наших предака из прошлог столећа из православног црквеног календара. Она се јављају веома често:

- Марко (латинског је порекла),
- Лазар (хебрејског и значи: помаже бог),
- Јован (хебрејска реч: бог се смиловао),
- Никола (грчка реч и значи: народ побеђује),
- Стефан и Стеван (грчко и значи венац),
- Михаило (хебрејско и грчко и значи: сличан богу),
- Димитрије (грчко име и значи: род земљин),

- Павле (грчка реч и значи: мали),
- Илија (хебрејског порекла и значи: Јехова је мој бог),
- Сава (арамејско и хебрејско име: старац, дед),
- Ђорђе и Георгије (грчко: земљорадник),
- Тома (грчко име и хебрејско и значи: близанац),
- Лука (грчко, име једног од четири јеванђелиста),
- Василије (грчко и значи: царски),
- Петар (грчко; камен, стена),
- Јеремија (хебрејско; бог помаже),
- Гаврило (хебрејско; бог је моја помоћ),
- Пантелија (грчка реч и значи: свемилостив),
- Дамњан (грчка реч; име хришћанског светитеља),
- Јаћим (често лично име било некад у Качеру и долази од хебрејског Аким и значи: бог подиже),
- Тривун (грчко; онај који воли весеље),
- Дмитар или Митар, као и Димитрије,
- Јелесије (хебрејско; бог је спаситељ),
- Симеон (библијско име, различно од Симон = слушати),
- Кузман (од грчког Козма и значи: свет, украс),
- Андрија (грчко; храбар, мужеван),
- Костадин (грчки: постојан),
- Евстратије (грчка реч и значи: добар војник) и
- Игњат (грчко и латинско и значи: ватра, ватрен).

Од ових имена, углавном грчког и хебрејског порекла, једино се чешће јављају српска лична имена, као што смо видели, на слово М. И данас дајемо деци често страна и веома стара имена Јован, Михаило, Марко, Ђорђе, Петар, али никако у постотку као некада. Имена као што су Јеремија, Гаврило, Пантелија, Кузман, Јелесије, Евстратије, Игњат и друга, данас се у рудничком крају скоро не дају. Она нестају, али зато улазе у живот друга и нова лична имена, као што су Горан, Југослав, Срби-слав, Драган, од којих ниједно не налазимо у првој половини XIX века у качерским селима.

Ипак зачуђује да је постотак имена страног порекла пре нешто више од једног столећа у средишној Србији био толико велики. У женских и мушких личних имена, као што смо видели, он износи 55,50 (или 1554 од укупно 2800 личних имена). Свакако да је данас постотак знатно мањи, али је и даље висок, док је код породичних имена (презимена) вероватно око 50 одсто, будући да су се презимена усталила код нас у првој половини XIX века. Колико је данас само Николића, Павловића, Петровића, Јанковића, Јовановића и других, чије језичко порекло вуче у грчки и хебрејски језик.

Ево свих имена, мушких и женских, наших и страних, која се јављају у првој половини XIX века у качерским селима Драгољу, Живковцима, Калањевцима, Шутцима, Трудељу, Босути и Берисави. Даћемо их по азбучном реду.

Мушка лична имена. Наша: Благоје, Богдан, Божо, Богоје, Богосав, Борисав, Бошко, Будомир. Велимир, Величко, Вељко, Видоје, Владисав, Вукашин, Вукосав, Вук-

сан, Вучић, Вучко. Живан, Живко, Живојин. Јаран (може бити и турско и наше). Љубисав, Љубомир. Милан, Миладин, Миленко, Милета, Милија, Милинко, Миливоје, Милисав, Милијан, Милић, Милован, Милош, Милосав, Милоје, Мирчета, Мића, Мирко, Младен (или Млађен) и Милутин. Новица, Новак, Недељко, Ненад. Обрад, Обрен. Радивој(е), Радко, Рајко, Радован, Радомир, Раденко, Радосав, Радоје, Ранко, Радојло, Руне, Радовин, Радојица. Спасоје, Средоја, Средоје, Сретен, Станмир, Станко. Цветко и Цвијо.

Мушка лична имена. Страна: Адам, Аксентије, Алекса, Александар, Алемпије, Андреј, Андрија, Арон, Антоније, Арсеније, Атанасије. Василије, Вићентије. Георгије, Глигорије, Гаврило. Давид, Дамњан, Данило, Дмитар, Димитрије. Ђоко, Ђорђе, Ђорђевије, Ђукан, Ђурађ. Евстратије (и Евстратија), Естратије. Зарија. Илија, Иван, Ивко, Игњат, Исаило. Јаков, Јанко, Јаћим, Јанићије, Јеврем, Јевтимије, Јевта (и Јефто), Јелесија, Јеремија, Јеретеј, Јенићије (често као и Јанићије), Јеврем, Јестратије, Јово, Јовић, Јовица, Јосип, Јован, Јоксим. Комнен, Коста, Костадин, Крсман, Крста, Крсто, Крстан, Кузман. Лазо, Лазар, Лука. Марјан, Марко, Максим, Маријан, Матеј, Матија, Матије, Маринко, Мато, Мијаило, Михаил, Мијаил, Митар, Мина, Мита, Мијат, Мојсило. Никола. Павле, Панто, Пантелејмон, Пантелија, Паун, Периша, Петар, Петроније. Риста. Сава, Савко, Самоило, Сергије, Сима(о), Симеон, Сидон, Симеун, Спиридон, Спирко, Стеван, Степан, Стефан. Танасије, Теодосије, Тимотије, Теодор, Тодосије, Тома, Тривун, Томан. Урош. Филип.

Као што се види, у употреби у седам качерских села некадашње Ломине кнежине, било је свега и наших и страних мушких личних имена 185, од чега наших мушких имена само 71, док је страних било 114. Разлика је 43 у корист страних личних мушких имена или у процентима наших 38,34, а страни је у постотку 61,66 или више 23,32 одсто, што је веома близу ранијих процената до којих смо дошли кад смо узели сва мушка имена која се ма колико пута јављала (тамо је било наших мушких имена 38,15 одсто, а страних 61,85 одсто).

Сва наша женска лична имена која се јављају: Вида, Вита, Велика, Бојана, Борина, Гвозденија, Госпава, Даница, Данојла, Достана, Живана, Живка, Загорка, Ковиљка, Ковинка, Милева, Миленија, Миљана, Милица, Милина, Милка, Милинка, Мирјана, Мирка, Мира, Миросава, Милосава, Љубица, Новка, Невена, Обренија, Радојка, Родица, Ружица, Перуника, Смиљана, Смиљка, Спасенија, Стајка, Стака, Станица, Станка, Станиќа, Станија, Станојка, Стана, Станојла, Станисава, Стамена, Стојка, Стоја, Стојна.

Сва страна женска лична имена су: Ана, Алексија, Ангелина, Аница, Анока, Аранђија, Анђелија. Божана, Босиљка. Василија, Вемија. Давина, Дамњана, Дамњанка, Дмитра. Ђулка, Ђурђија. Ева, Евгенија, Евдокија, Емилија. Ивана, Ивка, Иконија, Илинка, Инђија. Јана, Јевдокија, Јевдоксија, Јевђенија, Јела, Јелина, Јелка, Јелица,

Јевимија, Јерина, Јелена, Јелисавка, Јовања, Јованка, Јевросима, Јелисавета, Јоана. Крунија, Ката, Круна. Манда, Макрена, Марија, Марта, Марица, Митра. Неранча (и Неранца), Наста, Ната, Николија, Нина. Павлина, Пауна, Пеладија, Петрија, Петра. Роса, Ранђија, Росанда. Сава, Савка, Сара, Селена, Синђа, Синђелија, Симона, Сивијана. Тодора, Томанија, Томка.

Док је мушких личних имена било и наших и страних укупно 185, знатно је мање било потребно женских имена да „покрију“ све женске главе и има их свега 128, од чега наших 52 или 40,61 одсто, док је код страних женских имена овај проценат 59,61 или 76. Овде је разлика знатно већа него у мушких имена у односу на сва забележена имена у три књиге које смо у почетку навели (било је наших женских имена 51,29, док је страних било 48,71 одсто).

Као што видимо, било је потребно мало и мушких и женских личних имена, и наших и страних свега 313, да би 2800 житеља седам села качерског краја имали своје лично име. Вероватно да би се свако од нас преварио мислећи да је овај број знатно већи.

Овај је рад само покушај да се на сразмерно малом простору од седам села качерске кнежине сагледа број личних имена и њихово језичко порекло.

Срећа је велика, поред толиких ратова и разарања, што су се понегде, као ове у Белановици, сачувале старе црквене матичне књиге, које, сем ових података, пружају још много шта да се изучава.

Још да кажемо да у првој половини XIX столећа често сретамо мушка и женска лична имена којих данас скоро и да нема:

Нашег порекла: Борина, Достана, Данојла, Перуника, Велика, Величко, Богоје, Руне, као и нека друга.

Туђег порекла: Инђија (грчко), Јаћим (хебрејско), Аранђија (г.), Евдокија (г.), Арон (х.), Томан (г.), Макрена (г.), Спиридон (г.), Зарија (х.), Јевђенија (г.), Арсеније (грчко и значи јуначан, а било је врло често у Качеру због војводе Арсенија Ломе), Пелагија (г.), Спирко (грчко; и онда веома ретко).

За овај скроман рад, поред друге литературе, била је од велике користи књига Милице Грковић „Речник личних имена код Срба“ (Београд 1977) и радозналост самог писца ових редова, који је желео да дозна више о језичком пореклу личних имена његових предака из качерске бивше кнежине, одакле и сам вуче корене и чији су преци носили и наша и страна лична имена, уосталом као и преци других Качераца.

НАРОДНА ИМЕНА ИЗ СВРЉИШКОГ КРАЈА

После вишеструко корисног *Речника личних имена код Срба* Милице Грковић, чему је „Расковник“ свакако доста помогао, могућно је сагледати богатство народних имена. Ипак, изван Речника, што је сасвим разумљиво, остало је доста имена која се сада, упоређена с Речником, добро примећују.

Добро би било да „Расковник“, где су се некад објављивали сабирци имена са разних страна земље, буде и место где ће се стицати допуне спомнутом речнику. Са своје стране ево доносимо једну прегршт имена којих нема у Речнику, или су то њихове варијанте, а забележили смо их у сврљишком крају.

Мушка имена:

Александрија,
Борислов,
Ваистин,
Велисов,
Верослов,
Веза — од Велизар,
Велинко,
Видимир,
Вилотија,
Гоздимир,
Дарча — од Дарко,
Данимир,
Денил,
Драђич,
Драђиш,
Евтимија,
Еротија,
Жећа — од Желимир,
Животија,
Иктомир,
Јевтимија,
Јевротија,
Јесимир,
Лача — од Властимир,
Настасија,
Неготин,
Новче — од Новица,
Новил,
Омил,
Омилен,
Радокан,

Рота — од Јеротија,
Србиша,
Танас,
Топливој.

Женска имена:

Анела,
Будојка,
Векословка,
Гмитрица,
Градица,
Дерина,
Демирка,
Ђорђинка,
Жаринка,
Жижича,
Илонка,
Југославија,
Камила,
Кармена,
Маглана,
Меринка,
Милиратка,
Негрица,
Новилка,
Нојка,
Никонија,
Омила,
Омиленка,
Саратинка,
Славејка,
Таманија.

Додајмо, овоме, да су овакав предлог прихватиле и „Књажевчке новине“ које међу својим читаоцима спроводе две корисне акције пописа народних легенди и народних имена.

ПРИЛОГ ПОЗНАВАЊУ
ГОРЊОВАСОЈЕВИЋКОГ ГОВОРА (II)

Е

екање = рвање
екат се = рвати се
елда = врста житарница
енга = шала
енгање = шаљење
енгат се = шалити се
ецељ = вријеме смрти,
смртни час

Ж

ждрака = зора
ждраловка = женска осо-
ба лијепих очију
жњетварица = жетварка

З

забрстат = распричати се
загон = јуриш
загучит се = склупчати се,
шћућурити се
задуљив = асматичан
заживат = зијевати; исме-
вати, ругати се
заирит се = замутити се
зајмит = потјерати, одаг-
нати
зајонцит = наљутити се
закижмит = окишити се
(вријеме); бити готов за
плач
заклапан = затваран, за-
кључаван
заклапање = затварање,
закључавање
заклапат = затварати, за-
кључавати
заклопити = затворити,
закључати
заклопљен = затворен, за-
кључан
заладак = захлада
замозољит = онемоћати,
изнемогнути
заослит = навалити с при-
чом

запарамахат = запети, по-
јурити, крнути
запећак = пећиница
запијат се = задихати се
запраглат = запрети (мли-
јеко), пресушити
запрагљен = смањен, пре-
сушен
зарајзоват = затегнути
(затегом)
зарок = опклада
зарочит се = опкладити се
затљајат = задријемати
зафатка = супњача, кут-
лача
зафирак = вирчић
зафират = правити вир
зблазнит = свабити (овце),
окушити
збојчит се = збити се
(овце кад пландују)
звизда се = праћака се,
отима се
звркат = гледати
здоговор = договор
здоговорит се = договори-
ти се
здрпит се = потући се
здуач = аловито дијете
здумат се = остварити
љубав
зера = ситнурија, нешто
мало, мрвичак
зијан = штета
зијанит = штетовати
знашица = нешто мало,
ситно
зоросвитање = праско-
зорје

И

игбал = срећа
игбалан = срећан
игбалија = срећник
изаветат = излудјети
изасоб = једно за другим,
узастопце
избачиват = избацити

избачит = избацити
 избифлат = израдити нешто из нечега
 избркотит се = извитоперити се
 избусат = крупно изорати
 изгалијотит = искрварити се
 издегдисат = издржати
 изем = дозвола
 изорни (во) = дат (во) на „изор“, тј. на зимовање, с тим да онај који га изими има право да са њиме пооре
 ијанет (ж. р.) = лоша особа
 ило (игало) = црна превлака на речном камењу (од алги и сл.) — „жабина поњава“, муљ
 индат = помоћ
 ира = сурутка
 ирамче = простирач
 исе (ср. р.) = дио
 искапулат = изгобељати се, издржати
 исџосат се = измучити се

исфренгат = истући
 ишџефит се = осветити се
 ишчеврљит = повити се у један крај

Ј

јаблан = жуто планинско цвијеће
 јавље = јава
 јајићак = јахаћи коњ
 јампарисат = јурцати
 јампарос = јурцање
 јампрц = особа која јурца
 јапија = грађа за кућу
 јаштарица = грудвица на језику (болест)
 једаман = једном, једанпут
 једанак = истовремено
 једнолокац = одхрањен с неким другим из истог суда
 јелар = мала јела
 јетрват се = инатити се, свађати се
 јогерчина = јагорчевина

Сајам у Вељуну, 1944.

Ђоко Стојичић

НАРОДНЕ ИЗРЕКЕ — ТРАЈНА ЛЕПОТА МУДРОСТИ И ЧАРОЛИЈА ГОВОРА*

Језик је хранитељ народа. Докле год живи језик, докле га љубимо и поштујемо, њим говоримо и пишемо, прочишћавамо га, умножавамо и украшавамо, докле живи и народ; може се међу собом разумијевати и умно саједињавати; не прелива се у други, не пропада.

Вук Стефановић Караџић

Изреке су у нас недовољно скупљане и штампане а још мање систематски проучаване. У зборницима и антологијама сврставане су заједно са пословицама.

Будући да се изреке разликују од пословица, у првом реду својом улогом у говору и књижевном делу, као и начином приказивања живота, оне представљају посебну врсту усмене народне књижевности.

Изреке су вековечна тековина народног духа у којој је дошла до изражаја оштроумност и ширина животног искуства народа. По оригиналности слика, метафоричности, виспрености запажања, богатству маште, свестраном приказивању живота, изреке су својеврсне песничке и филозофске творевине које нам доносе обиље лепота наше говорне културе.

*) Одломци из предговора за обимни зборник народних изрека „Сјај разговора“ који ће објавити ниска „Градина“.

Будући да се лако преносе и памте, изреке су стално на уснама народа. Као отворена књига духовне ризнице времена и нараштаја у рукама људи. Она помаже да наша мисао буде јаснија, да обогатимо наше искуство мудрошћу минулих времена, тумачи непознато познатим, подупиरे наша уверења и мишљења искуственим истинама, украшава наш говор, чини га виспренијим и мисаонијим, учи нас да бујицу речи заменимо сажетим и садржајнијим говором. Наш говор је проткан изрекама као златовез златном жицом. Тек у живом току говора и разговора изреке заблистају поетском лепотом и мисаоном снагом. Говор је њихово море и пространство, земља и сунце њиховог бујања. Народ је кроз векове свога постојања сачувао не само споменике материјалне културе, већ и своје памћење. Палате, дворови, цркве, манастири, куле и тврђаве нестајале су пред разорним моћима историје и времена. Једино је језик остајао у дубинама бића народа, једино су искуствена мисао и књижевност одолевали заборау и трајале са народом. У том духовном наслеђу векова изрекама припада веома истакнуто место.

У дослуху са свакодневним говором народа открићемо лепоту и вредност изреке — врцаве мисаоне игре народне мудрости, својеврсног сведочења о животу живог тока поезије и говора. Изреке су трајне пред временом, истините пред људима. У тим кратким, недовршеним, а често чудно сроченим реченицама, са необично насликаним стварима и појавама, каткад неразумљивим, каткад неочекиваним, препознамо и свој став према животу и људима, само лепше и сажетије казан.

У изрекама је саопштена свестрана, вековима проверавана истина о човеку. Човек је у њима приказан у својој сложеној, а често и противречној целовитости : и зао и добар, и подмукао и племенит, и себичан и несебичан, и вредан и лењ, и mudar и бенав, и ништаван и узвишен. Па ипак, опромна већина изрека је на страни правде, хуманизма и достојанства.

Духовност једног народа, разиграна чаровитост његовог језика, неомеђена могућности његове

језичке културе да налази све нове и нове облике тумачења света, све је то изражено и у најкраћим облицима народне усмене књижевности — у изрекама.

Знати један језик, значи знати и на најбољи начин употребљавати његове изреке, фразе, идиоме, сентенце, обрте, — ту „ситну“, многозначну лепоту и играрију језичког блага.

Златна зрна у неисцрпним рудокопима народног духовног трајања. Вечито свежи ветрови што струје кроз наше животе. То су народне изреке.

Из великог мора изрека захватићу овде само прегршт — чудесне лепоте, дубоке мисаоности и бритке сликовитости: Састало се зло и горе да се нешто договоре; Ватра у језику, олово у ногама; Окористио се ко мува на брису; Секира се ко робљаш за државу; Веже песак у снопове; Вади дављеника за гушцу; Соли море; Отишао у несвет (умро); Препрејали му воду кад су му прали главу; Добро му ко мишу у гвожђари; То је као да трампиш ћумур за црну мачку у мрклој ноћи; Што се правиш као да ти девети плуг оре керовима; Исправљати криве Дрине; Дobar је да га на рану привијеш, итд.

Живот је насликан свестрано, у мало речи. Све саме истине, искуством проверене. Такво савршенство мудрости и сазнања о животу могао је народни уметник постићи само истинском љубављу према самом животу и језику.

У великој збирци најкраћих народних умотворина које је Вук назвао „народне пословице, загонетке и оне у обичај узета ријечи“, налазимо приличан број управо тих „у обичај узетих ријечи“. Шта су оне, ко их је стварао, какву улогу имају у говору, имају ли неке уметничке вредности, колико трају — то су питања која нас интересују.

За изреке — најкраћу врсту народне књижевности, у науци се могу наћи још и ови називи: присловице, приречице, пословичне изреке, узречице, језичке поштапалице, и сл.

НЕКЕ ОСОБЕНОСТИ НАРОДНИХ ПОСЛОВИЦА

Ради уочавања разлике између пословица и изрека обратићемо пажњу на битна својства једних и других. Пословице су самосталне, логичке и мисаоне целине које у виду норме уобличују одређено животно искуство. У основи пословица је увек нека животна истина која мисаоно богати разговор и разгранава га. Иако је самосталност пословице очигледна њена права служба је у контексту разговора или писаног текста. То је оно што Вук посебно истиче да „ваља пазити и чекати док се која не рекне у разговору”.

За разлику од пословица изреке нису довршене мисаоне целине, већ се сједињују са линијом говора и разговора и на тај начин потпомажу мисаоно разгранавање говора све до поенте и закључка. У том смислу може се говорити о помоћној улози изрека у говору и писању. Оне нису самосталне као пословице, већ у одређеном моменту, када су потребне у разговору, добијају своје право значење. Рецимо, док се не употреби на правом месту у говору, тешко је препознати на шта циљају ове три изреке: Питао понедељак уторка, је ли рекла среда четвртку, да је петак казао суботи да је у недељу празник; Жив ми Тодор да се чини говор; и, Нек и у нашем гају једном нарасте дренова батина. Изреке немају до краја самосталну мисао у себи, али је зато оне јасно изазивају у целини говора. Зато изреке руски теоретичар Даљ с правом назива „прва половина пословице”, док други теоретичар ове области народне књижевности Г. Л. Пермјаков сликовито објашњава разлику пословице и изреке једном народном сентенцом која гласи: Изрека је цвет, а пословица плод.

Суштинска разлика између изрека и пословица могла би се одредити и на следећи начин: пословицама се непобитно тврди и доказује, а изрекама слика и описује.

Често се назире локални карактер изрека, али им то не смета да и даље трају. Тако примери: Неће ко ни Јанча јаја; Прави се Тоша; Лупа ко Максим по дивизији; Брцко у Загреб, Брцко из

Загрѣба — јасно говоре да иза њих постоји стварни догађај чији се садржај заборавио, али је врло духовити коментар очевидаца остао и добио шире значење.

Још чешће него што се то догађало са пословицама, изреке су настале од кратких прича. То је обично варничава и духовита поента приче. Изреке као што су: Што шиче на свеца; Да нијесам патила, не бих се у сриједу спратила; Варка пред Марка, потичу непосредно од истоимених кратких народних приповедака.

Изреке су срасле са језиком носећи његов дух, мисао и лепоту. Захваљујући краткоћи изложене су малој могућности промена. Лако се памте и преносе са колена на колена, а има их више о једном мотиву. Тако рецимо има на десетине познатих изрека којима се казује да неко има веома далеке и скоро никакве родбинске везе с неким другим човеком: Теткине тетке тетка; Девета рупа на свирали; Од рођене тикве дршка; Нит га храни, нит га брани; Од девете тетке дете; И он је из наше штале теле; Ни роду род ни помози Бог; Моја и његова мајка — две рођене жене; Секин во био код његове сестре на извору; Моја и његова мајка на истом сунцу пређу сушиле, итд.

Тематско богатство изрека је веома велико. Док је пословица окренута поуци и савету, у изрекама има више необузданости мисли, више необавезности према стројим законитостима живота. Скоро да нема животне ситуације, теме и прилике о којој не постоји изрека.

Колико духа, богатства у изразу и сазивању животног садржаја доносе изреке, нека кажу ова два, по значењу различита циклуса: Први — о промућурнима и способнима: Превео би жедна преко воде; Завадио би два ока у глави; Од циганке би измамио дете; Ђавола би на леду потковао; и други — о спорима и несналажљивима: Окретан ко доњи воденички камен; Да га пошаљеш по смрт најживео би се; Пошаљи луду у војску па седи и плачи; Да кускуни с неба падну, Вујашину би се о врат обесили; итд.

Једна од основних разлика између изрека и пословица је у томе што су изреке богатије сликом и фигуративним казивањем, док су пословице у већини случајева директна и изричита саопштавања мисли. У изрекама није у први план истакнут став и норма, док је код пословица то централна ствар. Права пословица садржи целовиту и дефинитивну истину проверену животним искуством и као таква је самостална и може стајати независно од говора, а да ништа не изгуби од своје јасноће.

Праве пословице су: Боље је умети него имати; Слепца за пут и будалу за савет не ваља питати; Животиње су шарене споља а људи изнутра; Шулљу главу ветар носи; Од једног ударца дуб не пада; Ко нема душмана, нема ни пријатеља; Батина има два краја; Да нема ветра, пауци би небо премрежили; Ум царује, снага кладе ваља; Не једу вуци месо по поруци; Вода све опере до црна образа; И сунце пролази кроз крвава места, али се не окаља.

Праве изреке су: Појео вук магаре; Има их с коца и с конопца; Иде ко да је прогутао колац; Не лишши магарче до зелене траве; Неће маца сланине; Солити море; Навалио ко глуп на гајде; Сабира крушке и јабуке; Девета рупа на свирали; Ударен мокром чарапом; Родило се, мора да се љуља; Нисао пао с Марса.

По броју, разноврсности и мисаоној оригиналности ових народних умотворина, наш језик се може сматрати пребогатим.

Ако почнемо да пажљивије „ослушкујемо“ наш говор, посебно онај на селу, затим старијих људи који располажу нагомиланим животним искуством, који говоре просејаним народним говором, видећемо да су изреке украс нашег језика, да у целини представљају метафоричне, филозофске и искуствене чаролије духовног богатства нашег народа, да на најкраћи могући начин, језгровито и оштрим запажањем, издвајањем битних истина потврђеним вековним таложењем искуствене мудрости — говоре о културном богатству

нашег народа, и његовом језичком и животном опстанку и трајању.

Наш народ је кроз изреке оставио неизбрисив траг своје умне снаге и неизмерне лепоте свога духовног стварања. У изрекама је сложена, многозначна и дубока истина о човеку, његовом животу и смислу постојања.

Један стари ратник који је „у Први светски рат одвео 700 својих војника, а у Београд вратио 10”, рекао ми је: „Боље би било да је створена народна изрека „Тешко ко прећи Албанију”, него што су написане многе књиге о том херојском подвигу”. Оваква вера у могућност изреке да изрази време и догађаје заснива се на њеној садржајној пуноћи и трајном значењу.

Често се догоди да изрека задржи своју основну мисаону структуру, а измени лексику, коју је донело ново време. Тако од две изреке исте мисаоне поруке: „Сипа ново вино у старе мешине” и „Сипа ново вино у старе бачве”, види се да је прва старија и да је мисао остала иста, а „ушла” је у изреку нова реч, која означава и нову промену у начину рада и производње.

Суштина и смисао „противникове” тезе и мисли, разјашњава се и тумачи нека идеја или ситуација.

Сви велики полемичари, мислиоци, трибуни, борци, политичари, јавни радници, „масовици”, социјални прегоаци, проповедници, челници и вође, употребљавали су изреке.

Пример Светозара Марковића то најбоље потврђује. Први југословенски социјалиста, публициста, полемичар и изнад свега упорни борац за хумано и правично друштво у својим делима веома често користи народне изреке. Он их употребљава у најжешћим полемикама, онда када борба идеја достиже своју кулминацију. У „Изабраним списима” може се видети да је Светозар Марковић употребио у својим полемикама 155 народних изрека српског језика. Цела једна мала збирка! Навешћу три одломка из његових дела где су на најлепши начин употребљене изреке: „Уопште и код скупштине, као и у свему, устав од 1869. го-

дине „узимао је једном руком што је другом давао“; „У Србији баш није нужно оживљавати мртваца; стављати трулу грађу за темељ нове грађевине“; „Највећа је заслуга Карла Маркса, кога г. Станојевић за цело по чувењу називље „диктаторским комунистом“, што је он први показао ништавило свију пројеката који хоће својим сићушним пројектима да оставе и „овце целе и курјак сите“ и опет да реше социјално питање“.

Свтозар, будући да је и сам потекао из народа, у танчине разуме дух народног говора, његове могућности и лепоте. Није онда ни чудо што је сав његов умни рад проткан народним духом и народним мудростима.

И следећи пример указује на важну улогу изреке у јавној полемици: у својој познатој одбрани на суду 1876. године социјални борац Пера Тодоровић је рекао: „Социјалисти не крију свећу под лонац, но је међу на сто да светли целом друштву“.

Изрека „Крити свећу под лонац“ овде је послужила Пери Тодоровићу да сликовито прикаже методе и стил владања буржоазије у Србији крајем XIX века.

Изрека је најчешће мерило, став, начело, путоказ нашег понашања, мишљења и односа. Није ни чудо што им се дивио Иво Андрић и сам надахнут и поникао из мудрости народа: „Ништа лепше ни дубље, ни безнадније од народне мудрости у древним изрекама и стиховима! Она је свирепа фатаморгана наше савести; не чујемо је и не схватамо док год не учинимо противно од онога што она учи, али, тада се одмах јавља да заједно с нама нариче нечујно над оним што смо лудо и неповратно изгубили“ (Знакови поред пута, Блд. 1977, стр. 196).

Вук Караџић вели да се у пословицама и изрекама „Налази превелика мудрост и наука за људски живот на овоме свету“, а професор Мирослав Пантић у њима види „Најсуштаственији израз народног духа“.

СЛИКАР ПОДРАВИНЕ
ФРАЊО МРАЗ

О делу Фрање Мраза данас се не може говорити а да се истовремено не говори о његовој пионирској улози и значају који има у настајању савремене наивне уметности код нас. Присуство ове уметности у времену од преко пет деценија у нашем ликовном животу одговара и Мразовом сталном присуству у њеним токовима кроз ово раздобље.

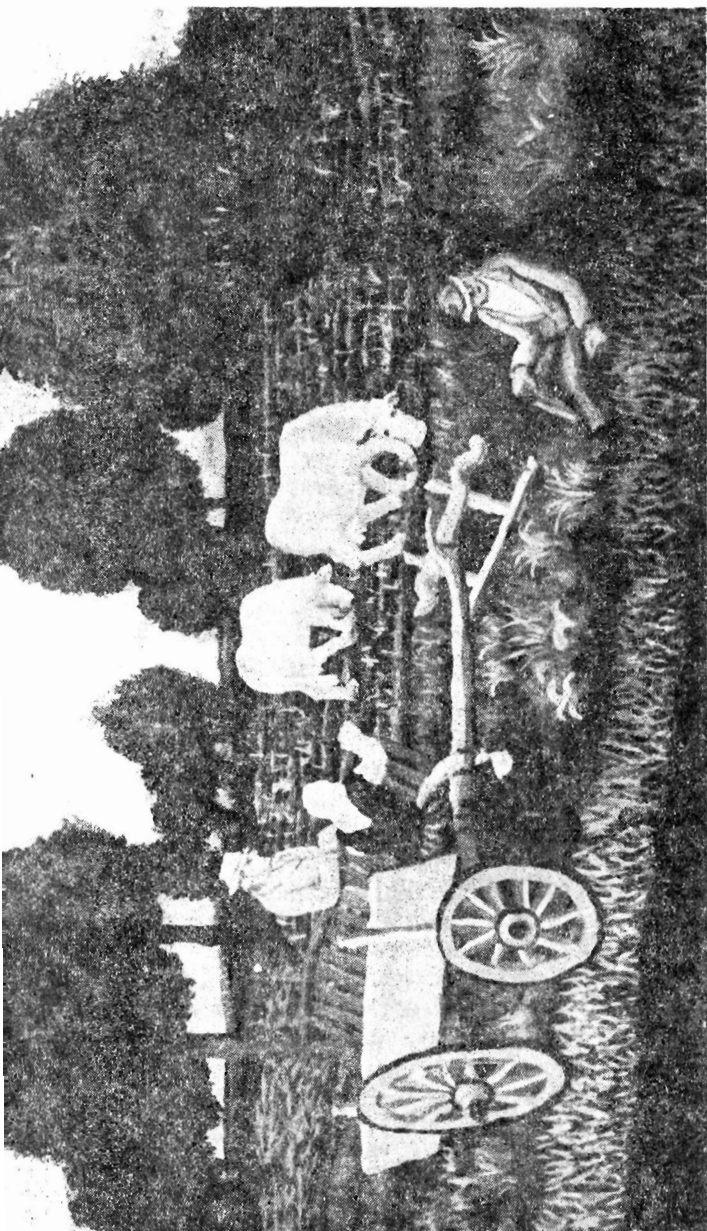
Фрањо Мраз рођен је 1910. године у подравском селу Хлебинама. Још од најраније младости црта и ради аквареле. Рађени на кесама и обичном папиру, као што то обично бива, ови први радови нису сачувани. Његов најранији сачуван рад „Орач“ настао је 1931. године. То је истовремено и година када, заједно са Иваном Генералићем, излаже у Загребу као гост на III изложби групе „Земља“. После ове изложбе следи значајна изложбена делатност сликара-сељака, пионира данас познате „Хлебинске школе“ наивног сликарства — Фрање Мраза, Ивана Генералића и Мирка Виријуса. Представљање овог ликовног рада, који у себи носи изразито социјално обележје, имало је у годинама уочи рата знатно шире и друкчије задатке, него што је његово уметничко приказивање. Из завичаја Павлека Мишкине, његова сабраћа по идејама и осећању, које, насупрот њему, нису изражавали речју већ бојом, проговорили су о судбинама људи с којима живе. На овим изложбама Мраз се не појављује само као излагач већ и као организатор. То је, најпре, изложба у Загребу 1936. затим, у Вараждину и Карловцу 1937. Већ 1938. године ови сликари се појављују у Београду, а 1939. у Крагујевцу, Чачку и Пожаревцу.

Следећи своје напредне идеје, Мраз 1941. године одлази у Народноослободилачку борбу. И као што је некад сликао у сваком предаху од напорних сељачких послова, тако и сада користи сваки предах у рату, да би, овог пута, цртао и сликао

његове догађаје и тешкоће. Оно што га и даље заокупља, мада сада у измењеним, ратним околностима јесте човек. Мраз продужава да слика оне исте обичне људе које је, до не тако давно, сликао у миру, настављајући тако континуитет овог свог рада. Доследан идеји у чију се службу ставио још као сасвим млад, он наставља и ангажовано да делује, радећи цртеже и дрворезе који су излагани на импровизованим ратним изложбама.

По завршетку рата Мраз се посвећује искључиво сликарству. Извесно време живи у Загребу, а затим, 1950. године коначно прелази у Београд. У годинама после рата Мраз слика своја ратна сећања, а затим се поново враћа доживљају Подравине који је, уосталом, увек у себи носио. Познати његови радови из овог раздобља су „Превоз рањеника“, „Прелаз преко пруге“, „Повратак“, „Пет минута одмора“ који, поред ликовних вредности, представљају сведочанства једног херојског времена.

Фрањо Мраз је сликар Подравине, њених људи и њених предела. Али то није само прича о Подравини, нартивни приказ какав се у обиљу казивања о сеоској заједници данас често може видети. Делећи у својој младости судбину подравских сељака, Мраз је дубоко проживљавао њихове психолошке и социјалне драме. И, управо кроз људске драме, он доживљава и даје Подравину. Али, он то не чини кроз аранжирање драмских призора, већ кроз психологију сељака напаћеног а ипак стоичког и ведрога. Свакако, да је овакав однос према драматском условљен преживљавањем сопствених животних драма које су га пратиле. Психолошки, Мраз решава фигуре људи у утанчаној анализи. Њихов унутарњи живот даје кроз изразе лица, покрете, тонска решења. Ово увек чини са тачно одређеним складом и мером без западања у гротеску и патетику. У извлачењу оваквих психолошких својстава он превазилази оквире локалног поднебља дајући свом делу обележје општељудског. У схватању човека као дела природе и његовог саобраћања с њом Мраз зна да уђе и у психологију животиња дајући их често у заједничкој повезаности с људима. Тако у слици

Предах у подне

„Продаја краве” даје међусобни растанак и уздржану жалост и тугу и код људи и код животиње.

Као што је и цео Мразов живот био драматичан, тако он доживљава и живот и људе на извештајном драматичан начин. Али у целокупној таквој заокружености драмом он зна да изнађе и fine лирске тренутке. Мраз приказује сву тежину сељачког живота, али не плаче над судбинама сељака. Напротив, он их заједно са њима усправно, храбро подноси и у сву мукотрпност постојања уме да унесе тренутке fine танане поезије. Интимна лирика зрачи из његових раних јутарњих одлазака на њиву, војњи саоницама, орања земље, преласка реке а да при том ни једног тренутка не западне у допадљивост сеоске идиле. Мразове слике одзвањају чистим чежњивим звуцима изворне подравске песме који се сливају у широку сетну словенску мелодију.

Фрањо Мраз је самоуки сликар. Живећи у селу и упућен на земљу све до рата, Мраз од самих почетака носи свој однос према непосредном посматрању природе и живота и задржава га до данас. Али, исто тако од самих почетака, заинтересован је за линију, боју и њене односе. Он прати природу, њене мене и преображаје, изблиза посматра живот сељака и учествује у њему, али подједнако обраћа пажњу и на ликовну обраду дела. Уносећи оваква лична опажања и искуства, он својим делом указује на индивидуална обележја која ће временом све више развијати. Иако један од оснивача „Хлебинске школе”, Мраз не носи њено стилско обележје. Исто је тако, иако већ низ година одвојен од села, успео да заобиђе многобројна искушења савремених ликовних струјања која га у градском центру окружују. Следећи далеко тежи пут самосталног тражења сопственог израза, он ће га, кроз своја искуства, сасвим јасно издвојити и одредити.

До свог стила Мраз је дошао непосредно посматрајући и проучавајући природу. Она му је увек била једини учитељ и њу транспонује на својствен начин. И његова линија и боја и компо-

зиција резултат су дугог транспоновања и рада по природи.

Још од самог почетка свог рада Мраз посебан значај придаје цртежу. Он се увек осећа на његовим сликама, а негује га стално и као посебну грану. Мраз стално похађа вашаре, пијаце, светковине где много скицира. На тај начин непрестано усавршава цртеж који код њега није гротескан и нема крутости илустративног. Његова лирска мелодична линија тече спонтано док посебне вредности представљају складни сплетови грања оголелих крошњи дрвећа.

Мраз слика пригушеним рафинираним колоритом који је претежан на његовим сликама. У њега он врло уздржано усликава поједине плохе или наглашене ликове са отвореном звучном понекад чистом бојом. Окренут природи, Мраз је свој колорит извукао из црне подравске земље, из земље клијања и бременитости, из тамноплавог неба у рана јутарња свитања, или оног драматичног, пред олују узбурканог и зналачки изнијансираног, из пурпурног јутарњег свитања кад је небо црвено, зрелог жутог жита, ливадског зеленила, сиво зеленкастих тонова снежног покривача. Привржен земљи, Мраз је створио гаму „земљаних боја”, или, како пише Миодраг Коларић „чини се као да слика земљом”.

На Мразовој слици се осећа увек дијагонала што је свакако плод посматрања природе, односно, парцела њива и ливада подравске равнице. Фигуре су му динамичне, стиче се утисак да се људи на његовим сликама крећу, живе, говоре. Слободном композицијом и живахним распоредом фигура, Мраз уноси у ово сликарство нову ноту савременог примитивца за разлику од устаљених схватања статичности.

Неоспорно је да Фрањо Мраз поседује рафиновану ликовну културу. Међутим, кад је у питању његово сликарство, онда се може говорити о споју рафинованог и непосредног надахнућа, познавања сликарског заната и задржавања наивног погледа на свет.

Целокупним и не малим својим делом Мраз је сликар Подравине. То је Подравина сељачка, захваћена с епском ширином и дубоким понирањима, читава антологија саткана од људских живота и судбина, од судбина обичних „малих људи“ који су код Мраза велике јер су истински доживљене и дубоко човечне.

Петар Шимага

ПРОЛЕПШАЈ СЕ ОД ПЕСМЕ

песничка панорама села Рашевице

Издавачи: Месна заједница Рашевица и СИЗ културе Параћин, Параћин 1980.

Овај зборник пјесника параћинског села Рашевице још једна је потврда веома активног дјеловања аматеризма у нашој култури. То је поезија земљорадника, средњошколаца, студената, радника, новинара, којима њихови свакодневни послови нису били препрека да се истом мјером посвете и поезији.

Мирослав Димитријевић — је аутор трију објављених збирки пјесама, добитник неколико награда за књижевност, заступљен у више књижевних зборника и панорама. Његов поетски јунак је људско биће из градске средине, ововремено и малограђанско, али је и од хомерског ткања, јуначан, наметљив. То је и епски и лирски трагикомични јунак нашег времена. Отуд је ова поезија сва у водама историје, митова, фантастике.

Димитријевићеви поетско-историјски јунаци разбацани су по стадионима, судовима, лабораторијама, солитерима, фабрикама, болницама, да „шпијунирају“, разоткривају „урбану средину“, да стражаре на међама човечности.

Особеност овом зборнику свакако дају и два земљорадника — пјесника, Драшко Лукић и Добривоје Миловановић. Село је овим пјесницима и живот и поетско надахнуће. Двије Лукићеве пјесме („Идила” и „Зимска кантилена”) испјеване су у Војислављевом маниру, сликовито, сажето, док пјесма „Изазов” је и прави поетски изазов, како традиционалном, тако и модерном пјевању. У Миловановићевој пјесми „Моје село” одвише је интимности и „дјечијег” штимунга (жалопојке), али је и то добродошао каменчић у овом мозаику рашевичког аматеризма.

Својом поетском зрелошћу изненађују и четири младе пјесникиње. У њиховим пјесмама по-

стоји и видна изворност (по чему се баш не одликују пјесници на почетку писања) и зрелост, лична нота личног схватања саме поезије и предмета опјевавања. Све три пјесме Светлане Јовановић су необичан, и неочекиван (бар за писца овог записа) склад лирике и младеначке мисаоности. Но, и пјесме „Препоручено писмо првој младости” Снежане Николић, „Прозор” Милке Перић и „Моје срце” Душице Миљивојевић говоре о несумњивој даровитости.

Поезија Животе Лукића својеврстан је, да тако кажем, рустикални надреализам. Постојећем свијету села овај пјесник прилази некако „искоса”, правећи видан помак представа и утисака. То је још више нагласило поетску топлину у пјесничковом односу према завичају и симболима дјетињства, младости. Но, вриједност ове поезије ћу објаснити слиједећом Лукићевом строфом:

Док брод улази у мртво море
Пучина мисао лелуја
Дете и леш здружени плове
Носи их иста струја

Завршна сазвучја овог зборника чине пјесме Мирослава Рајића. И овдје има рустикалних мотива, а и поменутог надреалистичког приступа, али је ту пјесник доградио и једну ведру, готово естрадну нит — жилу куцавицу. Рајић је добар познавалац метафоре, поготово језика, и он вјешто нијансира своје портрете, дочарава своје поетске јунаке оптерећене професијом, отуђене. Тако су се у зачарано, врзино коло Рајићеве поезије чврсто похватали и захуктали бунарџија, циглар, ратар. Осјећа се ту и благи утицај Бранислава Петровића, али и једно лично, „својеглаво” писање, слободно загледано низ свој поетски видик.

Има у нашој култури, у животу нашег села, сличних догађаја, али ће се мало гдје, као у Рашевици, наћи девет пјесника („деветоро 'заведених' у малом моравском селу”, како је забиљежио Предраг Марковић, рецензент), па је утолико подршка коју им је завичај указао похвалнија.

ТАМЊАНИКА НАРОДНОГ СТИХА

Поводом књиге изворних народних песама
из топличког краја „Гроздови”,
које је сакупио Радул Марковић

„Топлица црним гроздом
наздравља ти...” —
Мира Алечковић

Колико год да са првом збирком („НЕЗАБО-
РАВ” — народне песме из чачанског краја, Ча-
чак, 1976) није имао среће, овом другом Радул
Марковић је показао да као сакупљач народног
блага има слуха и за његове праве вредности. Било
је потребно да се врати својој родној Топлици па
да уместо ововременог посве стихоклепачког и
испразног зveckања римованих стихова, које је
као професор пабирчио са својим ђацима у околи-
ни Чачка, зароморе омамљујуће речи старинске
јужносрбијанске песме чудотворке, чији је звук
још као дете упио у душу и, као неко скривено
добро, задржао у себи за сва времена. То је пену-
шаво жуборење старовремских простосрдчних
стихова, потеклих из уста само једне жене, песно-
појке Гроздане, његове мајке: искричаво врење и
превирање некадашњег живота и младалаштва.

Отргнуте од заорава, песме из ове збирке
својом мелодиозношћу и поетском непосредношћу
без куцања улазе у свет наше интимае и плаве нас
својом људском топлином, узнесеношћу трепера-
вих и лакокрилих полета узрујане младе душе,
суочене с тајнама природе и живота, а особито
снагом осећајности, израженом ненаметљиво, спон-
тано и тихо, као што се дише, живи и умире.

Вук Караџић, доиста, као што се и у предго-
вору каже, није могао, све и да је хтео, прикупити
целокупно народно благо. Тај обиман и мукотрпан,
но захвалан и леп, посао остао је на Вуковим след-
беницима и права је срећа што је њих у последње
време, изгледа, све више. Један од њих је Радул
Марковић, заљубљеник у све лепо што је као из-
раз народног духа део наше културне баштине.

Он је овом збирком народних лирских песама из Топлице културној баштини српскога народа дао прилог од несумњиве вредности. Добро би и веома пожељно било кад би његовим примером пошли просветни радници и остали културни прегаоци и у другим крајевима наше земље, као што су се Вуковом стазом упутили већ, и на њој доста и поодмакли: Момчило Златановић у врањском крају, Драгутин Ђорђевић у лесковачком, Илија Николић и Драгољуб Златковић у пиротском, Драгослав Манић Форски у бабушничком, Живота Јоцић, Велибор Ђирић и др. у белопаланачком, Радослав Раденковић као и Недељко Богдановић у сврљишком, Борислав Првуловић у књажевачком и минићевском, Љубинко Миљковић у сокобањском, Сергије Калчић у зајечарском итд.

Научној вредности Марковићеве збирке „Гроздови” у знатној мери доприносе и мелографски записи Димитрија Илића, тако да ће она бити од интереса и за музикологе.

Ова збирка је свакако једна од бољих које су се у нас у овој области појавиле у последње време. Књижевно-уметничка вредност обухваћених песама заслужује посебан и дужи рад но што је један овакав осврт, који има за циљ да читалачкој публици и научној јавности само скрене пажњу на збирку и да ода признање сакупљачу и приређивачу, марљивом трудбенику Радулу Марковићу. Од њега се, судећи по овој књизи, могу очекивати још већи успеси како на прибирању тако и на изучавању народнога блага, а нарочито пословица, изрека и загонетки, за које се он — како се из његових досадашњих радова могло запазити — посебно интересује.

Нема готово сина да својој мајци није подигао споменик, од којих су неки велелепни, али ће се овај који је Радул Марковић збирком „Гроздови” подигао мајци Гроздани, сасвим извесно, показати трајнијим од многих.

ЗАПИС НА БЕЛИНАМА
КЊИГЕ „СТЕВО ЧОЛОВИЋ”
МИЛАНА И МИЛОЈКА ЂОКОВИЋА

Издавач „Дечје новине”, библиотека „Легенде”,
Горњи Милановац, 1980. године

Приче стварне или оне друге, измишљене (а измишљене приче су стварније и од најстварнијих прича) о Стеву Чоловићу слушао сам често у детињству од многих „неписмених” а паметних и мудрих брђана из Вранеша, негде горе између Вијенца и Небешке, одакле се „за два-три сата хода” стиже на Златибор. И, сад мислим: оно што је др Младен (Стојановић) био за Поткозарје, то је Стево био за овај крај, у селима изнад и око Ариља — жива легенда, извор снаге и надахнућа... Довољно је онда (као и данас) било рећи само Стево (у Радобуђи, Брекову, Бјелуши, Гривској и другде) па да се зна да је то баш тај њихов, и наш, Стеван Чоловић.

Питао сам се доцније, шта је то условило да Чоловић буде тако омиљен у народу, откуда то да се нађе у усменим причама и песмама, просто у духу људи ових (ариљских) села? До оног што нам се чини простим и једноставним, пут је веома дуг, замршен и тајанствен; оне најобичније истине најдуже се траже...

Ишчитавам књигу коју су браћа Милан и Милојко Ђоковић годинама марљиво и зналачки спремали, разапети између Стевовог (а и својега) завичаја и Београда, прикупљајући грађу којекуде, тражећи Стевове сапутнике и саборце, слушајући и бележећи многа казивања о Чоловићу... Читам Чоловићеве записе објављене у листовима; посматрам фотографије из Београда, Ариља. Стево у светлом „господском” оделу, са белим „панама” шеширом... Стево у народној ношњи с неколицином пријатеља, сељака. Висок, стасит, наочит, што би рекли у нас. Био је песник, поуздано се зна, али ниједне његове песме нема. Нису је на-

шли ни Милан и Милојко, иако поодавно трагају за Стевовим стиховима.

Чоловић омиљен од свих у завичају, омиљен свугде. Говорио је да село мора имати своју културу, своје стваралаштво; знао је да без истинске културе, без истинских вредности, нема ни правог истинског напретка. Прикупљао је књиге, носио их у своју Родобуђу, отварао књижнице и читаонице. Књига — светиња! рекао је не једном. Између његових речи и дела није било разлике. Живео је не одвајајући живот од мишљења, а мишљење од делања.

Погинуо је јуначки, како и доликује таквоме човеку, борцу и револуционару, у тридесет и првој години, загладан у плаве врхове завичајне, у освит другог дана новембра 1941. Али је и даље наставио да живи, у срцима, у причама и песмама својих брђана, до дана данег. И најзад, ево, у овој лепој књизи Милана и Милојка Ђоковића.

Избјегла сељанчица, 1944.

Станоје Р. Филиповић

И РАТАРИ, И ПИСЦИ, И БОРЦИ

Између два рата било је неколико покушаја да се сељаци писци организују и оснују своје удружење; прво је покушао Милисав Павловић из Црљенца код Пожаревца, 1924, али је та идеја остварена тек 1938. године.

Уметничком поезијом први су почели да се баве Радомир Тодоровић из Дивостина код Крагујевца, Живадин Стевановић из Брестовца код Кнића и Момчило Тешић из Глумча код Ужичке Пожеге.

На подстицај Радомира Тодоровића, а уз помоћ напредних писаца Чедомира Миондеровића и Јована Поповића, одржано је 2. априла 1938. године прво књижевно вече сељака писаца у физичкој сали Правног факултета у Београду. После књижевне вечери образован је одбор (Миодраг Јаковљевић, Радомир Тодоровић, Митар Попара) који је имао задатак да изради правила и припреми „све што треба за оснивање удружења сељака књижевника и сликара”.

Покренут је 1938. године часопис „Народна читанка из науке и књижевности”, који је излазио једанпут месечно. Уређивао га је Чедомир Миондеровић, а потписивао се као власник и уредник др Драгољуб Сретеновић. Часопис је углавном окупуљао сељаке писце и први окренуо пажњу

јавности на њих, њихов живот и њихово ствара-
лаштво.

Под уредништвом Миодрага Јаковљевића и Чедомира Миндеровића, у издању „Народне књиге”, 1939. године објављен је зборник литерарних радова „За плугом”. Цртеже је уредио Ђорђе Андрејевић Кун. На десет штампаних табака објављене су песме и приповетке које су написали пи-
сци сељаци: Митар Попара, Миодраг Јаковљевић, Мирко Михаић, Алекса Микић, Драгојло Дудић, Радомир Тодоровић, Момчило Тешаић, Гојко Лежајић, Богдан Ђерић, Лазар Ружић, Мирко Вујачић, Раде Алексић Злоречки, Миодраг Ивановић, Живко Васиљевић, Љубомир Милановић и Милош Јовашевић, који су живели у Србији, Црној Гори и Босни и Херцеговини.

Погинули су као борци и активисти у НОР-у Миодраг Јаковљевић, Мирко Михаић, Драгојло Дудић, Живко Васиљевић и Милош Јовашевић. А такође, погинули су и Лука Јовановић и Љубомир Мићић, који нису били чврстише повезани са наведеном групом писаца сељака.

II

Дуго се живело у уверењу да је у току народноослободилачког рата написано само неколико партизанских дневника (Владимир Дедијер, Драгојло Дудић, Чедо Миндеровић, Родољуб Чолаковић и други). Међутим, како је време одмицало и када се почело систематски истраживати и проучавати револуционарна прошлост, проналажени су нови дневници. Неки су објављени као књиге, неки у дневној штампи и часописима, а многи још увек леже у разним институтима, историјским архивима или код појединаца.

На симпозијуму о Ужичкој Републици, одржаном 1978. године у Титовој Ужици, о ратним дневницима Милојко Ђоковић је рекао:

„У овом тренутку зна се за постојање 25 ратних дневника. Можемо их поделити у две групе.

1. Дневници који су вођени током и на подручју Ужичке Републике или од руководећих људи из тог периода;

2. Дневници који су вођени касније, али се у њима помиње Ужичка Република као изузетно време.

У првој групи су, углавном, добро познати дневници: Владимира Дедијера, Родољуба Чолаковића, Чедомира Миндеровића, Миодрага Миловановића Луна, Љубодрага Ђурића, Митре Митровић и (у рукопису) дневник Маријана Стилиновића.

Друга група садржи мање познате али драгоцене дневнике чији су аутори: Драгиша Мајсторовић, Милосав Миса Лукић, Надежда Симовић, Милка Петровић, Ђорђе Миловановић, Средоје Ковачевић, Костадин Лукић, Десимир Капларевић, Милорад Кувекаловић, Секула Кујунџић, Милосав Спасојевић, Милутин Стојић, Бранислав Јоксовић, Љубо Мијатовић, Ђоко Диммић, док се за два дневника још није установило ко су њихови аутори”.

Међутим, ни то није потпуна слика. Само у западној Србији, која је и сачињавала Ужичку Републику, пронађено је још неколико ратних дневника. Дневник Селимира Јовановића објавили су „Борба” и часопис „Провинција”, дневник Ивана Драјића објављен је у „Гласнику” Историјског архива у Ваљеву, дневник Милосава Спасојевића Деве из Трстеника налази се у Историјском архиву у Краљеву, дневник Негосава Нешковића Неге из краљевачког краја чува се у Архиву Војноисторијског института у Београду.

Поред дневника Миодрага Миловановића Луна, који је доживео и друго издање, у Архиву Србије — Железнику налазе се дневници Мите Анђелковића, Алексе Дејовића и Бранислава Радвановића у којима се говори о пролетерским бригадама.

У Железнику се чува и неколико дневника у којима се говори о догађајима у окупираној Србији. У једном анонимном дневнику, писано нашим и (вероватно) арапским писмом, записано је о путовањима кроз Санџак 1943. и 1944. године и о конференцијама које је одржавао аутор дневника. Невелики дневник Хранислава Савковића, учи-

теља у пензији из Прокупља, чији се оригинал налази у Народном музеју у Нишу, описује живот у Прокупљу 1941—1942. године и страховладу четника Косте Пећанца. У свом невеликом дневнику Никола Сикимић из Београда живо и пластично описује оно што је доживео као партизан у пожаревачком крају у фебруару и марту 1944. године.

Посебну вредност представља дневник који се у Архиву Србије води под псеудонимом „Вета”. (После дужег трагања пронађен је аутор, али још није тражена његова сагласност за објављивање имена).

У Железнику је и дневник народног хероја Раде Миљковић, који је водила пре рата као ученица и учитељица.

Сачувани су и други дневници.

Последња порука Владислава Савића Јана из Крушевца није ништа друго него специфичан облик дневника.

О догађајима у Расини и околини писао је Никола Ђокић, радник из Крушевца, у дневнику који још није доступан јавности и који се налази у Народном музеју у Нишу.

У Алексинцу се чувају дневник Борисава Јовановића и забелешке Миодрага Миловановића Фиће.

Зајечарски „Развитак” објавио је дневнике Наталије Васиљевић и Милорада Бисића. Сигурно је да многи дневници још нису пронађени.

Дневнике су писали углавном интелектуалци, али има и радника и земљорадника. Тако су, поред осталих, земљорадници били: Милисав Спасојевић Дева, Мита Анђелковић, Милутин Стојић...

Спасојевићев дневник садржи само краће забелешке о догађајима о којима је писао.

Мита Анђелковић из села Драгова код Рековца, који је рођен 12/25. јула 1910. године (узето је оно што је он записао иако је у „Другој пролетерској” написано да је рођен 1918. године), водио је својеврсан дневник. Остале су две мање свеске исписане нвештим рукописом; у првој је писао о себи и својој породици, у другој је забележио ме-

ста кроз која је прошао као партизан са понеким освртом на те крајеве и насеља.

Невелики дневник Милутина Стојића, који још увек није довољно доступан за коришћење, представља драгоцену вредност за схватање оних тешких дана с краја 1941. и почетка 1942. године.

III

Многи осуђени партизани писали су последње поруке пред стрељане. Било је међу њима и земљорадника.

Миладин Бошковић из Жежевице код Чачка, борац Друге липничке чете, опраштао се са својом породицом писмом од 24. децембра 1941. године и молио децу да буду добра, послушна и честита, да се ништа не плаше и да буду расположена, јер је и он расположен.

Два дана касније Драгослав Бојовић из Прелине, командир среске партизанске милиције, праштао се са сестром и оцем молећи их да спасу његовог брата: „Није ми жао што умирем, знам да сам радио за добро човечанства јер сам био поштен кроз цео живот и као такав умирем”.

Тврдом сељачком руком и Љубиша Бојић из Мајјра код Шапца писао је својој мајци: „Мила мајко некмије проста твоја рана опрости ми ако сам код тебе грешан ја губим невин свој живот због неваљали и проклети људи нек и Бог пита сад мила мајко нек ти је од мене просто љубим ти мајко руке што су ме одгајиле само мије жаво што ми нећеш знати гроба за навек . . . поздрав од вашег Љубише” . . .

Ко зна колико је таквих порука написано клоцулом руком.

IV

У сложеним и изузетно тешким ратним условима — када су партизански одреди водили надчовечанске борбе против много јачег непријатеља и када је народ подносио веома велике жртве — појавило се више знаних или незнаних песника

који су певали о тим борбама и тим страдањима. То је био или какав ђак, или радник, или ратар...

Љубиша Неђић из Трбушана — који је пре рата, напустивши шести разред гимназије због нежног здравља, основао земљорадничку задругу и био њен књиговођа и благајник, основао књижницу и читаоницу, међу првима ступио у партизане, постао командир партизанске чете и погинуо 6. VIII 1941. године у своме селу — написао је неколико песама. Он се заветовао да ће синови поробљене земље „поносно за слободу дати своје животе” и да ће тада „из крви срећније и ново доба да се роди” у коме ће „живети радници, сељаци, поштени људи”. (Завет). У „Пролећу” говори о обавезама своје генерације и позива је да се уједини и бори за „прави живот и просвету”. У „Отаџбини” наглашава да синови ове земље неће дозволити да је газе фашистичке ноге и издајнице многе.

Његов земљак Ђуро Алексић (1921—1944) родом је из Заблаћа код Чачка и био земљорадник. Завршио је нижу гимназију и пошао у богословију, али ју је напустио и посветио се земљорадњи. Учесник је НОР од 1941. године. После ликвидације Чачанског партизанског одреда служио је као стална веза за илегалце. Заклали су га четници у Ракови код Чачка 25. VIII 1944. године.

Писао је — истиче његов биограф Радован Маринковић — углавном љубавне песме „угледајући се на Бранка Радичевића и Змаја”, али су му боље оне песме које су „инспирисане родним крајем, или оне са наглашеном социјалном нотом”.

У песми „Сиромаху”, написаној 1941. године, Алексић истиче да ће и њему, мученику и паћенику, сванути онда када крене у борбу против оних који му сишу крв и зној и хоће да га учине вековним робом. Они су осигурали за цео живот будућност своје деце, а његова ће увек остати гола, боса и гладна.

ПОСЛЕДЊА ОДБРАНА МИНЕ КОВАЧЕВИЋ И РАДОМИРА КОСТАДИНОВИЋА

Мина Ковачевић, песникиња из Врнчана код Горњег Милановца, иако годинама везана за болесничку постељу, посветила је све своје време културном уздизању завичаја. Знајући да је писменост једина светлост у тами векова, она је и своју скромну библиотеку ставила на располагање деци и људима из свог села.

И тако би пролазили дани спокојства и стваралачког задовољства да није 1978. године у своје дворишту подигла споменик крајпуташ немачком војнику Јозефу Шулцу, који је 20. јула 1941. у Смедеревској Паланци одбио да стреља заробљене родољубе и тај чин платио главом заједно с њима. Али, песникиња Мина није прибавила дозволе и решења од моћних општинских и међуопштинских секретаријата из Горњег Милановца и Краљева, па су они брже-боље издали решење да се споменик Јозефу Шулцу поруши.

Тако је „историја једне храбрости и прича о једној захвалности већ умрљана мастилом администрације”, написао је у „Политици” Влада Булатовић Виб.

Не знамо да ли данас стоји споменик Јозефу Шулцу, војнику нацистичке војске који је одбио да стреља наше људе, али стоји песма Мине Ковачевић која сведочи о моћи бирократије.

Радомир Костадиновић, просветни радник и културни посленик из забаченог црногравског

краја послао нам је исповест у стиховима о неправди која му је учињена.

Тридесет година је учио децу писмености, прикупљао народне умотворине и изучавао свој завичај. За такав труд и рад добио је и републичка признања, али је све то некеме очигледно сметало, па је пребачен за учитеља у најзабаченије село. Тако кажњен за свој рад Костадиновић, на жалост, до дана данашњег није стигао до правде.

Ето, то је прича о савести моћних, који и тамо где је вековима владала културна оскудица, прогањају културне посленике.

И Мина Ковачевић и Радомир Костадиновић доживели су горке часове пред јакима и великима. Кад више нису могле да помогну ни молбе ни жалбе — обратили су се песми да их брани. „Песма нас је одржала...”

З. Вучић

СТРЕПЊА И ВЕРА

Стрепим да не изгубим снагу и светлост,
Да ми се прсти ужасно не згрче.
Од исцрпљења — крв сам пропљувала!
Срце ми намах бесомучно туче.

Стрепим да ли ћу моћи, да досегнем Правду
Честитим делом и добром речју.
Силници су груби и бестидно лажу,
Против песника заверу кују!

Стрепим за гробове, за стабла и споменике,
Ради туђинца угрожавам своје.
Због хуманистичке хероике и човекољубља,
А сутра ми сестра на север путује!

Стрепим: у туђој земљи још лежи мој брат
И његов гроб је — мета злотвора...
Тај тужни покор, неправда и иронија:
Да добар човек и мртав патити мора.

Берба кукуруза

Стрепим и намах се замислим тако дубоко
Као што је на зиду Мајкина слика.
Појединци . . . Отуђене личности . . .
Сурово љагају! То је пировска прилика.

Стрепим и ако Истину од нељуди браним
За Живот и перо — оруђе моје светло,
Аполо што ми дарива на сам дан рођења.
Песништво часно и лепо — песништво уклето!

Стрепим за нежне и оне изузетне — драге.
Пружам руке храбрим друговима . . .
Проналазим за њих највредније речи,
Јер верујем мртвим и живим људима.

Октобра 1978. Л о к в а

Мина Ковачевић

ПО ЗАПОВЕСТИ МОЋНИКА . . .

Одломак из исповести

Педесет лета ја сад имам
Домовину у срцу носим и к'о мајку примам,
Јер у вихору крвава рата
Изгубих оца, стрица и брата.

Тридесет лета ја учим децу,
Радам заслужих златну плакету.
То бирократи учини мету,
Зато ми приреди мучну освету.

По заповести моћника — бирократе
Ја сам к'о професор бачен у мртваце:
Деценију равно од зоре до ноћи
К'о Тин Ујевић пешачим у самоћи.

Црна Трава, 1980.

Радомир Костадиновић

ПОСЛЕДЊИ СУСРЕТ СА ЖИВАДИНОМ

Поводом смрти песника Живадина М. Стевановића

За Живадина сам чуо још у основној школи, а знао сам га откако знам за песме.

Крупан, наочит, кршан, како то код нас кажу, увек у лепој шумадијској ношњи и увек млад и насмејан, прошао је кроз мој живот као што је прошао кроз своју Гужу, кроз овај бели свет, и оставио у њему необичан, светао траг.

Био је права слика и прилика Шумадинца и Гружанина, човек крепка тела и бистра духа, који је увек негде путовао и однекле се враћао, који ни поред кога није прошао без поздрава и који је за свакога имао топао осмех и лепу реч, до које је, и као човек и као песник, много држао.

Сећам се како су жене код нас, донедавно, њиме кориле своје запуштене и пре времена остариле мужеве: „Погледни, само, Живадина из Брестовца. Изгледа као младић према теби, а ти си његов вршњак!”

И заиста, Живадин је као младић прошао кроз свој живот и такав је био све до пре две-три године, а онда је, напречац, скоро преко ноћи, оронуо и остарио. Крупно тело му се повило под неким невидљивим теретом, дуг корак окраћао, коса побелела, снажан глас избледео и утањило се, постао скоро шапат. Није то више био онај Живадин из Брестовца, она делија ког су људи гледали с поштовањем или завишћу, а жене с дивљењем и уздасима. Беше то само сенка оног правог Жива-

дина, сенка једног кршног грузжанског стабла у чијој се крошњи тихо гасило сунце.

Наш први сусрет више не памтим, али последњи ћу памтити све док се и моје стабло не претвори у своју сенку, све док и моје сунце не зађе за завичајна брда.

Било је претпролећно поподне кад сам са својом рођаком Ружом, колима, отишао код Живадина. Отишао бих и раније, јер причало се да је тешко болестан и да не може ни да иде ни да говори, али онај ко је њега поближе знао, тешко је могао да поверује у то. Ми смо се, иначе, најређе виђали зими, кад су поља завејана и непролазна, иако нам села нису далеко и могли смо се довикнути с брегова око наших кућа. Увек сам одлазио код њега пешице, пречицом, преко ливада и њива, уз долину поред Коњушког потока, куда је и он долазио код мене. Зимом се преко раскаљаних поља није могло, а наоколо, путем, доста је далеко, па се пешице ретко иде, и зато смо се зими виђали ређе, и зато сам тог претпролећног поподнева отишао код њега колима, први пут.

Пред кућом нас је срела његова жена Борика и јецајући увела нас у кућу.

А кућа Живадинова је на једном брегу, међу воћњацима, бела и стара као деспотски двор, с којег пута видик низ таласасту Грузжу, све до Драгушице и Кнића. Дрвеће је шуморило око куће, птице су се довикивале на том дрвећу, а стари песник је седео на постељи, ушушкан јастуцима, и плакао к'о мало дете.

„Дôле”, рекао ми је кроз сузе, „где си ти досад?”

„Чекао сам да се мало пролепша и да цедну ливаде”, рекао сам. „Ти знаш да нас двојица идемо само преко поља, а ово пролеће никако да стигне и да нам оцеди путање.”

„Вала, да нисте дошли сад...”, прошапутала је његова жена Борика, „била сам решила да вас не зовем ни после, кад он...”

Није стигла да доврши, Живадин је прекинуо:

„Шта — кад он?” рекао је. „Шта ти то причаш? Немој да узмем ону мотку! Нећу ја још... тамо...”

Био је потпуно присебан, час је говорио савсвим јасно и разложно, час, опет, губио моћ говора и ћутао, кријући лице марамицом. Питао нас је, као и увек, прво за децу, па тек онда остало. Деца су била његова велика љубав и туга, јер их није имао, и с том рањом је и живео и легао у гроб. Причали смо о песмама, о нашим заједничким путовањима на књижевне вечери широм Србије, и даље, о неким новим књигама и о нашим пријатељима, о много чему. Дозволио ми је да извршим две-три ситне исправке у неким његовим песмама, и заједно смо изабрали једну његову слику за антологију гружанских песника ЧУДЕСНА РУЖА ГРУЖА, коју сам започео с њим и с десетак његових песама, што га је много обрадовало. После смо прелиставали његову дебелу *Књигу утисака*, на коју је Живадин увек био поносан. Кроз његову кућу прошле су хиљаде познатих и непознатих гостију, и сви су они написали понеку реч дивљења и хвале у ту Живадинову *Књигу*, у коју сам и ја „морао“ по ко зна који пут да се „уписем“ и која представља драгоцен докуменат о једном времену и о једном изузетном човеку и његовим гостима, међу којима је било људи свих врста и занимања, од обичних намерника и луталица, до политичара и угледних писаца и уметника.

Пред наш полазак желео је да се сликамо и позвао Борику да му донесе фотографски апарат, а онда се предомислио: „Нека, нећемо сад“, рекао је. „Нећу да се сликам овако у постељи. Кад се ја мало коварнем и придигнем, и кад ви дођете други пут, сликаћемо се напољу, под дрвећем.“

Погледао сам кроз прозор у дрвеће које се китило цветом свуда око његове куће и нисам могао да поверујем да се нећемо снимати међу тим расцветалим крошњама и да човек који их је посадио, накалемио, обрао безброј пута и опевао у својим песмама, више никад неће прошетати између њих.

На растанку, Живадин ми је рекао у поверењу:

„Знаш, Дôle, припремио сам нову збирку песама. Све је прекуцано и сређено, и чим се мало

опоравим, однећу је у „Дечје новине” да је штампају.”

На жалост, није се ни опоравио ни однео збирку свом издавачу, који му је пред крај живота објавио три књиге: *Целокупну лирику*, *Сто дана у Америци*, путопис, и изабране песме *Давни дани*. Заокружио је свој сан и завршио своје путовање по овом свету само неколико дана доцније, кад се воћњаци око његове куће већ беху расцветали „у кокице беле” као у једној његовој младалачкој песми.

И док се још разлегао лелек са суседног, љубљачког гробља, и црнела се свежа земља на гробу једног од најмлађих и најдаровитијих грузанских песника, ПЕТРА Ж. БЕЉАКОВИЋА, залепршао је још један црни барјак у Грузи, и то пред кућом њеног песничког барјактара ЖИВАДИНА М. СТЕВАНОВИЋА, кога су пријатељи, рођаци и поштоваоци његове песме, по незапамћеној пролећној вејавици и лапавици (што је у народу знак да је оном што је умро било много жао живота), уз опроштајне речи професора Јована Вулевића и Живадиновог присног пријатеља др Живана Радјковића, и уз рецитовање Жике Радивојевића, испратили кроз воћњаке и засеоке до малог брестовачког гробља које се налази усред његовог завичажног поља, о коме је испевао своје најлепше песме и с којим се, најзад, поистоветио:

*Овај исти поток који овде тече,
дах пролећног ветра, шум горе зелене,
ово дивно мајско мирисаво вече,
остаће и после кад не буде мене.*

Од свих грузанских песника, који су ми веома драги и блиски и по животу и по песми, чини ми се, сад, да су ми били најдражи баш њих двојица, који су први отишли: најстарији и најмлађи, *Живадин* и *Перица*. Један ми је био први учитељ, други најбољи ученик. И те вечери, док сам се враћао са Живадинове сахране, осетио сам се страшно сам, пуст и безнадежан међу брежуљцима на којима су били њихови млади пробови, завејани танким пролећним снегом. Схватио сам да су та

два гроба, уз гроб мог брата Добривоја, три највећа брда у мом, иначе, брдовитом завичају, три брда која никад више нећу моћи ни да заобиђем, ни да прекорачим.

Дорбица Ерић

*Сећања на Живадина**

РАДОЈЕ С. ДРАГУТИНОВИЋ

Једног лета 1926. или 1927. године Радомир Перуновић ми је показао часопис „Венац” и у њему песму сељака Живадина Стевановића („Усахни бурно море”), коју и данас памтим. Тога тренутка сам дознао не само да се песме још пишу, него и да их пише један сељак — што ме је охрабрило да наставим писање песама.

Када сам, по други пут, лежао у београдској болници због операције ува — августа и септембра 1928. године, нашао сам у „Политици” изјаву Живадина Стевановића (а чини ми се и његову фотографију). По логици сећања, то је било после крвопролића у Скупштини које се десило 20. јуна 1928. године. Том изјавом Живадин је оштро напао и окривио вође политичких странака што своју међусобну завађу преносе на наше народе.

Као претплатник „Венца” наилазио сам у њему на песме Живадина Стевановића. Од свих ме је највише привлачила лепотом и звучношћу стихова песма „Младост” коју сам често сам у себи полугласно певао. У исто време су ме одушевљавале у „Венцу” песме Момчила Тешића.

Априла 1958. године Живадин је организовао вишедневну турнеју српских и хрватских сељака писаца по градовима Србије и Војводине, на коју је од Хрвата позвао: Петра Билушића, Ферда Шкрљца и Петка-Ивана Кушена; а од Срба: Момчила Тешића и мене, а трећи је био он. Живадин и ја смо се писмима споразумели да се нађемо на перону београдске Железничке станице. За мене

*) Поводом смрти Живадина Стевановића добили смо и подуже чланке о њему од др Живана Радојковића и Радоја Драгутиновића, из којих доносимо по један одломак. (Ур.)

је то било као да идем у сусрет рођеном брату кога нисам видео; исто што и за верника кад иде у сусрет Светој Гори. Затекао сам Живадина и Момчила Тешића. Живадина сам одмах познао по фотографијама, а Момчила ми је Живадин представио. За Момчила сам знао по његовим песмама у „Венцу” и ето ми двоструке радости! Изљубили смо се и нисмо један другог испуштали из загрљаја.

Др ДУШАН РАДОЈКОВИЋ

Први пут сам се срео са Живадином као гимназист у Крагујевцу 1927. године. Из тог првог сусрета остала ми је у живом сећању његова изразита и складна фигура. Млад, снажан и развијен, уочљиве лепоте и природне интелигенције, у живописној ношњи Шумадије. На себи је имао чакшире од шајка, лепе опанке, извезене чарале и лаковане кајише, белу кошуљу, јелек и плаву антерију, а у руци мали корбач, део опреме уз коња дората, на коме је дошао у град из родног села Брестовца у Горњој Гружи. Имао је изразити лик човека из Шумадије.

Гледао сам са дивљењем у њега, јер сам, као млађи, много ценио његову даровитост која га је с родних поља и зелених шума и ливада уврстила у сараднике *Венца*, најважнијег и најомиљенијег омладинског часописа онога времена. Стевановић је уз то био врло једноставан, присан и пријатан. Оно што посебно вреди да се истакне, он је остао доследан себи, свом пореклу и свом земљорадничком позиву. Никада се није растао од плута и ни у једној прилици није изневерио своју народну ношњу, иако није припадао само селу, већ и широкој друштвеној и културној заједници, пратећи све њене токове и струјања. У својој народној ношњи он је са поносом путовао у далеку Америку и свуда је њоме скретао пажњу на свој родни крај, верно представљајући средину у којој је поникао. Са четири разреда основне школе, Живадин је у слободним часовима, после рада на њиви, у дугим зимским вечерима на селу, много читао и сам себе стварао преданим и истрајним личним радом.

ЧЕТРДЕСЕТО- ГОДИШЊИЦА УСТАНКА

Не треба посебно истичати велики значај народног устанка чију четрдесетогодишњицу славимо. У часу кад је скоро цела Европа била згажена фашистичком чизмом, или упрегнута у хитлеровски јарам, голоруки народ на овим нашим просторима још једном се усправио и супротставио мрачној сили. То време најбоље изражавају познате речи друга Тита: „Тко ће нам донјети слободу ако се нећемо сами за њу борити“.

Војујући против непријатеља народ је од почетка имао пред собом знамење будућег праведнијег друштва, знамење равноправности и братства међу људима. За те узвишене циљеве проливена је крв најбољих. Ти велики догађаји родили су и нову народну песму, нову причу, нову легенду... Народ је поново показао да је у најтежим тренуцима не само борац него и стваралац.

О томе почетку новог раздобља у историји наших народа у овом броју

говоре следећи прилози: песма „Југославија“ Бранка Миљковића, три партизанске народне песме из збирке Момчила Златановића, „Сећање на 1941.“ Момчила Тешића, и још једно сећање на ратне страхоте Станка Опачића — Ђанице („Свједок из Ивановић јарка“). Милица Маширевић претставља познатог самоуког сликара и партизана Фрању Мраза, а Станоје Филиповић у чланку „И ратари, и пијаци, и борци“ говори о широком учешћу самоуких сеоских писаца у НОБ-у. Најзад Драган Симовић приказује књигу Милана и Милојка Ђоковића о народном хероју Стевану Чоловићу.

Уредништво

СТО ГОДИНА ОД РОЂЕЊА СРЕТЕНА ВУКОСАВЉЕВИЋА

Навршило се сто година од рођења Сретена Вукосављевића, великог научног прегаоца и оснивача социологије села у нас. Тим поводом, у његовом родном крају, у Пријеполу, одржан је традиционални научни скуп „Се-

ски дани Сретена Вукосављевића“. Од 1973. године, када је овде одржан први научни скуп, па до овог слављеничког, начињен је велики корак у изучавању Санцака и других крајева наше земље. У седам књига објављено је око 150 научних саопштења што представља изузетан подвиг и подстрек за будуће истраживаче и изучаваоце.

Поникао у Санцаку, Вукосављевић је током свога живота стигао да уради многе значајне послове и да учествује у два светска рата, да два пута буде пензионисан, али и два пута постављен за универзитетског професора, иако само са дипломом сеоског учитеља. Изучавајући Санцак, Поморавље, Војводину, Македонију, Црну Гору, Босну, Херцеговину и Хрватску овај самоникли истраживач ударио је темељ „науке о народу“. Иза њега остала су дела од трајне вредности: „Социологија села“, „Социологија становања“, „Организација динарских племена“ и „Писма са села“.

(З. В.)

ТАКМИЧЕЊЕ У ЛЕПОМ ГОВОРУ

Већ десет година у основним школама у Србији одржава се изузетно значајно такмичење у лепом говору, о којем се у нашој културној јавности врло мало зна. У овом времену кад нашем јзику озбиљно прете опасни наноси осиромашења, загађења и отуђења, ово такмичење буди наду да је дошло време да

се и ми позабавимо нашим свакодневним говором, оном основом која повезује и спаја људе.

На подстицај Института за експерименталну фонетику и патологију говора, који има дугогодишње искуство у раду на испитивању и развијању добре и лепе говорне речи, одржано је априла 1971. године прво (пробно) такмичење у лепом говору ученика основних школа. Од тог скромног почетка прошла је већ деценија, такмичење је донело видне плодове у готово свим основним школама на подручју уже Србије. И што је најважније, схваћено је да нема доброг говорног васпитања без познавања токова говорног развоја и без поклањања посебне пажње развијању и неговању културе говора.

У нас се култури говора не поклања довољна и потребна пажња, а неговању доброг говора не прилази се свеобухватно, каже др Смиљка Васић из Института за експерименталну фонетику и патологију говора. Говорној речи код нас не посвећује се готово никаква пажња, а то долази и од самог система образовања који је сада очигледно мањкав. Чак и највиши интелектуалци не умеју да се изразе, а да не говоримо о обичним људима који су свакодневно изложени утицајима бирократско-политизованог језика наше штампе, радија и телевизије. У нас се не води рачуна о равноправности писане и усмене речи. Сметнуто је с ума да од усменог споразумевања

међу људима зависе међу-људски односи и све друго што чини здраво друштво. Зато је и циљ овога такмичења у лепом говору да се деца оспособе за спонтано изражавање и да се ослободе страха у усменом општењу с људима.

Такмичење по разредима траје у току целе школске године, да би се на крају из свих школа састали најбољи такмичари у борби за награде које додељују разне установе. Награде добијају како ученици тако и њихови наставници матерњег језика. Најбољима у лепом говору Институт додељује три значајне награде и плакете са ликом Вука Караџића.

Поздрављајући овај племенити подухват, желели би смо да он допре и до оних школа и крајева до којих још није допро.

(З. В.)

ДУХОВНО БЛАГО НАРОДА МАЈА

О духовном благу Маја, до недавно, мало смо, или нимало, знали. У ствари, сазнавали смо ту и тамо понешто, из друге руке, односно, из путописа или новинарских записа, из прича не ретко „сензационалистички“ обојених, којима је једини циљ био да што више засене читаоца, да побуде његову знатижељу, да га поведу у свет егзотике, остављајући га, ипак, на по пута до праве слике и истине о овом народу.

Маје су, у претколумбовском времену, на простору

данашњег Мексика, имали веома развијену културу, уметност, математику, архитектуру а познавали су и многе друге вештине, које тек данас откривамо и упознајемо. Рећи ћемо и то да је Мајапан, престоница Маја, у време озлоглашеног конквистадора Кортеса, имао око триста хиљада житеља (у то време Лондон није имао више од двеста хиљада становника).

Захваљујући Љубомиру Ристановићу, преводиоцу мајисти, који је две године провео у Мексику, на изворима ове древне цивилизације и културе, добили смо за кратко два значајна превода духовног блага Маја, „Попол вух“ (књига већа поглавара народа Маја Киће) и „Гилам Балам“, књигу о књигама Маја са Јукатана.

„Попол вух“ је Свето писмо Маја, књига легенди и предања, повести и летописа. Ту су најстарије приче о постању Света, о раздвајању воде и копна, о стварању биљака, животиња, птица и човека.

„Гилам Балам“ или ти, како рекосмо, „књига о књигама“, садржи различне пророчанске текстове, најстарији хороскоп на свету и календар Маја. Да кажемо, узгред, како су Маје имали најсавршенији календар, како су били вични астрономи и астролози, како су познавали анатомију и бавили се лекаријама.

Љубомир Ристановић не само што је врстан познавалац ове древне културе и стваралаштва, него је и добар језикословац. Његови преводи су свежи, чи-

сти, без туђица, а у већини случајева језик је народски, вуковски. И сâм Ристановић у предговору каже да се у већини случајева ослањао на Даничићев и Вуков превод Светог писма, како би што лакше и лепше превео предања, митове и легенде, или пророчанске текстове Маја.

Наравно, на овако скупљеном простору тешко је дати целовит приказ ових књига, које су нове и не-свакидашње у нашој издавачкој делатности, али нека се ово и не схвати као приказ, већ пре, и само, као белешка. Напокон, рецимо да је издавач „Полювуха“ и „Ћилим Балама“ крушевачка „Багдала“, а година издања је 1980—81.

Драган Симовић

ЛЕТОПИСАЦ ИЗ ПРИКРАЈКА

Већ тридесетак година Драгољуб Драгутиновић — Јелџо, пензионисани просветни радник из Ариља, истражује прошлост, прикупља грађу везану за старину овог краја, скупља древне часописе и, ископине. Има богату ризницу старих новина, рукотворина (од дрвених кашика и виљушача до преслица), проучава предања и записе везане за ариљску цркву из тринаестог века, задужбину краља Драгути-

на. Каже нам, да се је његовом грађом служио и Добрило Ненадић за књигу „Доротеј“.

Па ипак, ипак! Јелџо (под тим га именом знају сви Ариљци) живи веома тихо, повучено, ненаметљиво. Не само да изостају признања, већ је често доживљавао и свакојаке непријатности због свог рада.

— Све ми ово стоји овако у неред, закрчио сам кућу, а жао ми је што то никога не занима — јада нам се Јелџо.

Да кажемо, на крају, како Драгутиновић има исписан летопис Ариља на неких седам стотина куцаних страница, али, све то ипак — чека прилику!

Д. С.

СЕДНИЦА ИЗДАВАЧКОГ САВЕТА

Недавно је одржана (16. јуна) друга седница Издавачког савета часописа „Расковник“. Том приликом поднети су извештаји уредништва и издавача о раду и стању часописа. Рад уредништва оцењен је врло повољно, уз предлоге за проширење појединих тема и рубрика. Једине примедбе биле су на кашњење, слање и продају часописа, што досад није ишло најбоље, али ће издавач предузети мере да се и то побољша.

Издавач

- Аноним:** III, 85—86; V, 1; X, 1; XI, 1—14, 24.
Б.Н. X, 3—4.
З.Н. X, 5.
С.Т. X, 7.
Дружина песника са села „Сунцокрет“: XI, 14.
Уредништво: X, 8; XI, 16—23.
Агон, Милорад Б. I, 1—2.
Аврамовић, Крстивоје III, 87.
Аземовић, Заим II, 2.
Алексић-Злоречки, Раде М. VII, 1.
Алечковић, Мира I, 3.
Алмашкић-Младеновић, Драгана I, 4—5; VII, 2; VIII, 1; X, 9.
Андрејић-Сењанин, Томислав I, 6; III, 1—7; 160—161, 221—226; X, 10.
Андрић, Вукосава С. I, 7—23; V, 2—3.
Антић, Александар VII, 3.
Антић, Мирослав I, 24—25.
Антонијевић, Вера I, 26—27.
Анушић, Анђелко I, 28.
Арсић, Русомир Д. I, 29—34.
Аћимовић-Петронијевић, Владислав В. IV, 2.
Аџић, Славко III, 227—228.
Бабић, Митар I, 35—36.
Бајић, Миленко Н. I, 37—42; IX, 1—2; X, 11.
Бајчић, Предраг I, 43.
Балог, Звонимир I, 44.
Бановић, Драгољуб I, 45.
Бараковић, Мехо I, 46—47.
Барјактаровић, Миленко I, 48.
Башић, Димитрије I, 49—50.
Бедни, Павлорад I, 51—52.
Бељаковић, Милутин В. I, 53—63; V, 4.
Бељаковић, Петар Ж. I, 69—88; II, 2; V, 5; X, 12.
Бећковић, Матија I, 89.
Бистровић, Павле I, 93—97.
Бјелкић, Тодор I, 95—97.
Богдановић, Недељко I, 98—100; II, 3; III, 8—9; 229; VII, 4.
Божин, Мирјана I, 101—102.
Божич, Божана I, 103.
Божич, Драгиша IV, 6—10.
Божичић, Невенка I, 104—105.
Бојовић, Станоје III, 88.
Боројевић, Рајка II, 4; VII, 5.
Босиљчић, Милан Ж. II, 5.
Бошковић, Вукоман I, 106.
Бошковић, Малина I, 107.
Бошковић, Мило Т. III, 230; IV, 3—5.
Бранковић, Бранислав В. I, 108—109.
Бранковић-Мајска, Вера I, 110.
Бранковић-Мајски, Петар I, 111.
Брашић, Јанко II, 6.
Брашић, Михаило I, 112—113; V, 6.
Бревинац — в. Милошевић-Бревинац
Бркић, Анђелка III, 89.
Брковић, Јеврем I, 114.
Буквић, Мирољуб I, 115.
Василијић, Слађана I, 116—125.
Васиљевић, Обрад Д. I, 128—145; II, 7; III, 10—11; 162, 231—233; VII, 6.
Ваџић, Зоран Р. I, 126—127.
Велисављевић, Драгослав I, 146—147.
Вељовић, Верка I, 148—152; VII, 7.
Виденовић, Радомир I, 153—155.
Витезовић, Милован I, 156.
Витошевић, Драгиша VII, 8—33; VIII, 2—3; IX, 3; X, 13—44.
Вицулин, Богдан I, 157.
Вишковић, Зденка I, 157.
Војводић, Момир М. I, 159—162.
Војновић, Душко В. I, 163.
Врховац, Душан I, 164—166.
Вујадиновић, Радован VII, 80.
Вујиновић, Јанко I, 167—172; II, 8.
Вујичић, Никола I, 173; III, 12; X, 45.
Вујков, Балнт III, 91—92.
Вујовић, Бранко IX, 4.
Вуковић, Љубица X, 46.
Вукомановић, Боривоје I, 174.

- Вукосављевић, Славко I, 175.
 Вукотић, Вида I, 176.
 Вукшић-Витошевић, Вјера I, 177; II, 9.
 Вулановић, Војислав I, 178.
 Вучић, Живојин I, 179.
 Вучић, Зоран С. I, 180—237; II, 10; III, 163, 234; V, 7; X, 47.
 Вучићевић, Ненад I, 238.
 Вучковић, Стојан I, 239.
- Гавриловић, Манојле I, 240—242.
 Геочеловић, Љ. X, 41.
 Глигорић, Велибор VII, 34.
 Глишић, Иван I, 243—250.
 Глушчевић, Зоран VII, 35.
 Говедарица, Душан II, 11.
 Гојковић, Милош VII, 36.
 Голоб, Звонимир I, 251.
 Грковић, Милица VII, 37—38.
- Далмација, Мирко X.
 Дамјановић, Буро I, 252.
 Данојлић, Милован I, 253—256; VII, 39; VIII, 4.
 Данчић Милорад IX, 5.
 Делетић, Ратко I, 257.
 Делибашаић, Радован I, 258—260.
 Делић, Милорад М. I, 261—266.
 Деспотовић, Александар I, 267.
 Деспотовић, Селимир I, 268—271а; III, 13—14; 93.
 Дивнић, Драгољуб I, 272.
 Диклић, Арсен I, 273.
 Димитријевић, Коста IX, 6—10.
 Димитријевић, Рашко VII, 40.
 Димитријевић, Хаџи-Тодор III, 235; VII, 41.
 Драгић-Кијук, Предраг Р. III, 15.
 Драгутиновић, Радоје С. I, 274—277; II, 12; V, 8.
 Дудаш, Ана I, 278.
 Дурлић, Паун I, 279.
- Ђалић, Милосав I, 280.
 Ђенадић-Ђена, Драгољуб X, 48.
 Ђенић, Драгослава III, 164.
 Ђенић, Љубиша Р. III, 16, 94—95, 236; VII, 42—43.
 Ђерговић, Саша III, 96, 165.
 Ђоковић, Љиљана I, 281.
 Ђоковић, Милојко П. VII, 44—53; VIII, 5—8; X, 49.
 Ђоковић, Милуника I, 282.
 Ђоковић, Цветко III, 337.
 Ђорђевић, Александар В. I, 283—290; V, 9; X, 2.
 Ђорђевић, Горан I, 291.
 Ђорђевић, Драган I, 292—296.
 Ђорђевић, Драгутин М. VII, 54.
 Ђорђевић, Михаило III, 166.
 Ђорђевић, Тихомир Д. III, 18.
 Ђуза, Живко I, 297—298.
 Ђурђев, Душко III, 238.
 Ђурђић, Јово Н. I, 299.
 Ђурић, Павле I, 300—301.
 Ђуришић, Душан I, 302—303.
 Ђурковић, Душан I, 304; X, 50.
 Ђуровић, Јагош III, 97—100.
- Ерић, Добрица I, 305—331; II, 13—14; V, 10; VI, 1—26; VII, 55—57.
 Ерчић, Радул X, 51.
 Ешић, Шимо I, 332—335; III, 239.
- Живадиновић, Драгослав I, 336; II, 15.
 Живановић, Радоје I, 337.
 Живковић, Верица I, 338—340.
 Живковић, Владета I, 341.
 Живковић, Драгослав Љ. I, 342—343.
 Живковић, Живодраг I, 344—345.
 Живковић, Милан I, 346.
 Жигић, Драган I, 347.
 Жигић-Њево, Ненад I, 349.
 Жикић, Слободан I, 348.
 Жучни, Ж. М. (Живорад Ми-лић) I, 350—375.
- Зафировић, Радомир I, 376.
 Зврко, Ратко I, 377.
 Здравковић, Милица I, 378.
 Зејак, Алекса I, 379.
 Златановић, Момчило III, 19, 167.
 Златановић, Радослав I, 380.
 Златар, Церо X, 52.
 Зорић, Дана I, 381.
 Зорић, Љубодраг I, 382.
- Иванић, Душан М. III, 241.
 Ивановић, Богосав III, 101.
 Ивановић, Радмило I, 384—386.
 Ивановић, Радомир XI, 25.
 Игњатовић, Миодраг Д. I, 387.
 Илић, Влада I, 388—390.
 Илић, Душан VII, 58.
 Илић, Крстивоје I, 391—394.
 Исаиловић, Радослав И. I, 395—397.
- Јанић, Ђорђе Ј. VIII, 9—19.
 Јаковљевић, Миодраг II, 16.
 Јакшевац, Стјепан I, 398.
 Јањушевић, Гојко I, 399.
 Јаћимовић, Светислав — Тиса I, 400.
 Јевремовић, Драгољуб М. I, 401—425; V, 11; VII, 59—63.
 Јевтовић, Лала II, 17—18; III, 102; IV, 11—18; VII, 64—69; X, 53.
 Јекнић, Драгољуб II, 19.
 Јованић, Алексије IV, 19.
 Јованић, Гвозден VII, 70.
 Јовановић, Бојан I, 426—428.
 Јовановић, Бранко I, 429; VIII, 20—21; IX, 11.
 Јовановић, Верољуб I, 430—435.
 Јовановић, Стеван VII, 71.
 Јовашевић, Драгољуб VII, 72.
 Јовашевић, Милош II, 20.
 Јовић-Мали, Бога I, 436.
 Јовић, Душан VII, 73.
 Јовић, Звонимир I, 437—440; III, 240.
 Јововић, Милена В. I, 441—474; V, 12.

- Јосимовић, Милинко I, 475—477. *
 Јоксимовић, Радослав VII, 75; IX, 12.
 Јоцић, Радомир II, 21.
 Југовић, Милутин P. III, 103, 168—173.
 Јушић-Сеуник, Зденка I, 478.
 Кавецкић, Радоје M. I, 479—482.
 Калезић, Милорад I, 483—484.
 Капицић-Хацић, Насиха I, 485.
 Капор, Љиљана I, 486.
 Кацуновић, Рад. IV, 20.
 Караџић, Вук Ст. III, 242.
 Карић, Живојин I, 487.
 Касаповић, Вилдана I, 488.
 Каштелан, Јуре VII, 76.
 Кијамет, Реџеп III, 20.
 Клибарда, Новак VII, 77.
 Кнежевић, Буле I, 489—494.
 Кнежевић, Михаило, I, 495—498.
 Кнежевић, Рајко I, 499—500; II, 34.
 Ковачевић, Мирослава-Мина I, 501.
 Колаковић, Вера IV, 21.
 Коларић, Олга I, 502.
 Коларски, Јелена I, 503.
 Кулунџија, Драган I, 504.
 Комад, Слободан III, 21, 243—244; IV, 22.
 Кондић, Рада I, 505.
 Костадиновић, Раде III, 104.
 Костадиновић, Радомир II, 22—26; 120; 174; VII, 78—79.
 Кочић, Петар VII, 80.
 Кошуткић, Владета P. I, 506; III, 105—126, 245—247; IV, 23—52; VII, 81—89; IX, 14—15.
 Крагујевић, Тања I, 507.
 Краљачић, Мирослав VIII, 22.
 Криловић, Бранка I, 508—509.
 Крклец, Густав I, 510.
 Кукубајска, Марија A. I, 511.
 Кулиџан, Драган I, 512.
 Курбањев, Томислав I, 513—514.
 Лабудовић, Спасоје I, 515—516.
 Лазаревић, Велибор III, 27; 175.
 Лазаревић, Голуб I, 517—518; III, 127; X, 54—55.
 Лазаревић, Раденко VII, 90.
 Лазкић, Живојин IV, 53.
 Лазичић, Петар I, 519.
 Лакићевић, Драган I, 520—521; III, 28, 128—131, 248.
 Лакот, Рене VII, 91.
 Лалић, Иван B. I, 522.
 Ломовић, Бошко I, 523—525.
 Лукић, Драган I, 526.
 Лукић, Мирко III, 29.
 Лукић, Костадин C. II, 22—23.
 Лукић, Радомир Д. VII, 92.
 Луковић, Милош P. I, 527—532; II, 24; V, 13.
 Луковић, Славко I, 533—537; III, 132.
 Љубинковић, Ненад VII, 9.
- Мајер, Вјекослав I, 538.
 Максимовић, Бранка I, 539—544.
 Максимовић, Десанка I, 542.
 Максимовић, Десимир VII, 94.
 Максимовић, Жика III, 133.
 Малић, Ђуро II, 25.
 Маловић, Драгутин I, 543.
 Мандић, Светислав I, 544.
 Мандић, Слободан I, 546—548.
 Маринковић, Нада VII, 95.
 Маринковић, Радован M. I, 549—552; III, 30—44; 134; 176—193; 249—256.
 Мариновић, Никола J. I, 553; III, 135, 257; VII, 96—99; VIII, 23; X, 56.
 Маричић, Драгомир Ч. I, 557—567; II, 26—27; V, 14.
 Марјановић, Воја VII, 100—101.
 Марковић, Благоје B. III, 45—46, 136—141; 199; 258—259; VII, 102—103.
 Марковић, Белимир I, 554.
 Марковић, Вито I, 555.
 Марковић, Мирослав III, 47; 260; IV, 55, X, 57.
 Марковић, Радул Д. III, 48; 261—263.
 Марковић, Слободан I, 556.
 Маројевић, Радмило I, 568.
 Марсенић, Тихомир III, 264.
 Матарућ-Радованов, Мирјана VII, 104—105; VIII, 24; IX, 16—17; XI, 15.
 Матевски, Матеја I, 569.
 Матић, Душан IX, 18.
 Матић, Милан M. III, 265.
 Матиџки, Миодраг VII, 25.
 Матовић, Весна VII, 106—107.
 Матовић, Јулијана I, 570.
 Мерковић, Лазар VII, 108.
 Мијанловић, Милутин I, 571—577.
 Мијатовић, Данило I, 578.
 Милановић, Братислав I, 579—581; II, 28; III, 266; IX, 19.
 Милановић, Душан I, 582.
 Милетић, Милан Д. VIII, 26.
 Милетић, Чедомир VII, 108а.
 Миливојевић, Милан I, 583.
 Милидраговић, Вождар I, 585.
 Милијић, Бранислава IX, 20.
 Милишковић, Тихомир I, 586.
 Милић, Живорад — в. Жучни Ж. М.
 Милић, Радмила I, 584.
 Милојевић, Зорица II, 29.
 Милосављевић, Мила I, 587.
 Милосављевић, Младен I, 588—595.
 Милосављевић, Радојко Д. I, 596—607; III, 267; X, 58.
 Милосављевић, Селимир B. I, 608.
 Милошевић, Велимир I, 609.
 Милошевић-Бревинац, Милорад II, 30; III, 268; VII, 109—133; IX, 21—22.
 Миљанић, Ђорђе II, 31.
 Миљевић, Милоје X, 59—60.

- Миљковић, Бранко I, 610.
 Минати, Иван I, 611.
 Мишић, Војислав VII, 27.
 Милић, Милица I, 612.
 Милић, Светолик I, 613.
 Мирчетић, Радмила I, 614—615.
 Мисаиловић, Илија I, 616—617.
 Митић, Србољуб Ј. I, 618—659;
 III, 269; V, 15.
 Митић-Станишић, Лепа I, 660—
 —663.
 Митровић, Божидар I, 664—668;
 X, 61.
 Митровић, Ранко IV, 54; IX,
 23—24.
 Мићић, Љубо VII, 134.
 Мићуновић, Радомир I, 669.
 Михаиловић, Александар и И-
 ванка IX, 25.
 Михаиловић, Урош P. II, 32;
 III, 142—145.
 Михајловић, Велимир VII, 135.
 Михајловић, Милен I, 670—671
 Мишић, Љубиша I, 672—677.
 Младеновић, Власта I, 678.
 Младинов, Марин I, 679—690;
 V, 16; VII, 136.
 Мојсиловић, Желимир III, 146.
 Момировић, Петар VII, 137.
 Мрдаљ-Мрђа, Милан I, 691—697.
 Мујкић, Авдо I, 698—699.
- Настасијевић, Мирослав I, 700.
 Наумовић, Бора С. I, 701—708;
 II, 33; V, 17.
 Наумовски, Вангел I, 709—714.
 Неговановић, Јагода I, 715.
 Недељковић, Миле VII, 139.
 Недељковић, Нера VII, 139.
 Недић, Владан III, 49; VII, 140;
 VIII, 28.
 Непадовић, Милић V, 716.
 Немањић, Милош VII, 141.
 Несторовић, Стеван VIII, 28.
 Нешић, Момир I, 717—719.
 Никетић, Милорад III, 200.
 Никић, Љубо III, 270.
 Николајевић, Димитрије I, 720.
 Николић-Гудаљац, Добросав I,
 721.
 Николић, Живојин III, 50; 271;
 X, 62.
 Николић, Борђе I, 724—726.
 Николић, Јован I, 727; X, 63.
 Николић, Милош VII, 141.
 Николић, Радојко III, 270; VII,
 143—147.
 Николић, Славко I, 729—730;
 III, 147.
- Обрадовић, Драган X, 64.
 Огњановић, Драгутин VIII, 30.
 Огњановић, Иван I, 731—732.
 Опачић-Таница, Станко III,
 51—53; VII, 148—149.
 Онори, Рајко, в. Кнежевић
 Рајко
- Павићевић, Светислав VII,
 150—152; VIII, 31; IX, 27—28.
 Павићевић, Слободан IX, 26;
 X, 65.
- Павлићевић, Милорад I, 740.
 Павловић, Миливоје VII, 153—
 —155; X, 66—69.
 Павловић, Милисав I, 736.
 Павловић, Милорад I, 737—738.
 Павловић, Милојка I, 733—734.
 Павловић, Милош M. I, 735.
 Павловић, Миодраг I, 739.
 Пајевић, Милан M. I, 743; IV,
 56.
 Пајовић, Јован III, 54—58.
 Панић, Милена I, 743—744.
 Пантић, Ратомир T. I, 745—754.
 Параушић, Момчило I, 755; II,
 35.
 Парун, Весна I, 756—757; VII,
 156.
 Паунић, Драгутин IX, 29.
 Пауновић, Владета I, 758—766.
 Пејатовић, Првољуб X, 70.
 Пејовић-Беговић, Јованка IV,
 57.
 Пековић, Ратко VII, 157.
 Пековић, Слободанка VII, 158.
 Перановић, Алек. P. I, 767.
 Перић, Радиша (Раша) I, 768—
 —769.
 Петковић, Ђокица I, 770.
 Петров-Ного, Рајко I, 771.
 Петровић, Бранислав I, 772.
 Петровић, Бранислава I, 773.
 Петровић, Драгољуб M. VII,
 159.
 Петровић, Милан I, 774.
 Петровић, Мирослава Д. I, 775.
 Петровић, Радивоје I, 776.
 Петровић-Стевановић, Зора
 I, 777—778.
 Петронијевић, Паун I, 779—787;
 VII, 160.
 Пешић, M.(иодраг) M. VIII, 161.
 Пилчевић, Божидар I, 788.
 Пјевовић, Обрен M. I, 789—793;
 V, 18.
 Попа, Васко I, 794.
 Попадић, Славко I, 795—796.
 Поповић, В.(елизар) X, 71—72.
 Поповић, Славољуб С. I, 797—
 —809; II, 38—39; V, 19.
 Поповић, Стана С. (Поповић-
 -Шкудрић, Стана) I, 810—813;
 V, 20.
 Пријић, Стеван I, 814; III, 148.
 Продановић, Живко I, 815.
 Протић, Милисав Д. III, 273.
 Пуповић, Ахмет И. III, 59.
 Пуповац, Стево I, 816.
- Радевић, Гордана XI.
 Раденковић, Радослав I, 817—
 —821; II, 38—39; III, 60—66; VI,
 162.
- Радовановић, Бранка III, 149,
 201—205.
 Радовић, Душан I, 822; VII, 163.
 Радовић, Коста M. I, 823—825;
 IV, 58—59.
 Радојевић, Борђе II. I, 826.
 Радојевић, Милан VII, 164—165;
 X, 73.
 Радош, Јово III, 274—278; IV,
 60—63.

- Раичковић, Стеван I, 827—828.
 Рајић, Десанка I, 829—833.
 Рајковић-Кожељац, Љубиша III, 67—78, 276—277; VII, 166.
 Ракита, Станко I, 834—837.
 Ракић, Слободан Ж. I, 838; VII, 167.
 Растегорац, Иван IV, 64.
 Релота, Луција III, 69.
 Ристић, Радомир I, 839.
 Ристић, Станко I, 840.
 Ристовић, Александар I, 841.
 Рогановић, Радојица I, 842—843.
 Рорић-Вања, Ивица I, 844—847; III, 278; VII, 168—169; X, 74—75.
 Рубаковић, Радмила P. I, 848.
 Рубаковић, Радомир P. I, 849—855.
 Рудић, Петар III, 150, 206.
 Ршумовић, Љубивоје I, 856; VII, 170.
 Савић, Велибор X, 76.
 Саламон, Јоана VII, 171.
 Саратлић, Радојка VII, 172.
 Сарачевић, Драган B. I, 857—859.
 Светликова, Ана I, 860—862.
 Секулић, Исидора VII, 173.
 Секулић, Момир III, 70—71.
 Симић, Бора Д. I, 863—878; V, 21—22.
 Симић, Цака I, 879—888.
 Симић-Јакић, Персида I, 881.
 Симоновић, Братислав I, 882—885.
 Симоновић-Аед, Драган I, 886—890; III, 208—209; 279—280.
 Симоновић, Зорица I, 891.
 Симоновић, Љубомир I, 892.
 Симоновић, Милош I, 893—896; II, 40.
 Симоновић, Михаило II, 43.
 Симончић, Јошко J. VII, 174.
 Сјеклоћа, Рајко I, 896.
 Славковић, Тома I, 897—898.
 Смиљковић, Предраг II, 42.
 Спасић, Горан (Никодије) III, 210—213.
 Спасић, Мирјана I, 899.
 Срдановић, Данило I, 900.
 Стаменовић, Злата I, 901—903.
 Станић, Раденко IV, 65.
 Станић, Стеван VII, 175; IX, 30.
 Станкић, Миладин X, 77.
 Станковић, Живко I, 904.
 Станковић, Милена I, 905.
 Станковић, Милић (од Мачве) VII, 176.
 Станковић, Слободан Д. I, 906—915.
 Станојевић, Душан M. I, 916—917.
 Стевановић, Вера I, 918.
 Стевановић, Живадин I, 919.
 Стевановић, Олга I, 920.
 Стевановић, Првослав I, 921.
 Стевић, Милић I, 922.
 Стевчић, Александар I, 923.
 Стефановић, Мирјана I, 924.
 Стефановић, Радослава I, 925—926.
 Стипановић, Ђуро I, 927—933.
 Стојадиновић, Божо VII, 177.
 Стојадиновић, Светомир I, 934.
 Стојадиновић, Слободан I, 935—937.
 Стојановић, Јелена III, 151—152.
 Стојановић, Миленко VII, 178.
 Стојиљковић, Добринка III, 153, 182.
 Стојиљковић, Петар M. I, 938—940.
 Стојић, Никола-Ника III, 263.
 Стојичић, Ђоко III, 283.
 Стојичић, Миленко III, 215.
 Стојковић, Петар VII, 175—180.
 Стокић, Петар I, 941.
 Стопић, Млађен II, 43.
 Ступица, Мира VII, 18.
 Табаковић, Иван IX, 31—32.
 Тадијаповић, Драгутин I, 942.
 Тадић, Димитрије VII, 181; X, 6.
 Тадић, Новица I, 943.
 Тадић, Слободан I, 944—946.
 Тартаља, Гвидо I, 947.
 Тешић, Момчило Д. I, 948—985; II, 44—46; III, 72—74, 216; V, 23; VII, 182—183.
 Тимотијевић, Божидар I, 986—987; III, 285.
 Тодоровић, Гордана I, 988.
 Тодоровић, Драгослав I, 989.
 Тодоровић, Радомир I, 990; VII, 184.
 Томић, Вида I, 991—997.
 Трифуновић, Вера I, 993—1002; II, 75—77; VII, 185.
 Трифуновић, Душко I, 1003; VII, 186.
 Трнавац, Миливоје IV, 66.
 Трнавски, Вук X, 78.
 Труц, Божидар VII, 187.
 Тујковић, Божо M. I, 1004—1007.
 Тугуловић, Драган VII, 188, 47.
 Ђировић, Слободан I, 1008; II, 70ић, Бранко I, 1009.
 Ђуповић, Михаило I, 1010.
 Удовички, Иванка XI.
 Урошевић, Злата I, 1014.
 Урошевић, Југослав I, 1015—1017; III, 78, 286—288.
 Ферхатовић, Зенаид III, 79.
 Филиновић, Борислав I, 1018—1020.
 Фуруновић, Драгутин VII, 189—190; VIII, 32.
 Хузбашић, Мирсад III, 80.
 Царић, Воја I, 1021.
 Цветановић, Миша II, 48.
 Цвијовић, Милунка I, 1022—1027.
 Цековић, Иван I, 1028.
 Цицовић, Анђелка I, 1029.
 Црнчевић, Брана I, 1030.
 Црњански, Милош I, 1031.

Чвркић, Јелена II, 49.
Черкез, Владимир I, 1032.

Шаулић, Новица III, 154—157.
Шеноа, Аугуст III, 81.
Шијаковић, Миодраг VII, 191.
Шимунић, Анте I, 1033.
Шолајић, Милољуб I, 1035—
—1036.

Шошкић, Роса I, 1037—1038.
Штампар, Андрија VII, 192.
Штековић, Лука I, 1039—1041;
VII, 193; IX, 33.
Шујица, Божидар I, 1042.
Шујица, Марко IV, 67.
—84, 158—159; 289—290; IV, 68.
Шутић, Сава II, 50—51; III, 82—
—84, 158—159; 289—290; IV, 68.

БЕЛЕШКА

Часопис „Расковник“, због свог садржаја, ставио је пред састављача његове библиографије, неколико посебних задатака. Пошто је часопис објављивао текстове књижевника са села који се могу сврстати како у тзв. лепу уметност, тако и у научно књижевне врсте, састављач библиографије је извршио класичну поделу на књижевне врсте. Али, постоје и текстови који, (као рецимо у сталној рубрици „Здравица“, коју је водио Добрица Ерић) носе у себи особине есеја и поетског текста. Због тога су издвојени у посебну целину.

Такође су заједно са есејима издвојени и текстови који су блиски репортажама јер, што је типично за овај часопис, велики број објављених чланака се налази, по својој обради и садржају, на граници неколико књижевних врста. Због тога често у есеју налазимо особине прозе, лирике или репортаже.

Посебно је издвојена и рубрика „Могућности“ јер она по свом садржају, и обради, носи особине новинарске прозе. С друге стране, рубрике „Прибележено“, „Зрнца“ и „Одјец“, због тога што текстови објављивани у њима нису, махом, потписивани, унети су у посебну рубрику „Разно“.

Што се тиче имена аутора, она су, углавном, исписивана у облику како су наведена у часопису. Изузетак чине ситуације када је један аутор потписиван на више начина. (Рецимо: Петар, Перица и сл.). Онда је састављач узимао облик који је сматрао правилним, тј. у духу надевања српских имена.

Посебно је издвојена рубрика „Казивања“ јер представља једну специфичну целину која се налази на граници уметничког и усменог стваралаштва. Због тога је посебно издвојена.

Ђорђе Ј. Јанић

3. **Бранко Миљковић: Југославија**

5. **РАСКОВНИК**

И на шајку петокрака (партизанске народне песме — Момчило Златиновић)

Смиљ девојка по горици брала (народне песме и приче из Јасенице — Милена Јововић)

Море момче свилна китко (лазаричке песме из Горње Пчиње — Звонимир Ж. Јовић)

Сунце ми се крадом краде (народне умотворине из Косова и Метохије — Милорад Радуновић)

Сл'нце на заода, девојче на вода (народна песма из босилеградског краја — Анани Христов)

Облагала се Петкана (народна песма из алексиначког краја — Минта Алексиначки)

У овуј кућу идомо (лазаричка песма из Хума код Ниша — Драган Марковић)

Урок урочи, урочица одрочи (басме из старог Левча — Велибор Лазаревић)

Прво огледало. Има и од зла горе (Милан Матић)

Река преко света (Драгомир Маричић)

Легенда о купини (Томислав Андрејић — Сењанин)

Сук сукће преко куће (народне загонетке из околине Пожеге — Момчило Тешић)

35. **ОБЗОРЈА**

Живадин Стевановић: Златно лишће планинско (три песме)

Милош Кордић: Кућа (две песме)

Јово Миладић: Добро је што ћемо умријети (две песме)

Иван Комарица: Ван нас, у природи, у слободи (две песме)

Миша Цветановић: Навирања (две песме)

Предраг Томановић: Познанство (две песме)

Ана Светликоза: Гледам те (песма)

Мирослав Цера Михаиловић: Ко затвара небеске чесме (песма)

Божана Вожић: Куда (песма)

Миле Бискупљанин: Банатска идила из 1938. (песма)

45. СВЕДОЧЕЊА

Момчило Тешић: Година 1941. (сећања)
Свједок из Ивановић јарка (Станко Опачић — Ђаница)

79. ЈЕЗИК НАСУШНИ

Владимир Јовичић: Језик и затварање
Богдан Џувер: Језичке могућности
Миодраг Јаћимовић: Лична мушка и женска имена у првој
половини XIX века у селима качерске кнежине
Недељко Богдановић: Народна имена из сврљишког краја
Љубиша Рајковић: Прилог познавању горњовасојевићког
говора (II)

95. ОДЗИВИ

Ђоко Стојичић: Народне изреке — трајна лепота мудрости
и чаролије говора
Милица Маширевић: Сликaр Подравине Фрањо Мраз
Рајко Лукач: Пролепшај се од песме (песничка панорама
села Рашевице)
Љубиша Рајковић: Тамњаника народног стиха (о књизи
„Гроздови“)
Драган Симовић: Запис на белинама књиге Милана и Ми-
лојка Ђоковића (о народном хероју Стевану Толовићу)

115. ЛЕТОПИС

Станоје Р. Филиповић: И ратари, и писци, и борци

121. ПОЈАВЕ

Последња одбрана Мине Ковачевић и Радомира Костадино-
вића (З. Вучић)

125. РАСТАНАК

Последњи сусрет са Живадином (Добрица Ерић)
Сећања на Живадина (Радоје Драгутиновић и Живан Ра-
дојковић)

131. ГОДИШЊЕ ДОБА

Четрдесетогодишњица устанка (Ур.)
Сто година од рођења Сретена Вукосављевића (З. В.)
Такмичење у лепом говору (З. В.)
Духовно благо народа Маја (Д. Симовић)
Летопис из прикрајка (Д. С.)
Седница Издавачког савета

135. АЗБУЧНИК САРАДНИКА „РАСКОВНИКА“ (Ђорђе Ј. Јанић)

РАСКОВНИК

„Расковник“ доноси обиље прилога из народне културе, књижевности и уметности — сведочанства о животу у прошлости и садашњости и стихове и прозу савремених писаца.

ИРО „НАРОДНА КЊИГА“, 11000 БЕОГРАД, Шафарикова 11

НАРУЏБЕНИЦА

Претплаћујем се на часопис „Расковник“ по претплатној цени од 280 динара за годину дана.

Претплаћујем се _____ примерака часописа „Расковник“.

(Име и презиме)

(Место, улица и број)

(Број личне карте и где је издата)

(Датум)

(Потпис претплатника)

КЊИЖЕВНА РЕЧ

СВАКОГ 10. И 25. У МЕСЕЦУ У КИОСЦИМА
ШИРОМ ЗЕМЉЕ

Најбољи начин да дођете до „Књижевне речи“ је годишња претплата од 300 динара на жиро-рачун Књижевне омладине Србије, Београд бр. 60805-678-10397. Уплатом одговарајућег износа за 1981. годину обезбедићете редовно добијање листа.

Позивамо: Младе ствараоце (песнике, прозаисте, књижевне, ликовне, позоришне, филмске критичаре), филозофе, социологе, психологе, потом графичаре и ликовне ствараоце да нам шаљу своје прилоге. Текстови не би требало да пређу обим 5—10 шлајфни — картица — страница.

Уз текстове шаљите нам нове прилоге, сугестије, примедбе, и наравно, критике на наш рачун (ако то заслужујемо).

„Књижевна реч“ вам широм отвара странице!

КП ПРЕТПЛАТА
11000 БЕОГРАД
Маршала Тита 16
тел. 657-737

ПРЕТПЛАТА НА 23 БРОЈА ЗА 1981. ГОДИНУ ЈЕ 300 ДИНАРА — ЗА ПРАВНА ЛИЦА И ИНОСТРАНСТВО 600 ДИНАРА. БРОЈЕВЕ ЊЕТЕ ДОБИЈАТИ РЕДОВНО.

СВОЈИМ ПОТПИСОМ ГАРАНТУЈЕМ ДА ЂУ ИЗНОС ГОДИШЊЕ ПРЕТПЛАТЕ ОД 300 — ПОЛУГОДИШЊЕ 150 ДИНАРА, ЗА ЧЛАНОВЕ КЊИЖЕВНЕ ОМЛАДИНЕ СРБИЈЕ — 200. — (ЗА ПРАВНА ЛИЦА И ИНОСТРАНСТВО ДВОСТРУКО) УПЛАТИТИ НА ЖИРО РАЧУН КЊИЖЕВНЕ ОМЛАДИНЕ СРБИЈЕ, БЕОГРАД БР. 60805-678-10397.

(име и презиме)

(адреса на коју хоћете да се шаље лист)

М. П.

(датум)

(потпис)

ИЗДАВАЧКИ САВЕТ

Милорад Бревинац
Драгиша Витошевић
Милован Данојлић
Јован Деретић
Милојко Ђоковић
Гвозден Јованић (потпредседник)
Лала Јевтовић
Цвета Котевска
Вера Колаковић
Тања Крагујевић
Пеђа Милосављевић
Радослав Миросављевић
Радојко Николић
Видак Перић
Раденко Станић (председник)
Момчило Тешић
Божидар Тимотијевић

На насловној страни
„Петар“ Ивана Рабузина

Корице и опрема
Радоја М. Кавецкића

Ликовни прилози
Фрање Мраза

